

a falu

2015. tél

XXX. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

› A Hangya-szövetkezeti mozgalom mának szóló tanulságai
Dr. Dinya László

› Az önellátó gazdálkodás korlátai
Méreiné Berki Boglárka

› A fiatal gazdák pályázati lehetőségeinek változása 2007-2014 között
Kőszegi Irén Rita

› Töprengés a tájban gondolkodás időszakosságáról
Dr. Tóth Albert

Szerzők

Dr. Dinya László	egyetemi tanár, Károly Róbert Főiskola
Karácsony Zoltán	osztályvezető, mb. igazgatóhelyettes
Kovácsné Nagy Emese	egyetemi docens, Miskolci Egyetem, igazgató, Hejőkeresztúri IV. Béla Általános Iskola
Kőszegi Irén Rita	tanársegéd, PhD hallgató Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar
Leidinger Dániel	geográfus, PhD hallgató, Aquaprofit Zrt., területfejlesztési tanácsadó
Lennert József	geográfus, az MTA KRTK RKI kecskeméti csoportjának fiatal kutatója
Méreiné Berki Boglárka	szociológus, közgazdász, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont
Mezőszentgyörgyi Dávid	főigazgató, Herman Ottó Intézet
Molnár Géza	tájgazdálkodási szakértő, Aquaprofit Zrt., területfejlesztési tanácsadó
Nagy Gergely	okleveles geográfus, PhD hallgató, Szegedi Tudományegyetem Földtudományi Doktoriskola
Dr. Tóth Albert	tájökológus, professzor emeritus, Szolnoki Főiskola

Orfalu

Székely Lehel

ÜZENET

Üzenem néktek,
Ti, kik hátramaradtok!
El ne felejtsetek,
Honnan indultok!

A füvek és fák,
Az utak és völgyek,
Az otthoni tüzek,
És az Atyai szeretet.

El ne felejtsd őket!
Van bőven szeretet.
A múlt téged követ
Az úton hazafele menet.

*Torboszló,
2015. szeptember 12.*

A FALU

Alapítva: 1985

Alapító: Agroinform Kiadó
és Nyomda Kft.

Szerkesztő bizottság:

Németh Tamás
elnök

Csatári Bálint
Csonka-Takács Eszter
Dinya László
G. Fekete Éva
Kovách Imre
Ligetvári Ferenc
Mezőszentgyörgyi Dávid
Ónodi Gábor
Podmaniczky László
Szörényiné Kukorelli Irén
Tóth Albert

Szerkesztőség vezetője:
Eperjesi Tamás

Felelős szerkesztő:
Dénes Zoltán

Felelős kiadó:
Mezőszentgyörgyi Dávid

1223 Budapest Park utca 2.
Telefon: 06-1 3628100
E-mail: afalu@nakvi.hu
www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323

Megjelenik minden évszakban

A borító és a belív képeinek forrása:
Dénes Zoltán és www.shutterstock.com.

Tartalom

5

Dr. Dinya László

A Hangya-szövetkezeti mozgalom mának szóló tanulságai

17

Méreiné Berki Boglárka

Az önellátó gazdálkodás korlátai

37

Dr. Tóth Albert

Töprengés a tájban gondolkodás időszerűségéről

45

Kőszegi Irén Rita

A fiatal gazdák pályázati lehetőségeinek változása 2007-2014 között

77

Lennert József

Hagyományok és megújulás – Beszámoló a hetedik WarsawRegional Forumról

59

Nagy Gergely

A „vidéki jövő akadémiaja” Felső-Ausztriában

81

Karácsony Zoltán,

Kovácsné Nagy Emese,

Mezőszentgyörgyi Dávid

Új módszertani lehetőség bevezetése a mezőgazdasági szakképzésben- innováció a Herman Ottó Intézet koordinációjában

67

Leidinger Dániel,

Molnár Géza

A természetszerű gazdálkodás lehetőségei az Ős-Dráva program területén

Az **A falu** szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

A Hangya-szövetkezeti mozgalom mának szóló tanulságai

Dr. Dinya László

Bár a történelem nem ismétli önmagát, a válsághelyzetek különféle formákban mégis állandó útítársaink, és igen sokat tanulhatunk abból, hogy elődeink miként próbálták ezeket kezelni. Ha valaki vidék-, vagy térségfejlesztői indíttatásból a Hangya-mozgalom történetét ilyen szemmel megvizsgálja, (Örkény Istvánnal szólva) „*nagy igazságoknak jöhet a nyomára.*” Üzenhet-e bármit a XIX. század a XXI. századnak? Sokan mondhatnák (mondják is), hogy semmit, hiszen most a tudás-, az információs-, a globális hálózati és még számos egyéb jelzővel illetett gazdaság és társadalom korában élünk, amelynek hazai kihívásai teljesen mások, mint a XIX. század második felének kihívásai voltak, s mint amelyekre például a magyar vidéket érintően egyfajta válaszként született meg a Hangya-szövetkezeti mozgalom. Véleményem szerint az alaphelyzet bizonyos értelemben mégis hasonló, ha másért nem, mert például a vidék akkori és a mostani helyzetére is közel érvényesnek gondolom annak a szakembernek a keserű, erősen sarkított, de többünk személyes tapasztalatától nem túl távol álló véleményét, aki egy parlamenti tanácskozáson, két éve így fakadt ki: „Önök itt vidékfejlesztésről beszélnek? Halottat fejleszteni? Talán előbb feltámasztani!”

Amikor a Hangya-szövetkezetekre gondolunk, felejtjük el a hatalmas beavatkozással, szovjet mintára felülről kikényszerített szocialista szövetkezeteket, amelyek később mégis feltállták magukat a szűkös mozgástér ellenére is, és némi esélyt adtak a vidéknek a boldogulásra. Ennél sokkal jobb kiindulópont 1844, amikor Angliában Robert Owenék koncepciója alapján (1) a kíméletlenül elnyomott kis gazdasági szereplők önvédekezése érdekében létrehozták az első valódi, alulról épülő szövetkezeteket. Ismerős számunkra a kíméletlenül elnyomott (fogalmazzunk a mai korhoz illőbben: kiszolgáltatott) kis gazdasági szereplők helyzete? Nem véletlenül... Ami viszont kevésbé az, hogy a szolidaritáson – együttműködésen - alulról történő szerveződésen alapuló szövetkezés antikapitalista (nagyfőkével szembenálló) volt ugyan, de nem magántulajdon ellenes. Lényegében egy hatásos társadalomszervező erő – szemben a *társadalmat atomizáló* erőkkel. Ennek alapján mondhatnánk ez a fajta *önszerveződés ma aktuálisabb, mint valaha*. Hasonló megfontolásnak köszönhetően például jelenleg szerte a világon egyre terebélyesedik szociális gazdaság, illetve a társadalmi vállalkozások, szövetkezetek működése, amelyek ma már több országban a GDP 6-8%-át állítják elő. (1) Nálunk ez még nem számottevő...

Rövid történeti áttekintés

Tehát milyen volt Magyarország és a vidék a XIX. század végén? Uzsorakölcsönökkel eladósodó kis- és középbirtokosok, olcsó gabona Európába áramlása Amerikából és Oroszországból, tönkrement kis- és középbirtokos réteg, nyomorgó parasztság és vidék. A kilátástalanság következtében egyre növekedett a „kitántorgás Amerikába”. Nézzük, mit ír erről a „Hangya első 25 éve” című, 1923-ban megjelent kiadvány (2): *„Míg a 70-es esztendőben még 6 és fél millió kat. hold volt a magyar középbirtok területe, negyed-század múlva már csak 3 millió 900 ezer hold volt a magyar középbirtokosságé. Ilyen gyors ütemben alig indult pusztulásnak társadalmi réteg. S ez volt tragédiánk egyik oka. A felső osztályok és a földműves osztály között nagy szakadék támadt, mert elpusztult az összekötő középosztály. A középbirtokosság földjének mozgósítása után a kisbirtokos osztálynak szegezte tőrét az uzsoráskodó spekuláció, melyet az akkori Magyarországon üzleti szellemnek neveztek. A közgazdasági szabadság pompásan csillogó leple alatt sorvasztó folyamat indult meg s egész vidékeket ítélte halálra. Az üzérzszelem hitel formájában adta be mérgét a falu népének, mely a mezőgazdasági bajok közepette kapva-kapott a halálos segítség után. Országszerte merészen tombolt a hiteluzsora.”... „Az uzsora ellen s a kereskedelmi leleményesség (gép-megrendelések, részletfizetéses rendelések gyűjtése, váltókkal való visszaélések) sokféle fajtája ellen védhetne volna ugyan a törvényhozás a falusi népet, de ki gondolt erre az 'állami beavatkozásra' a közgazdasági liberalizmus mézes heteiben?”... „Hiteléletünk, vámpolitikánk teljesen kommersziális irányban haladt, agrárpolitikánk nem volt; a falu, mely 1848-ban fölszabadult a jobbágyságtól ... az uzsora rabsja lett.”*

Ekkor kezdte meg társaival együtt szervező munkáját Gróf Károlyi Sándor (ismervén a nyugat-európai szövetkezeti mozgalmakat és látván a tarthatatlan hazai helyzetet), mint a Hangya-mozgalom alapítója. A legfontosabb események időrendjében haladva:

1879: Egyesületek és szövetkezetek alapítását hirdette meg a gazdatársadalom székesfehérvári kongresszusán

1881: Országos Gazdakört alapított hasonló elkötelezettségű társaival a szerveződő szövetkezetek koordinálására. A szövetkezetekből kezdett kinőni a rátermett, tisztességes helyi vezetőréteg.

1886-90: Hitelszövetkezetek alapítása, napilap létrehozás „Szövetkezés”, majd később egy másikat is „Hazánk” címmel hogy megtörjék a kormánypárti sajtó bojkottját, és elérjék a tagjaikat

1896: Parlamenti pártot alapítottak „Magyar Gazdaszövetség” néven, hogy az általuk kidolgozott (és a kormányzat által negligált) agrárprogramot átkenyszerítsék a törvényhozáson. Alakulni kezdtek a Hangya-égisz alatt a fogyasztási és értékesítési szövetkezetek is

1898: Létrejött a „Hangya” országos szövetkezet (helyi szövetkezeteket koordináló központ, logisztikai hálózat). A kezdeti tőkehiányt és likviditási gondokat Károlyi saját vagyonából 200 ezer korona beáldozásával hidalta át.(!)

1900: Az országban már 100 szövetkezet, 1905-ben: 500, 1911-ben 1000 szövetkezet működik (mintegy 300 ezer családot, 1,5 millió fogyasztó elérve),

1918: már 2240 szövetkezet működik, amelyből Trianont követően 950 maradt Magyarországon.

1920-tól: Részvénytársaságok, új szövetkezetek folyamatosan alakulnak, 1922-ben már 1969 szövetkezet működik az országban. (1. ábra)

1947: államosítás és „szocialista szövetkezetesítés” – a Hangya-történet vége

A Hangya-szövetkezetek számának növekedésével párhuzamosan a Hangya Központ koordinációs – logisztikai hálózata – pénzügyi – képzési - ellenőrzési tevékenysége jelentősen bővült és ezzel együtt alaptőkéje is (akkori pénznemben: koronában kifejezve). (2. ábra)

1. ábra

A Hangya-szövetkezetek számának alakulása (Forrás: A Hangya első 25 éve)

2. ábra

A Hangya-szövetkezetek alaptőkéjének alakulása (Forrás: A Hangya első 25 éve)

Ma úgy mondanánk, hogy az elsődleges szövetkezetek koordinációja, szolgáltatásokkal ellátása, nem utolsó sorban érdekképviselete céljából profi menedzsmenttel az élén létrejött és látványosan fejlődött a másodlagos (koordináló) szövetkezet. A Hangya-mozgalom gyors és eredményes bővülésének köszönhetően folyamatosan fejlődött a koordináló központ szervezete és infrastruktúrája is (3. és 4. ábra).

Nem érdektelen eljátszani a gondolatot, hogy milyen lehetne ma a magyar vidék (ezzel együtt az ország) helyzete, ha a Hangya-mozgalom a II. világháború után valamilyen formában megmaradhatott, tovább fejlődhetett volna, és nem számolják fel.

Vagy amennyiben a rendszerváltásig működő termelőszövetkezetek valamilyen ésszerű megoldással ilyen típusú szövetkezésekké alakultak volna. Persze, a „mi lett volna, ha...” kérdés történelmietlen, tudománytalan... de gondolkodni szabad.

Mai helyzetkép és törekvések

Érdeemes a vidék és a társadalom jelenlegi helyzetét illusztrálandó felidézni egy egyszerű, mai csíki székely ember véleményét, amely „alulnézetből” sok szakértői elemzésnél találójában jellemzi világunkat:

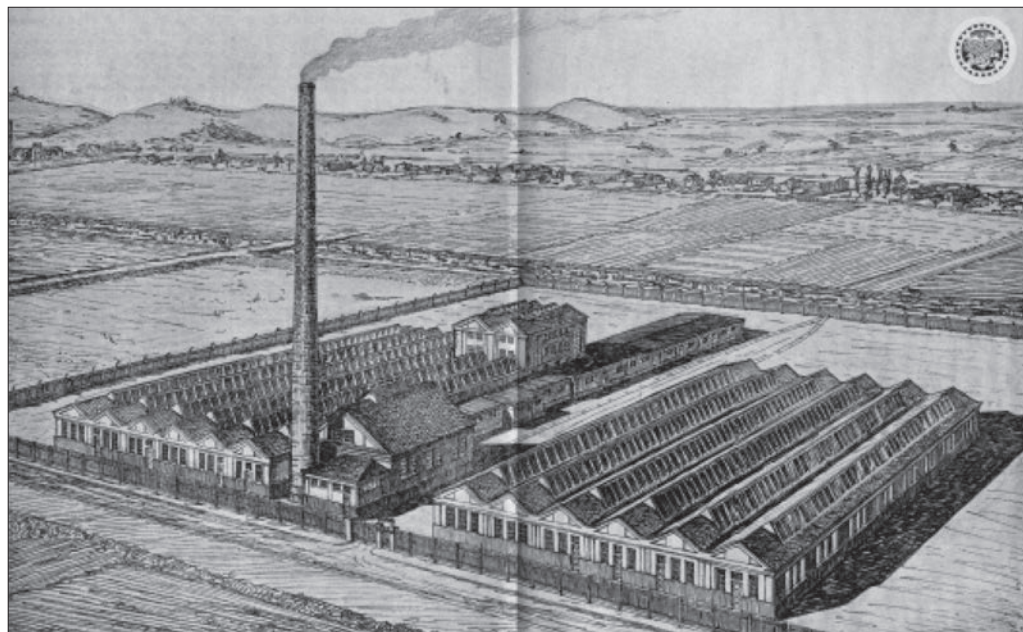
„Most olyan világot élünk, hogy senki nincsen reautalva senkire. Ma mindenki valahogy

3. ábra

A Hangya-szövetkezet székháza (1923)

magának megél, vagy úgy es lehetne mondani, hogy ma mindenki csak magának él. Magányos lett az ember, s ahogy nézem a világ folyását, még csak ezután lesz egyre magányosabb. Ezelőtt minden egészen másképp vót, met akkor egymásra vótunk utalva, segíteni kellett egymáson, másképpen megélni nem lehetett. Akkor mindenki odafigyelt a másokra, s ha valakinek valamire szüksége vót, sokszor nem kellett még szólni se. Amikor 1964-be a csűrépítésnek nekifogtam, én csak András Dénest, az ácsot híttam vót el, a többiek, a segítségek, jöttek magiktól, tiszta hívatlanul. Akkor, ha tettünk egymásnak s egymásétt valamit, azt nem tartottuk fülitől farkáig pontoson számon, akkor nem számolkodott a munkájával senki se. De azétt úgy nagyjából ügyekezett mindenki, hogy ő es segítsen a másiknak, amit tud, hogy ő se maradjon adós. De most má ilyen segítségek nincsenek. Most ha valaki két szalmaszálat keresztibe tett, akkor má nyomba s azonnal kéri érte a fizetést. Az emberiségbe valahogy belészületik ez a

4. ábra

A Hangya-ipar Rt. albertfalvai gyártelepe (1923)

magánakvalóság, sőt még ezen fejjel az irigység s a rosszindulat es.” (idézve Tánchos Vilmos könyvéből, 2008)(4)

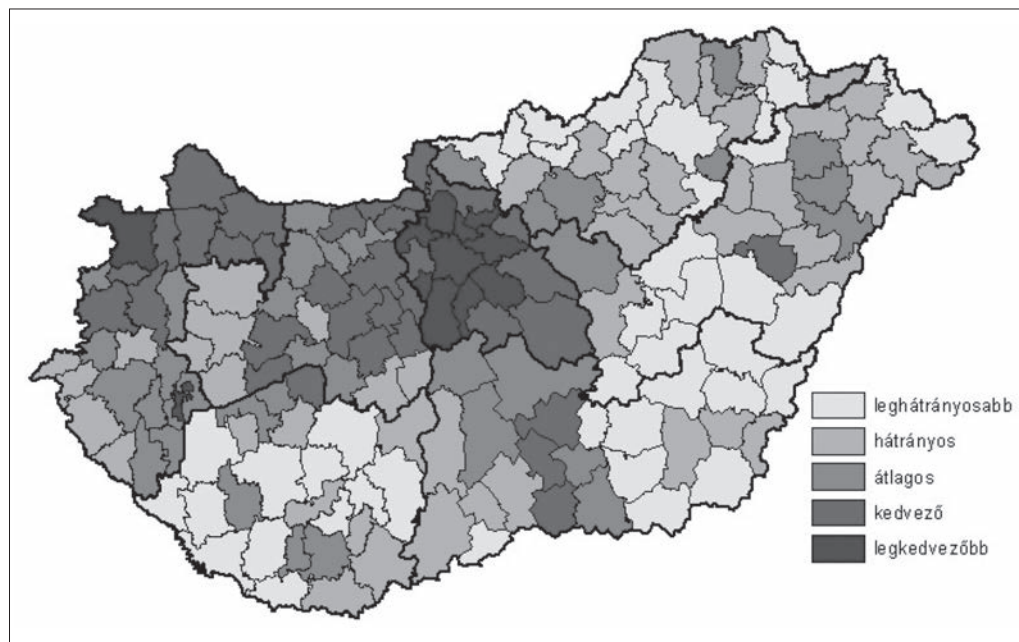
Bár az idézet elvileg a Székelyföldre kötődik, szűkebb hazánkra éppúgy érvényes, legalábbis az idevágó (nemzetközi) társadalmi értékrendi vizsgálatok ugyanezt statisztikailag is alátámasztják. Míg a hozánk hasonló népességszámú skandináv országokban például 80-90 százalék közötti a civil szervezetekben aktív résztvevő lakosság aránya, nálunk ez gyakorlatilag elhanyagolható (az eltérő színek a régebbi, illetve az újabb tagországok adatait mutatják).

Ami pedig a magyar vidék helyzetét társadalmi – gazdasági jólét vonatkozásában összességében jellemzi – egyes szigetszerűen tapasztalható fejlődési eredmények ellenére – továbbra is depresszív, értékesztő és bizonytalan helyzetben van, ami jelentősen csökkenti a fenntartható fejlődés esélyeit.

A kistérségek helyzetének alakulását bemutató térképeken (5. és 6. ábrák) a világosabb árnyalatok jelentik a (több mutató faktoranalízisével kialakított) komplex mutatóval jellemzett kedvezőtlenebb helyzetet.

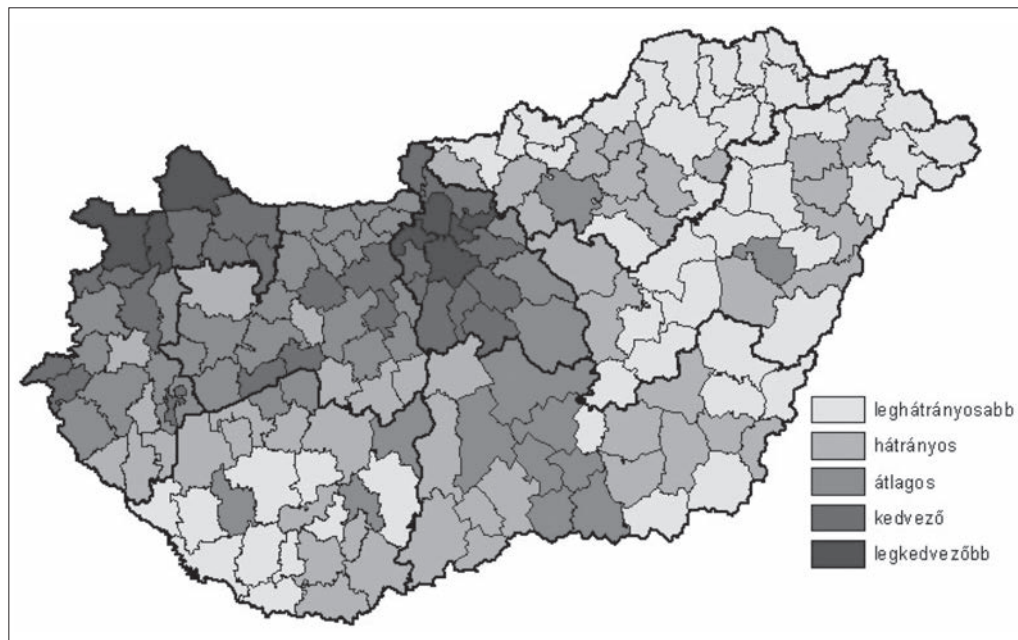
Egyértelműen látható a romló tendencia: akárcsak a rövid vizsgált időszakot alapul véve: *jelentősen szűkülőben a kedvezőbb helyzetű térségek mezőnye*, Észak-, Kelet- és Dél-Magyarország süllyedőben, és ezen nem sokat javít, hogy egy-két térség helyzete esetleg javul. Ez a folyamat már a rendszerváltás előtt elkezdődött, majd a rendszerváltással felgyorsult és csak akkor fékezhető le, fordítható meg, ha komplex módon közelítünk hozzá és szisztematikus, hosszú távú munkával, helyileg differenciált fejlesztési programok valósulnak meg. Ilyen feladatban potenciálisan jelentős szerep hárulna a helyi szövetkezésekre, adott esetben a Hangya-típusú szövetkezetekre.

Melyek lehetnek ebben a szituációban a

5. ábra

Kistérségeink társadalmi-jóléti faktora – 2008 (Forrás: Lipták K., 2013)

6. ábra

Kistérségeink társadalmi-jóléti faktora – 2012 (Forrás: Lipták K., 2013)

másfélszáz évvel ezelőtti mozgalom *fontosabb tanulságai – üzenetei* számunkra a huszonegyedik században, amelyeket célszerű lehet figyelembe venni a hasonló célú jelenkori szerveződések során? A „Megújuló Hangya – 2010” Szövetkezet és azt megelőzően más hasonló kezdeményezések szervezése kapcsán szerzett saját tapasztalatok alapján a következők mondhatók:

- A helyi közösség- és gazdaságfejlesztés akkor is, most is egymástól *elválaszthatatlanok, köztük kölcsönös a függés*

- Annak idején „*felülről*” nem támogatták (inkább akadályozták) – „*középről*” kitalálták, kezdeményezték és katalizálták, „*alulról*” pedig megszervezték és működtették! Tehát *nem felülről hozták létre* a Hangya-szövetkezeteket és a Hangya-központot sem, sőt... Miután a hivatkozott értékrendi felmérésből egyebek mellett az is kitűnik, hogy társadalmunk a leginkább paternalista (államfüggő) Európá-

ban, ez ugyancsak komoly társadalmi kihívás mindazok számára, akik alulról szerveződésben gondolkodnak.

- *A helyi szövetkezés* a valódi demokrácia bázisa volt és ma is az lehet (tekintve, hogy civil társadalmunk a felmérések szerint még jócskán „kiskorú”). Ehhez ma is a következők kellene:

- o A helyi társadalom által *ellenőrzött döntések és hatalom*, továbbá tehetséges és hiteles helyi vezetők „kitermelése”

- o *Önrendelkezés* a helyi erőforrásokkal: gazdasági erőforrások megfelelő tudással párosítva, és ezen alapuló erős érdekérvényesítés, gazdasági *függetlenség a hatalomtól*

- o *Demokratikus értékrend / kultúra* helyi meghonosítása: megtanítani az ettől elszokott polgárokat „kötelékben repülni”

- *Jószerevel a szövetkezés szinte az egyetlen lehetséges helyi válasz* a nagy globális erőkkal és kihívásokkal szemben, illetőleg a korlátozott erőforrásokkal rendelkező helyi szereplők

versenyképességének, érdekérvényesítésének biztosítására.

- *Illúziók nélkül nekifogni*: a nagy érdekérvényesítő képességű globális szereplők és hazai feketegazdaság kereszttüzében rendkívül nehéz feladat volt akkor is, most is.

- *A piacokon nincs vákuum*, az új szereplőknek meg kell találniuk a helyüket és versenyezniük kell a meglévő szereplőkkel (tőkeerő, szakértelem, termék- és szolgáltatásmínőség, árak és költségek, szervezethezesség, infrastruktúra, stb. vonatkozásában egyaránt). Ez induláskor csak újszerű (innovatív) üzleti modellek, új piacok, új termékpályák felépítésével lehetséges – és nem árt némi kormányzati segítség (támogató szabályozás, pályázati források, stb.).

- *Nemcsak a vidék lehetősége*: hitel – fogyasztási – értékesítési – beszerzési – termelési – szociális, stb. szövetkezetek létesítése nagyobb városokban is *mindenütt lehetséges*. Sőt, az elmondottak szerint szükséges is lenne...

- Bizonyos települések és térségek *fennmaradásának egyetlen (utolsó) lehetősége!* Ne feledjük: előrejelzések szerint két évtizeden belül több száz település tűnik el az országban demográfiai és gazdasági tényezők következtében. A térségek három kategóriáját célszerű figyelembe venni: versenyképes / még élhető / már „halott” térségek – mindegyiknél eltérők a feladatok és a megoldások. Nem volt, és ma sincs mindenhová érvényes „legjobb gyakorlat” (best practice) – csak a helyi feltételekhez optimálisan illesztett „jó gyakorlatok” (good practices) jelentenek megoldást. Ezért sem oldható meg a feladat kizárólag „felülről”, bár „halott” térségek esetében már kizárólag „alulról” sem...

Lehetséges jövőbeni irányok

A Hangya-típusú szövetkezés hazai megvalósítása mai körülmények között az előzőek alapján a következő irányelvek mentén lehetséges:

- Kellenek átgondolt, modern, helyileg dif-

ferenciált üzleti modellek. A szövetkezés XXI. századi körülmények között (amelynek alapvető jellemzői: globalizált / hálózatos / növekvő sebességgel változó / társadalmilag és gazdaságilag polarizált / atomizált / a médián keresztül összezavart és manipulált / pazarló társadalom) *csak múltbeli analógiákra építve lehetetlen*. Az árvalányhajás borongás a múlton egy rezervátumban jól mutat, de a XXI. században teljes úttévesztés. Gondoljuk meg: a most következő száz évben az előző húsz ezer évnek megfelelő nagyságrendű technikai fejlődésben lesz részünk – és „autót visszapillantó tükörből lehet ugyan vezetni, de nem hatékony.”

- Fontos a termékpályák *vertikális* felépítése, de csak a *piacokból kiindulva*: piac (benne: fogyasztói kereslet + versenytársak + játékszabályok) – árulogisztika – feldolgozás – nyersanyag logisztika – termelés – szolgáltatások (benne: képzési + információs + tanácsadási + pénzügyi + jogi szolgáltatások) képezik ennek egymásra épülő elemeit

- *Nélkülözhetetlen a „szervezett felvilágosítás”*: a helyi erők mobilizálása, a helyi közösség „szocializálása”, „fejttágítás” (szakmai, üzleti, általános tájékozottság kialakítása), hiteles helyi vezetők „kitermelése”

- *Szükséges már kezdettől egy (több) „tudás- és szolgáltatásközpont”* működtetése: egyfajta *koordinációs központ* a helyi szerveződések – kormányzat – üzleti szféra – tudomány – nemzetközi szereplők között, továbbá *infokommunikációs platform is*, az *innovációk* (beleértve a termék + technológia + piaci + rendszer innovációkat egyaránt), illetve a „high-tech / low-tech” megoldások brókerének szerepkörét is betöltve.

- *A működés alapelve a „hálózatok hálózata”*: biztosítandó az egymáshoz kapcsolódó vertikális - horizontális - diagonális integrációk sokszínűségét

- *Nem utolsó sorban pedig professzionális logisztikai rendszer (hálózat) kiépítése szükséges*: a helyi termelők / szolgáltatók / begyűjtők, a

térségi termékházak, a nagykereskedelem és kiskereskedelem szereplőinek összekapcsolása, nem utolsósorban az ehhez nélkülözhetetlen infrastruktúra működtetése, fejlesztése.

És mindenekelőtt ehhez kell a végtelen türelem, rugalmasság, meg kompromisszum-készség, nem utolsó sorban pedig professzionális szakértelem, meg elegendő tőke. Ma sem egyszerűbb, mint 130 éve, sőt... Az utóbbi másfél évtizedben legalább 6 – 7 kezdeményezés indult „Hangya” elnevezéssel (az úgy-ahogy fellelhető honlapok tanúsága szerint), közülük két-háromról lehet időnként hallani, a többi eltűnt a sülyesztőben.

A szerveződések útjában álló legnagyobb anomáliák, illetve az ebből eredő megoldandó feladatok és a Hangya-mintára ténykedni kívánó szövetkezetek szerepvállalási lehetőségének alapjai a következőkben foglalhatók össze:

- A termékláncok folyamatának, vagyis a termelők, feldolgozók és a piacok közötti kapcsolatrendszer töredezettsége, az érdekeltségi és finanszírozási viszonyok diszharmonijája, valamint a piaci információ-csere zavarai, az innovációs készség alacsony szintje.

- A vidéki népesség, benne a munkaerőpiacról kiszorult jelentős populáció foglalkoztatási gondjainak kezelési zavarai, szervezetlensége, a foglalkoztatás megoldásában érdekelt régi és új szereplők közötti koordináció kialakulatlansága.

- Összetartó, együttműködő és szolidáris helyi közösségek (társadalmi tőke) nagymértékű hiánya, amely a helyi gazdaságfejlesztésnek is jelentős akadály, a

- Hozzáértő és megfelelő munkamorállal, felkészültséggel rendelkező munkaerő (humántőke) hiánya a demográfiai szerkezet torzulásai, valamint az elvándorlás (kivándorlás) miatt.

- Az előrelépéshez jelentős mértékben hiányzik a szükséges gazdasági tőke, ezen belül annak mindkét formája, a pénztőke és az infrastrukturális (beépített) tőke is,

- Nem utolsó sorban pedig még nem ala-

kult ki a készség a rendelkezésre álló *természeti tőke* fenntartható, versenyképes módon történő hasznosításához.

A fenti anomáliák egy része nem oldható meg pusztán szövetkezeti keretek között, de számos közülük kezelhető lenne a helyi és térségi közösségeket is erősítő, Hangya-típusú szövetkezeti formában, illetve egy erre épülő, korszerű *hálózatos együttműködés* keretei között. Az ilyen típusú helyi szövetkezetek megalakulásához egyfajta *központi* (nem feltétlenül állami!) *koordináció* annak idején, és ma is nélkülözhetetlen. De ez elsősorban a *tudástranszfer*, az *érdekharmozás*, *valamint a termék-, piac- és szervezetfejlesztés* terén vállalhat szerepet.

Egy ilyen koordinációs szervezet *stratégiai küldetése* az alábbi keretek között fogalmazható meg:

- Korszerű tartalmat adni a *szövetkezésnek*, a *kooperatív gondolkodásnak* és *cselekvésnek* mind a vidékpolitikában, mind az agrártermelés teljes vertikumában.

- *Hálózatos együttműködések kialakításával* segíteni az élelmiszergazdasági termékpályák szereplőit, valamint a *vidéki munkavállalók* közötti diszharmonikus kapcsolatok csökkentését, a valós piaci információk cseréjét, valamint a termék-, technológia- és szervezeti innovációs készségek fejlesztését.

- Segíteni mind a vidéki szereplők, mind a társadalom széles körében, köztük kiemelten a fiatalok között a *szövetkezésbarát gondolkodás* újraéledését.

Ezzel a küldetéssel szinkronban *konkrét stratégiai feladatként* kezelhetők az alábbiak:

- Főként az élelmiszergazdasági termékpályákra építve segíteni a helyi és térségi *társadalmi tőke* erősítését és működése hatékonyabbá tételét, az együttműködési hajlandóság és készség fejlesztését. Felkarolni és terjeszteni a szövetkezeti formát mind a társadalmi *szolidaritás*, a helyi közösségfejlesztés erősítése, mind a vidéki lakosság *jövedelemszerzési és foglalkoztatási esélyegyenlőségének* javítása érdekében.

• Mint menedzsment szervezet – akár a Kárpát-medence egészére kitekintéssel – létrehozni a saját „Hangyapont” *szolgáltató és tanácsadó hálózatot*. Ehhez kidolgozni a Hangyapontok konkrét szolgáltatási tartalmát, a hálózat működési elveit és módszertani alapjait, az érdekeltek bevonásának módozatait, a hálózat felépítésének cselekvési tervét.

• A hálózatépítő munkában együttműködni a vidékpolitikában közreműködő *más hálózati szereplőkkel*, így különösen a Hangyapont típusú szövetkezeti mozgalom más szerveződéseivel, a TÉSz-ekkel, a szociális szövetkezetekkel, a LEADER csoportokkal, a *szövetkezeti hitelintézetekkel*, a működő feldolgozókkal és a kialakulóban lévő termékházakkal, a helyi *önkormányzatokkal*, azok térségi szerveződéseivel, az aktív és érdeklődő civil szerveződésekkel, valamint az érintett *kormányzati szereplőkkel*. Aktívan bekapcsolódni a hazai és európai vidékpolitikai folyamatokba, azok intézményeibe, a célok megvalósításába.

• Menedzsment feladatai között – a hazai és európai vidékpolitikai célok megvalósítása érdekében – segíteni a helyi és térségi *közösségfejlesztést*. Ennek érdekében – a helyi és térségi szövetkezetek szervezésének aktív támogatása mellett segíteni azoknak a hagyományos és korszerű módszereknek a felkarolását és terjesztését, amelyek hozzájárulnak a helyi és térségi közösségek megerősítéséhez, a helyi szereplők közötti együttműködéshez.

• A menedzsment feladatok ellátása mellett – főként az átadható együttműködési modellek megalapozása és kidolgozása, valamint részbeni integrációs feladatok ellátása érdekében – ön maga is végezzen, illetve koordináljon *termeltetői, feldolgozó és forgalmazói tevékenységet*. Ebben kiemelten célszerű kezelni – a kormányzati szereplőkkel együttműködve – az állami közti megállapodások alapján felmerülő árualap-feltáró tevékenységet, valamint a helyi termékek feldolgozását és értékesítését ösztönző és stabilizáló *helyi és térségi piaci hálózatépítést* segítő aktivitást.

• A koordináló „másodlagos” szövetkezet (szövetkezeti központ), valamint a kialakítandó Hangyapont Hálózat (HpH) vidékfejlesztési céljai között prominens elem a helyi és térségi *jövedelemtermelési* és felhasználási hatékonyság javítása, a térségi *forráskoordináció* segítése. Ennek keretei között kiemelten kell kezelni a munkavállalói jövedelembiztonságot, a *jövedelmek helyben tartását*, helyi felhasználását szolgáló szervezeti formációk és módszerek felkarolását, támogatását és terjesztését, így a szövetkezeti formában működő hitelintézeteket, illetve lehetőség szerint a helyi fizető eszközök elterjesztését.

A koordináló szövetkezet a küldetését és a stratégiai célrendszerét az alapításkor meghatározza, majd szakemberek és az aktív tagok bevonásával aktualizálja és kiegészíti. Erre nézve a „Megújuló Hangya – 2010” Szövetkezet igazgatósága kidolgozott egy koncepciót, amelynek elemei a következők: (7)

• A Szövetkezet stratégiai célrendszerében megfogalmazottak alapján – a *menedzsment funkció* és a *kompetenciahatárok* figyelembevételével – az alábbi tevékenységi területeket fogja át egy ötéves cselekvési, feladat- és költségterv:

• A harmonikus *termékpálya modellek* elvi alapjainak, valamint azok adaptációs és terjesztési módszereinek kidolgozása. Benne: tematikus és innovatív termékfejlesztés, vertikális (termelő – feldolgozó - piac) kapcsolatok, Hangya-védjegy, szereplők közötti érdekharmonizáció, integrációs és foglalkoztatás szervezői szerepkör, inkubációs feladatok, stb.

• A *Hangyapont szolgáltató és tanácsadó Hálózat* (HpH) elveinek, tartalmi és szervezeti kereteinek, a hálózat működési módjának a kidolgozása. Benne: Hangyapontok sajátos szolgáltatási tartalmi, a regisztrációs és kvalifikációs rend és folyamat, a hálózati kapcsolatok tartalma, motivációi, módjai, más hálózatokkal való kapcsolat, stb.

• A Szövetkezet aktivitásában a helyi, térségi, illetve állami közti *piacépítésben*, a piaci *információk közvetítésében* való rendszerszerű részvétel

módjának és eszközeinek a megfogalmazása, konkretizálása. Benne: termék és a működő piacok katasztere, helyi és térségi piacok működési modelljei, termékházi kapcsolat, térségi és központi e-business fejlesztési lehetőségek, stb.

- A Szövetkezet konkrét aktivitásának, illetve szerepének a meghatározása a helyi és térségi *jövedelemtermelés*, valamint *jövedelembiztonság*, illetve a felhasználás hatékonyságát szolgáló módok támogatásában. Benne: helyi és/vagy térségi termékvertikum kiépítése, innovatív helyi-termék fejlesztés, együttműködés szövetkezeti hitelintézetekkel, hitelszövetkezetek szervezésének segítése, helyi pénz bevezetésének támogatása, stb.

- A Szövetkezet helyi, illetve térségi (járási) *foglalkoztatás szervezésben*, a vidéki munkaerő piaci közvetítésében való részvételének módjának és feltételeinek a kidolgozása. Benne: szociális szövetkezetek és a közmunka világának összekapcsolása.

- A *szövetkezetbarát társadalom* megteremtését, a kooperációs készség fejlesztését szolgáló módozatok megfogalmazása, a szükséges és lehetséges szövetkezeti aktivitás meghatározása. Benne: helyi és térségi szövetkezetbarát körök szervezése, közösségfejlesztő módszerek alkalmazása, együttműködők köre, ifjúság körében a jelenlét, stb.

- A Szövetkezet stabil és hosszú távú *működési feltételeinek* megteremtése mind személyi, mind infrastruktúra tekintetében. Éves, illetve öt éves üzleti tervek alapján a források, illetve költségmegosztási módok meghatározása. Ehhez az erre a célra mobilizálható források kezelőivel megállapodások megkötése. Az éves üzleti terveket közgyűlés hagyja jóvá.

A cselekvési terv minden egyes eleme *önálló projekt*ként, illetve aktivitásként is értelmezhető. Az egyes tevékenységek nem ütköznek más *érdekcsoportok* piaci szándékaival, de jól kiegészíthetik a vidékfejlesztést szolgáló más szereplők tevékenységét. A felsorolt elemek, illetve tevékenységek együttes megvalósítása *szinergikus eredménnyel járhat* legfőképpen a

vidéken élők életminőségének, megélhetési biztonságának javításában, valamint a *vidéki térségek fenntartható fejlődésében*.

A Szövetkezet vezetősége személyre szóló munkamegosztás keretében a felsorolt hat tevékenységi terület *részleteinek kidolgozását* (feladatok meghatározása, költségtervek összeállítása, együttműködő potenciális partnerekkel az egyeztetések lefolytatása, stb.) végzi. A Szövetkezett érintett szakemberei a tervezett tevékenységek *kormányzati programokkal* való szinkronizálását, a *2014-2020 közötti tervezési ciklusba* illesztését, a tevékenységek lehetséges finanszírozásának számbavételét végzik.

Kezdeti tapasztalatok

A korábbi évek tapasztalatai egyértelművé tették, hogy egy *termékpálya kiépítése, működtetése* sokkal több és bonyolultabb feladat, mint pusztán az árualap előállítás és piaci értékesítése – bár ennek a két főtevékenységnek a megszervezése önmagában is rendkívüli kihívásokkal jár. Termelési potenciál (földterület, eszközállomány, munkaerő) elvileg lenne, mint ahogyan hazai és exportpiaci kereslet is. De ez még kevés – pénztőke, hozzáértő és alkalmas munkaerő, előírás szerinti szolgáltatások, kiterjedt piaci kapcsolatrendszer, hálózati együttműködés, kormányzati kapcsolatrendszer, szerződéses garanciák átfogó rendszere, versenyképes technológiák, logisztikai infrastruktúra, stb... ugyancsak szükségeltetik. Ezek hiányában elképzelhetetlen működőképes termékpálya, és naivitás lenne azt képzelní, hogy a potenciális árualap, meg a feldolgozó kapacitások számbavétele, a potenciális vevők ígérvényeinek begyűjtése, kapcsolódó banki háttér felvonultatása elegendő az induláshoz.

Az alábbi séma megpróbálja összefoglalni, hogy a Szövetkezet közreműködésével kiépíthető termékpályáknak (függetlenül a konkrét termékektől) milyen üzleti modellt kellene követniük. (8. ábra)

Hangsúlyozottan fontosnak ítéelhető a *teljes információigény kielégítése* valamennyi érintett szereplő esetében. Addig egy termékpálya semmiképp sem indulhat, míg ez maradéktalanul meg nem valósul. Tehát:

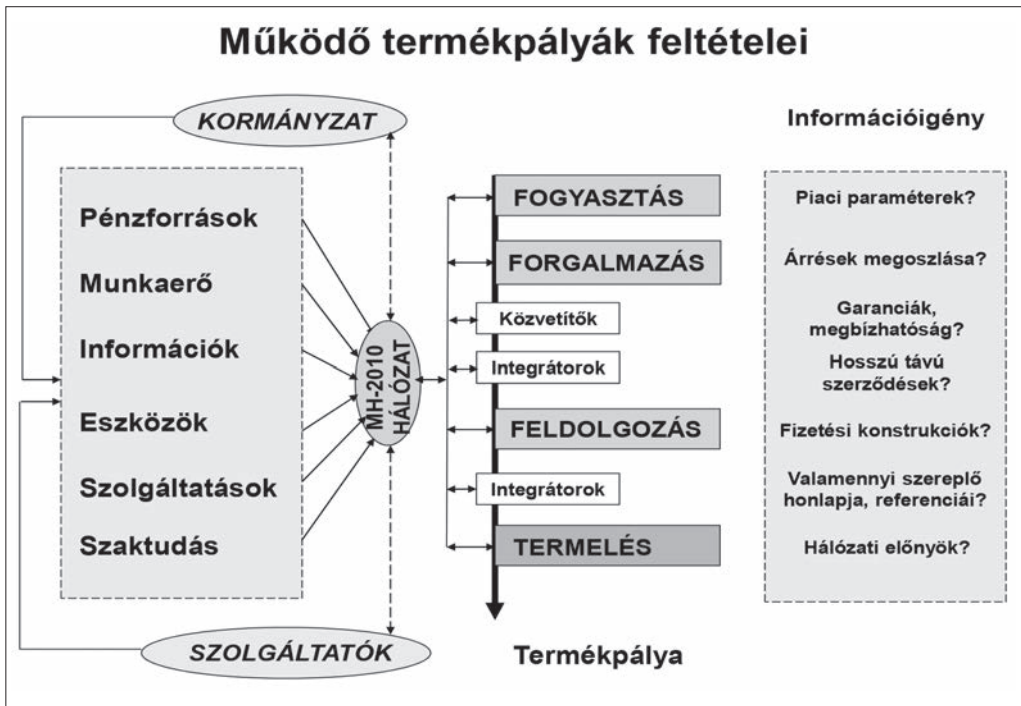
- pontosan tudni kell a célpiacokon (azaz a vevőknél) az adott termékek értékesítési kondícióit (milyen termékféleségek, milyen mennyiségben, milyen áron, milyen minőségi és szállítási feltételekkel, milyen hosszú távú szerződéses konstrukcióban, stb... adhatók el)
- akik itt közvetítők, integrátorok szerepében vannak ezért mennyit kérnek, milyen feltételeket támasztanak, hogyan teljesítenek, milyen kockázat megosztásban gondolkodnak, stb...
- a feldolgozók, termelők milyen áron, milyen feltételek mellett, kívánják értékesíteni a termékeiket, stb...

- valamennyi szereplő mennyire megbízható, milyen referenciákkal, elismertséggel rendelkezik, stb...

- milyen előnyöket, szolgáltatásokat nyújt a hálózatunk, amiért érdemes velünk hosszú távon együttműködni, megállapodni

Addig nem várható, hogy bárki is érdemben bekapcsolódik a tervezett termékpályákba (vagy érdemi információval szolgál azokhoz), amíg ezekre a kérdésekre konkrét válaszok nem adhatók. Általános tapasztalat, hogy amíg ezekre nincsenek egyértelmű válaszok, nem is szabad áltatni a nyilvánosságot (meg a kormányzatot és a potenciális szereplőket sem) azzal, hogy valamelyik termékpálya indulásra kész.

A Szövetkezet (az ábrán MH-2010 hálózat néven szerepel) a koncepció szerint egyfajta integráló pozíciót tölthet be a termékpálya

7. ábra

Működő termékpályák feltételrendszere (Forrás: Dinya L., 2014)

egészének mentén, ahol elsősorban nem a termékek, hanem az információ, a pénzáramlás és szükség szerint bizonyos szolgáltatások futnak rajta keresztül. Ezt az integráló-szervező munkát nem is az Igazgatóság végzi, hanem egy külön erre a célra létrehozott Koordinációs Központ (Kft, Rt. stb...). Nem az Igazgatóság tagjainak a feladata rohángálni árualap, meg vevők után – akik ezt végzik, azokat a Központ foglalkoztatja. Az Igazgatóság a stratégiai fontosságú (pl. kormányzati) kapcsolatokat gondozza, a fontosabb szolgáltatókkal köti a megállapodásokat, meg a rendszer működését felügyeli, szükség szerint fejleszti. Pontosan tisztázott a munkamegosztás – ki az, aki kormányoz, ki az, aki evez? A 2010. évi alapítást követő időszak fontos tapasztalata, hogy mindent egyszerre és néhány szakember képtelen megoldani, ráadásul az információáramlás is akadozik.

Viszont éppen ezért fontos operatív szerepe van az integrátoroknak, akik egy-egy termékpályán belül kulcsszereplők, mert ők szervezik az alattuk levő partnerek (termelők, feldolgozók) tevékenységét. Meg kell találni azokat a szereplőket, akiknek eleve széles kapcsolatrendszerük lévén, messzemenően alkalmasak lehetnek ilyen tevékenységre, és megfelelő érdekeltségi rendszerben (valamint információ birtokában) azt hajlandók is elvégezni. Kizárt, hogy bárki ilyen kategóriájú szereplő előzetes (és hosszú távú) érdekeltségi szerződés nélkül csak úgy behozza meglévő kapcsolatrendszerét, tudásbázisát... Aki ezt mégis megteszi (megígéri), az nem komoly üzletember, hanem „szédelő ritter”, akikkel természetesen szép számban találkozhat(t)unk. Persze ehhez már rögzíteni kell a termékpálya mentén a többi szereplő érdekeltségét is. Társadalmi munkában (játékonysági

alapon, vagy ügybuzgalomból) ezt profi módon lehetetlen megoldani.

Összességében tehát a *történelmi előzmények*, a jelenlegi hazai vidéki helyzetkép és az eddigi próbálkozások *sok tanulsággal* szolgálhatnak mindazok számára, akik akár a múltbeli sikerekből, akár a jelenlegi kihívásokból (vagy mindkettőből) kiindulva Hangya-típusú szövetkezésbe vágnak bele. A legnagyobb jó szándék és elszántság is még kevés a sikerhez, de a felvázolt irányelvek valamiféle útravalóul szolgálhatnak, és a legfontosabb: illúziók nélkül közeledni a feladathoz...

Irodalmi források

- Rafael Chaves et al. (2013):** A szociális gazdaság az Európai Unióban (Jelentés az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére - CIRIEC)
- (1923):** A Hangya első 25 éve (A Hangya sajtó kiadása, Budapest)
- Cooperatives Europe (2015):** Building Strong Development Cooperation (https://coop-seurope.coop/sites/default/files/STUDY_WEB.pdf p. 1-82)
- Tánczos Vilmos (2008):** Elejtett szavak - Egy csíki székely ember nyelve és világképe (Bookart Kiadó)
- Tárki (2013):** Értékek – 2013 (kutatási zárójelentés, http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/2013/2013_zarotanutmany_gazd_kultura.pdf)
- Lipták Katalin (2013):** A magyarországi kistérségek munkaerő-piaci alakulását magyarázó tényezők vizsgálata (Journal of Central European Green Innovation, 1. évf., 1. sz., p. 83-96)
- Dinya László (2014):** A „Megújuló Hangya – 2010 Szövetkezet” stratégiai lehetőségei (kézirat)

Az önellátó gazdálkodás korlátai

Méreiné Berki Boglárka

A tanulmány a XXXII. OTDK Közgazdaságtudományi szekciójában második helyezést elért „Az önellátó gazdálkodás korlátainak multidiszciplináris elemzése a rurális mélyszegénység esetében” című dolgozat alapján készült.

A kereskedelmi média közreműködésével 2011-ben vált országsszerte ismertté a Minden Gyerek Lakjon Jól! Alapítvány. A **„hal helyett hálót”** támogatási módszer országsszerte népszerűvé tette az akciót, azonban az adományok kiosztása után egyre gyakrabban jelentek meg olyan médiatartalmak, amelyek az akció lokális sikertelenségeiről számoltak be.

Ma Magyarországon kiemelten szükséges foglalkozni a rurális térségekben felmerülő szociális problémákkal. Amennyiben hosszútávú problémamegoldásra törekszünk, valóban a „hal helyett hálót” módszerének alkalmazására van szükség, azaz a méltányosság és hatékonyság elveit együttesen kell figyelembe vennünk. A vidéki térségekben kézenfekvő a mezőgazdasági termelés nyújtotta lehetőségekből kiindulni, azonban a piaci és a munkalehetőségek meglehetősen szűkösek, ezért első lépésként legtöbb esetben az önellátó élelmiszertermelés, háztáji gazdálkodás megvalósítása jelenik meg a programokban.

Amennyiben pusztán közgazdasági szemlélettel vizsgálódunk, már a téma felületes elemzésekor is felszínre kerülnek bizonyos ellentmondások. Mi lehet az oka annak, hogy a mélyszegénységben élők egy része nem tud élni a kezdeményezések nyújtotta lehetőségekkel,¹ míg mások ugyanolyan mértékű gazdasági tőkével a kezükben képesek az önellátó gazdálkodásra? Mi az oka annak, hogy a legintenzívebb önellátás a középső és alsó-közép jövedelmi helyzetűek megélhetési módja, holott a mezőgazdasági kistermelés és önellátó gazdálkodás a legsó decilis egyik legkézenfekvőbb megélhetési stratégiája lehetne a vidéki területeken (Pahl 1988 – Spéder 1997)? Elegendő-e hasonló programok kidolgozásakor csupán a politikai és gazdasági körülményeket figyelembe venni? Sok program és kezdeményezés jövedelmi oldalról közelíti meg a mélyszegénység problémakörét, holott ez csak a jéghegy csúcsa.

Dolgozatom célja a különböző tudományágak olyan releváns elméleteinek kiválasztása és bemu-

¹ Mint arról a média beszámolt a Minden Gyerek Lakjon Jól! akció lokális sikertelenségei kapcsán.

tatása, amelyek *problémaközpontú elemzésével* láthatóvá válhatnak a támogatási metódus *korlátai*, és ami még fontosabb, az abban rejlő *lehetőségek* is. A tanulmány fő irányvonalának elemzése három példa, a szociális földprogram, a „Tandem” program kunszentmártoni példája és a Minden Gyerek Lakjon Jól! kezdeményezés segítségével történik meg.

A dolgozat fő hipotézise az, hogy egy program sikeressége nagyban függ attól, hogy a programgazdák milyen mértékben veszik figyelembe a kidolgozásnál és működtetésnél a politikai és gazdasági tényezőkön túlmutató egyéb releváns elemeket. Ez azonban így túl általános. A dolgozat végére tisztázni szeretném, hogy pontosan mit is értünk sikeresség alatt, illetve melyek azok a multidiszciplináris tényezők, amelyek figyelembevétele hozzájárulhat ehhez. A példákon keresztül az egymást kiegészítő, egymással szorosan összefonódó vagy épp próbára tevő elméleti diszciplínák reményeim szerint a dolgozat végére egy olyan kollektív egésszé állnak össze, amely a későbbiekben hatékony kiindulópontja lehet a rurális mélyszegénység helyzetét segítő támogatási programok kidolgozóinak vagy esetleg további kutatómunkáknak.

A lehetséges okok elméleti megközelítésben

Az elméletek kiválasztása nem „ad hoc” jellegű. Az empirikus adatgyűjtés során kezdtek kirajzolódni számomra a példákban olyan „mintázatok” amelyekhez eddigi tudásomat alapul véve célirányosan megpróbáltam szakirodalmi fogódzókat keresni. Ez meghatározta a dolgozat valódi célját és a vizsgálódás irányvonalát is.

Mielőtt bármilyen tudományág szemszö-

géből elméleti elemzéseket végeznénk, úgy gondolom elengedhetetlen a szegénység, azon belül is a mélyszegénység értelmezési keretrendszerének rövid ismertetése.

Szegénység elméletek, magyarországi vizsgálatok

Az, hogy kiket tekintünk szegényeknek, és milyen arányban vannak jelen az adott társadalomban, nagyban függ a választott szegénységkonceptiótól (Spéder 2002). A szociálpolitikai döntéseknél nagyon fontos az ilyen objektív kategóriák meghatározása (szegénységi küszöb, létminimum), amelyeknél abszolút (Rowntree 1991, Bokor 1987) és relatív módon is meghatározható a szegénység, mint társadalmi csoport (Coudouel 2002). A pusztán jövedelmi dimenziókon túllépve meghatározható a szegénység, mint depriváció, azaz valamitől való megfosztottság (Townsend 1997), vagy alapvető képességek hiánya (Sen 1999). Magyarországon a szegénységgel kapcsolatos kutatások a rendszerváltás után váltak intenzívvé, amelyek előbb jövedelmi oldalról közelítették meg a kérdést. A longitudinális vizsgálatoknak köszönhetően dinamikus elemeket is figyelembe véve (egyszeri szegények, tartós szegények) (Spéder 2002, Ferge 2007, Kornai 1993), majd pedig a leakeni indikátorrendszert elfogadva uniós sztenderdeknek megfelelően egyéb, szociális kirekesztődést reprezentáló indikátorokat is rendeltek a szegénység definiálásához (Dennis – Guio 2003, Ladányi – Szelényi 2006). Ezek kapcsolódó módszertana esetünkben nem feltétlenül releváns, sokkal inkább annak tekinthetők azok az elméletek, amelyek a mélyszegénységre fokozottan *jellemző tulajdonságok* megértéséhez járulnak hozzá.²

² Ezek részletesen a korlátok bemutatásánál kerülnek elő, így most csak bevezetésként, néhány fontosabb állomás lesz megemlítve.

Az eddigi elméletekben elsősorban a szegénység „feltételei” jelentek meg, azonban léteznek olyan elméletek is, amelyek a szegénység *következményeivel*, a nélkülözések között élés egyéb velejáróival foglalkoznak. Oscar Lewis (1968) munkája kapcsán kezdték el használni a „szegénység kultúrája” kifejezést. Elmélete szerint a nélkülözések között élők egy sajátos, többségi társadalomtól elerő normarendszert hoznak létre, mely egyrészt a túlélésüket biztosítja, másrészt viszont szinte lehetetlenné teszi a kilépést és konzerválja a szegénységet. Az ő munkája nyújtott alapot a *miliókonceptió* kidolgozóinak is (Róbert 1997).³ Hasonló elméleti irányvonalból, az Amerikai Egyesült Államokban indult ki az „*underclass*” diskurzus.⁴

A fő szegénységkonceptiók és elméletek felsorolásszerű ismertetése után, a következő alfejezetekben azok az elméletek következnek, amelyek konkrét elméleti és logikai tengelyét adják a kutatásnak.

Pierre Bourdieu tőketípusai

Pierre Bourdieu a hagyományos közgazdasági tőke értelmezési keretét bővítette ki a gazdaságtudományokon túllépve, kiterjesztve a szociológia tudományterületére. A társadalmi csereviszonyok nem korlátozódnak kizárólag árucserére, és a társadalmi folyamatok Bourdieu szerint nem a szerencsejátékokhoz hasonlóan zajlanak le, amikor a társadalmi létra legalsó fokáról egyből a legfelsőre kerülhetünk és fordítva. Ez igazolja azt a tényt is, hogy bizonyos társadalmi csoportok, például a mélyszegénységben élők, az anyagi támogatások ellenére is újra és újra,

generációkon keresztül, nagy valószínűséggel reprodukálódnak. A társadalom periferiáján élőkre fokozottan jellemző a tőkehiány, ez azonban a Bourdieu-i értelmezésben nemcsak az alacsony jövedelmekben és vagyonban nyilvánul meg. Ha ez így lenne, akkor ezeknek a javaknak a pótlása teljes körű megoldást jelenhetne. Bourdieu a következő tőketípusokat különbözteti meg:

Gazdasági tőke

Gazdasági tőkeként Bourdieu a hagyományos közgazdasági értelemben vett tőkét definiálja. A gazdasági tőke közvetlenül pénzzé konvertálható (vagy eleve az), tulajdonjogi formában történő intézményesedésre hajlamos (Bourdieu 1986). Természetesen nem elhanyagolható a téma kapcsán a gazdasági tőke sem, hiszen, mint a példánál látni fogjuk, különösen markáns korlátként jelentkezhet a gazdasági tőke hiánya egy önellátó gazdaság működtetésénél.

A dolgozat célja nem is ennek negligálása, hanem annak bizonyítása, hogy nem kizárólag a gazdasági tőke hiánya jelentkezhet korlátként- ezt megfordítva, sok esetben a gazdasági tőke, mint a támogatás tárgya nem elegendő, ha más tőketípusok csak korlátozott mértékben vannak jelen.

Kulturális tőke

Bourdieu szerint a kulturális tőke a különböző társadalmi osztályok között eltérően oszlik meg. Bourdieu szembe helyezkedik a humán tőke iskolájának feltevésével, mely szerint az oktatás, nevelés hozzáadéka pénzben

³ A nyolcvanas években a német rétegződéskutatók elméletei szerint a társadalmi rétegek a rájuk jellemző értékek és életmódok komponensei segítségével határozhatók meg, ezt nevezték miliónek. A miliókonceptiónak különféle megközelítései léteznek, bemutatásuk nagyon hosszadalmas lenne. Mi az alapkövetkeztetésen kívül nem foglalkozunk ezzel részletesen.

⁴ Ebbe a kategóriába a halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat sorolták. Európai, némileg módosult változata az „*exclusion*” az 1990-es években nyert teret (Spéder 2002)

kifejezhető, vagy közvetlenül azzá konvertálható, illetve ennek nagysága csak a beruházás mértéke és az egyéni képességek függvénye. Az ezen kívül eső különböző profitéselyek struktúráját nem veszik figyelembe. Bourdieu szerint mindezek mellett fontos lenne azzal is foglalkozni, hogy egyrészt egyes társadalmi osztályok, szereplők milyen jelentőséget tulajdonítanak erre irányuló gazdasági és kulturális beruházásoknak, valamint szerinte a humán tőke teoretikusai figyelmen kívül hagyják a legrejtettebb és leghatékonyabb nevelési beruházást. Ez nem más, mint a kulturális tőke transzmissziója korai szocializációnk során. Ennek színtere pedig a család.

Inkorporált kulturális tőke: Ez a tőketípus az elsajátított, bensővé tett (inkorporált) tudást jelenti. Személyhez kötött, felhalmozása időigényes, legkorábbi színtere a család. Deprivált csoportok esetén a családon belüli korai felhalmozás mértéke gyakran elmarad a társadalmilag elégséges szinttől, amely hátrány később tovább kumulálódik. Ez a probléma a szegénység előzményeként és következményeként is egyaránt megjelenhet.

Objektívált kulturális tőke: Az objektívált kulturális tőke a tudás tárgyasult formája. Ez jelentkezhethet egy könyv, egy kiadvány, egy tájékoztató internetes oldal vagy akár egy művészeti alkotás formájában. Értéke sok esetben kifejezhető gazdasági tőke formájában, hasznosításának képessége viszont gyakran összefüggésben van az egyén inkorporált

kulturális tőkéjével. Akár egyik, akár másik tényezőt vesszük figyelembe, az egyértelműen látszik, hogy a szegénység esetében a lehetőségek itt is korlátozott mértékben jelennek meg.

Intézményesült kulturális tőke: Ez a tőketípus a kulturális kompetencia bizonyítékként jelenik meg titulusok formájában. Ennek hiánya, vagy alacsony értéke a szegénység következményeként (alacsony inkorporált kulturális tőke, tandíjat nem tudják kifizetni) és okaként is megjelenhet (alacsony iskolai végzettségűek nagyobb esélye a munkanélküliségre) (Lannert 2003).

Társadalmi tőke

Társadalmi tőke alatt olyan erőforrásokat értünk, amelyek egy csoporthoz való tartozáson alapulnak. Ezek a gyakorlatban anyagi és/vagy szimbolikus csereviszonyok alapján léteznek. Számos előnyét élvezhetjük annak, ha egy közösséghez tartozunk. Erősödik a szubjektív biztonságérzetünk, segítheti a motivációt, bizonyos előnyökhöz, javakhoz rövidebb és egyszerűbb úton juthatunk hozzá. Nem véletlen, hogy a különféle hazai és uniós programokban gyakran megjelenik a közösségfejlesztés stratégiája. Egy 2008-as hazai kutatás eredményei kiválóan reprezentálják a közösség gyakorlati szerepét a mélyszegénység integrációjában:

A Grameen Bank (Yunus 1997) példájára magyarországi kísérletet végeztek.⁵ Ebben a kísérletben ötfős csoportok vehettek részt,

⁵ Muhammad Yunus 1983-ban alapította meg a Grameen Bankot. Munkájáért 2006-ban Nobel-békedíjat kapott. A Bank az olyan legszegényebb társadalmi csoportoknak nyújt hitelt fedezet és garancia nélkül, akik a hagyományos pénzügyi rendszer keretein belül sohasem jutnának hitelhez. Ötfős csoportok vehetik fel a hitelt, vállalkozói ötletük megvalósítására. A tagok minimum heti rendszerességgel tartják a kapcsolatot egymással és a mentorukkal. A hitelkamat 20%, de a Bank nem zálogosít, és nem kér kezest sem. A modell lényege a kölcsönös bizalmon és kooperáción alapuló együttműködés. A tagoknak a mindennapi életben is követendő 16 pontból álló erkölcsi alapelveket kell elfogadni. Az egymásért való felelősségvállalás és szolidaritás fontos szerepet kap, azonban kudarc esetén nem tartoznak egymásért anyagi felelősséggel. - <http://www.grameen-info.org/>

akik egy részletes üzleti terv kidolgozása után egymillió forint hitelhez juthattak.⁶ A kísérlet során arra a következtetésre jutottak, hogy minél erősebb az összetartás egy csoporton belül, annál nagyobb sikerrel valósíthatják meg az ehhez hasonló programokat. A kísérletet végzők szerint a siker titka a modern csoportmarketing technikák alkalmazásában rejlett, de ez csak olyan csoportok esetén volt célravezető, akik már eleve működő közösségként funkcionáltak (Fleck - Szuhay 2013).

A társadalmi kapcsolatokat Bourdieu tőkeként értelmezi, de előfordulhatnak olyan esetek is, amikor ez „negatív hatású társadalmi tőkeként” jelenik meg. Erre kiváló példa a szegregátumokból való kitörés nehézsége. Az utolsó gondolat ellenére is arra következtethetünk, hogy a szegénység esetében fokozott tőkehiány jelentkezik mindhárom tőketípus szempontjából. A tőkehiány ok és okozatként is szerepelhet, a kapcsolat oda-vissza is fennállhat. Az egyes tőketípusok egymással szoros összefüggésben vannak, a meglévő komponensek egymást erősítik, hiányuk pedig tovagyűrűző deprivációs hatást eredményez. Bourdieu, tanulmányának utolsó fejezetében a tőkeátalakulásokkal, a tőkeátváltással foglalkozik. Úgy gondolom, a tőkeátváltás *képessége*, illetve annak hiánya jelentős szerephez jut a mélyszegénység jelenségének általános vizsgálata és a dolgot témája kapcsán is, azonban előfordulhat néhány olyan, az empirikus kutatásaim alapján fontosnak tartott tényező, amellyel Bourdieu nem foglalkozik. A következő fejezetben a Bourdieu-féle tőkeátalakulások elemzését Amartya Sen képességszemléletén keresztül, és azzal kiegészítve szeretném elvégezni.

A szegénység, mint képességek hiánya

A tőkeelmélet szerint minden tőketípusban megvan a lehetőség, hogy előbb vagy utóbb gazdasági tőkévé konvertálódjon. A kulturális tőke esetében például tudásunkat, kompetenciánkat kamatoztathatjuk a munkaerőpiacon, így magasabb jövedelemre tehetünk szert, társadalmi tőkénk motivációt és biztos alapot nyújthat számunkra, ami szintén közreműködhet egy nagyobb mértékű jövedelemszerzésben, kiválthat bizonyos tranzakciós költségeket és így tovább. Mi a helyzet azonban, ha megfordítjuk az átváltás irányát? Az belátható, hogy gazdasági tőkével másféle tőketípusokra is szert lehet tenni, azonban számos esetben csak költséges átalakítási munkák során, egyes esetekben ezt affektív beruházások logikája alapján élhetik meg. Bourdieu szerint, amikor tőketípusok közötti átváltás történik az sok esetben egy hosszadalmas folyamat. De csak az idő befolyásolja az átváltások sikerességét? Amartya Sen képességszemléletének és Bourdieu tőkeelméletének kiindulópontja szembevető hasonlóságot mutat. A szegénység értelmezésének szempontjából mindketten kibővítik a pusztán jövedelem/gazdasági tőke hiányát. Sen (1999) szerint a gazdasági szabadsághiány másfajta szabadsághiányt feltételez és fordítva. Ennek ellenére a vagyon csupán a szabadság egy *eszköze*, egy *lehetőséget biztosít* arra, hogy elérjünk valamit. Az, hogy ez az eszköz mennyire hatékony szerepet játszik a jólétünk növelésében nem csak a vagyon nagyságától, hanem több egyéb tényezőtől is függ. Ebből következik, hogy az emberek képességeinek bővülése általában együtt jár a termelő és keresőképeségük növekedésével is. Sen értelmezésében a képességek nem személyes kompetenciákat jelentenek,

⁶ A mélyszegénységben élő résztvevőket egyrészt interjúk készítése során, majd az interjúalanyoktól kiindulva hólabda-módszer alkalmazásával választották ki a legelmaradottabb kistérségekből.

hanem tényleges szabadságot, tényleges lehetőséget valaminek a - jó okkal értékesnek tartott- megtételére, vagy elérésére. Amikor Sen a szegénységről, mint képességek hiányáról beszél, nemcsak az inkorporált kulturális tőke hiányát jelöli meg. Elméletében az olyan korlátozó tényezők is szerepet játszanak, mint a munkanélküliség és annak súlyos velejárói, azaz a motiváltság- önbecsülés csökkenése, elavuló szakképesítés, társas kapcsolatok le-redukálódása, továbbá rossz egészségügyi állapot, iskolázottság hiánya, társadalmi kirekesztettség, családon belüli jövedelem méltánytalan elosztása (Sen 1997).

Felfedezhetők ezek között a tényezők között Bourdieuu tőketípusai, de az is látszik, hogy számos, ehhez szorosan nem kapcsolódó elem is szerepel. A szegénység mérséklése a képességek (lehetőségek) bővítésével kell, hogy járjon, nem elegendő pusztán a jövedelemhiány enyhítése. A mélyszegénységben élők szükségleteik kielégítésében erősen akadályozottak. Amikor a szükségletekről beszélünk, elengedhetetlen annak kifejtése, hogy mit is értünk pontosan szükségletek alatt. Az ide kapcsolódó elméletek segítségével a következő fejezet a szükségletek nézőpontjából vizsgálja meg a problémát.

Szükségletek

A szükségletekkel nagyon sok tudományterület foglalkozik. Úgy gondolom, hogy a dolgozat témája kapcsán a szükségletelméletek rendszerezését az *abszolút-relatív, individuális-társadalmi* dimenziókon keresztül a legcélravezetőbb elvégezni úgy, hogy közben a fő irányvonalat mindvégig szem előtt kell tartanunk.

Amikor abszolút szegénységről, létminimumról esik szó, akkor az alapvető szük-

ségletek kielégítéséhez elegendő minimális jövedelem nagyságáról beszélünk. Ekkor rögtön felvetődik a kérdés, hogy *mit tekintünk alapvető szükségleteknek* és kielégíthető –e pusztán jövedelemmel? A létminimum és különféle szegénységküszöbök kiszámítása a szociálpolitikai döntéseknél meghatározó lehet, de természetesen *nem minden alapvető emberi szükséglet fejezhető ki a jövedelem függvényében*. A szükségletek legismertebb rendszerezése és a szükséglet-hierarchia megállapítása Abraham Maslow (1987) nevéhez fűződik. Elmélete szerint egyes szükségletek bizonyos fokú kielégítése a feltétele annak, hogy más szükségletek fellépjenek.⁷ Arról nincs egységes konszenzus, hogy alapvető szükségleteknek pusztán a fiziológiai szükségleteinket tekintjük (Murray 1938), vagy ezen túllépve egyéb társadalmi elemek is ebbe a kategóriába tartoznak (Ferge 2003, Tausz 2006, Smith 1776, Doyal – Gough 1991). Az is látszik, hogy bizonyos szükségletek nehezen értelmezhetők a minket körülvevő környezet nélkül. Ebből kiindulva a *relatív szükségletek* fogalma újabb értelmezési keretet biztosít számunka. Townsend objektív relatív depriváció elmélete szerint az alapvető szükségletek meghatározhatók, de csak adott közösségi keretben, társadalmi kontextusban.

A politikai döntések kereteként legtöbb esetben magát a nemzetállamot veszik, azonban az alapvető szükségletek (*basic needs*), mint láthattuk közösségenként, de akár egyénenként is eltérőek lehetnek (Fahey 2010). Ezek vizsgálatára egész sor tanulmány született. Szoros kapcsolatban áll a szubjektív jólléttel foglalkozó elméletekkel (*subjective well-being*). Egyes kutatók szerint ezek meghatározása sokkal fontosabb lehet egy szociálpolitikai döntés esetében, mint

⁷ A Maslow-féle szükségletpiramis legalján az alapvető élettani szükségletek állnak, azt követi a biztonság iránti szükségletek, a szociális szükséglet, az elismerés iránti szükséglet végül pedig az önmegvalósítás.

mondjuk a szegénységi küszöbértékek vagy a létminimum (Guardiola - Munoz 2006). Ha individuális szempontból nézzük, ez függhet az életkortól, múltbeli élményektől, jövőbeli várakozásoktól és így tovább (Frey - Stutzer 2002). Az individuális tényezők kiegészülnek társadalmi, közösségi elvárásokkal, illetve a rendelkezésre álló, vagy kívánt anyagi eszközökkel.

Ha ennyi minden függvénye az, hogy mit tekinthetünk alapvető szükségleteknek van-e egyáltalán értelme ezek általános meghatározására tett kísérleteknek, illetve esetünkben milyen eszközökkel kezelhető ez a probléma? Véleményem szerint szociálpolitikai rendeletek és támogatási programok kidolgozásánál specifikus döntésekre van szükség. Egyrészt elengedhetetlen olyan viszonylag abszolút szükségletkategóriák dimenziójában gondolkodni, mint a létminimum, másrészt az egyéni szükségletek figyelembevétele sem elhanyagolható. Ezek legproduktívabb felhasználása a támogatottak bizonyos szintű bevonása lehet a döntésekbe. Ez annál nehezebb, minél nagyobb csoportról van szó.

Ha cselekvésorientáltan vizsgáljuk a problémát arra a következtetésre jutunk, hogy a *szükségletek kielégítésének módja* talán még ennél is szerteágazóbb és ellentmondásosabb. Az előző részfejezetekben feltételeztük, hogy a birtokolt tőketípusainkat és képességeinket felhasználva racionális döntéseket hozunk szükségleteink kielégítése céljából. Mi a helyzet azonban az olyan szituációkkal, amelyekben látszólag nem racionális döntések születnek? A mélyszegénységben élők problémái kapcsán sokszor találkozni azzal a nézőponttal, hogy részben vagy egészben maguk a szegények tehetők felelőssé sorsukért, mivel sorozatosan olyan döntéseket hoztak életük során, amelynek racionalitása megkérdőjelezhető. Ezek a döntések valóban nem racionálisak? Vagy csak attól a kontextustól

függ, amelyben vizsgáljuk őket? Ezekre a kérdésekre elsősorban a pszichológia elméleteit tanulmányozva találtam válaszokat.

A szegénység pszichológiája

Ahogy azt korábban láthattuk, Oscar Lewis munkája rávilágított arra, hogy a szegény rétegek *sajátos kultúrával* rendelkeznek, melyek egy eltérő normarendszerbe beágyazott, ezáltal sok esetben, a többségi társadalom normarendszeréhez viszonyítva nem konvencionális attitűdökként nyilvánulnak meg. De miért és milyen viselkedésmódok jellemzőek fokozottan a deprivált rétegekre, és hogyan jelentkeznek ezek egy önálló gazdaság működtetésének korlátjaként?

Robert Castel (2000) a szegénységgel, mint „kiilleszkedett” társadalmi csoporttal foglalkozott. Ők a bizonytalan helyzethez alkalmazkodnak sokszor az integrációs zóna normarendszerének idegen eszközökkel (Kozma 2003). A deprivált rétegek vizsgálatakor gyakran megfigyelt jelenség a *jelenre orientált habitus* (Stewart 2001). Ennek értelmében a bizonytalanság és sebezhetőség miatt a jövőbeli lehetőségek fokozott mértékben diszkontálódnak.

Egy másik, figyelemreméltó elmélet, amely a kognitív pszichológiához áll közel, a nélkülözést, mint kognitív képességeinkre nyomást gyakorló terhet értelmezi. A 2013-as kutatás fő mondanivalója, hogy a szegénységből kitörni képtelen emberek elsősorban nem saját maguk hibáztathatók sorsukért, illetve elsődlegesen a kognitív képességek hiánya sem, hanem az a mentális teher maga, amit a mindennapi nélkülözés és az ehhez kapcsolódó folyamatosan felmerülő problémák áthidalásának kényszere jelent (Mani et. al. 2013).

A különböző tudományágak elméleteit vizsgálva jól látszik, hogy részben átfedik,

és részben kiegészítik egymást. Az önellátó élelmiszertermelés esetében meghatározó szerephez jut a termelő tudása, képzettsége, kapcsolatai, a szabad választás képessége, jövedelmi és társadalmi lehetőségei. Fontos indulási alap a megfelelő motiváció, ami szoros kapcsolatban áll az általános, társadalmi, közösségi és egyéni szükségletek kielégítése iránt érzett igénnyel. Kellő hozzáértéssel és célirányos munkával a tulajdonságok fejleszthetők, a kompetenciák a tevékenység szolgáltatába állíthatók, még az igények, szükségletek is módosulhatnak. Ezt még befolyásolhatják az olyan *makroszintű elemek*, mint a politikai, gazdasági, társadalmi és szociokulturális környezet.⁸

Megvalósult önellátó tevékenységek

Időben és aggregációs szinten is eltérő gazdasági tevékenységeket vizsgáltam. Célom nem ezek összehasonlítása volt, hanem az előbb említett kulcsfontosságú elemek azonosítása, amelyekre később folyamatosan utalni fogok. Elsőnek a *hagyományon alapuló*, kollektivizálás előtti paraszti gazdaságokat, majd a *szervezettségen alapuló* magyar agrármodell, ahol a háztáji gazdaságok a termelőszövetkezetekkel együtt integrált egységet alkottak, végül pedig az *elhivatottságon alapuló* Szeri Ökotanyák szövetségét vizsgáltam. A legfontosabb jellemzők táblázatos formában kerültek összesítésre (1. táblázat).

Az *elméleti alapnál* a szegénység jelenségének multidiszciplináris értelmezési szemszögei, ezeken keresztül a kapcsolódó jelenségek magyarázata történt, majd az önellátó gazdálkodás, annak értelmezési kerete és *sikeres működési példái* kerültek bemutatásra. Ezek a példák nem a rurális mélyszegénység támogatásának céljából valósultak meg. Össze-

kapcsolásukra a következő fejezetekben kerül sor, amely egyben a dolgozat fő irányvonala is. Ezekben olyan programokkal és kezdeményezésekkel fogok foglalkozni, amelyek a *rurális mélyszegénység támogatását*, (hosszú távú célként a támogatott körből való kikerülését) *önellátó gazdálkodás megvalósításával* kívánják elérni.

Módszertan

A kutatás során a *deduktív és induktív logika egyfajta keverékét* alkalmaztam. Gyakorlatban ez úgy történt, hogy a kutatási kérdések megválaszolását (és megfogalmazását is) logikai elméletek felállításával kezdtem, majd ezekhez kerestem szakirodalmi fogódzókat, illetve ezzel párhuzamosan elkezdtem az empirikus kutatást is. Ekkor még szekunder források segítségével vizsgáltam konkrét programokat. Minél szélesebb körű szakirodalmi és szekunder ismeretekre tettem szert, annál több olyan elem vált láthatóvá, amely további logikai irányvonalak elindítását tették szükségessé. A teljes körű elemzés érdekében az *elméleti hátteret több diszciplína felé* is ki kellett terjesztenem, amelyekre ezek után tudatosan kerestem *gyakorlati példákat*. Emellett végig törekedtem arra, hogy nyitott maradjak a problematika eddig nem vizsgált, időközben előkerülő értelmezési aspektusainak irányába is. Ez azt eredményezte, hogy a folyamat *fordítva is elindult*, azaz az empirikus kutatás során olyan *szabályszerűségek* váltak láthatóvá, amelyekből újabb *elméleti következtetéseket* tudtam levonni. Itt kapcsolódtak be a kutatás irányvonalába az induktív logikai elemek. A szakirodalmi áttekintés és a másodelemzés után a primer adatgyűjtés következett. Ennek elvégzésére a *kvalitatív módszereket* tartottam legalkalmasabbnak.

Az információk összegyűjtése félig strukturált, személyes és telefonos interjúk, vala-

⁸ Ezekkel részletesebben a konkrét példák kapcsán foglalkozom majd.

Az önellátó/háztáji gazdálkodás néhány magyarországi példája és jellemzőik

	önellátás mér- téke	kulturális tőke	társadalmi tőke	legfontosabb jellemző
önellátó pa- raszti gazda- ságok	nagyon magas, önfenntartás valósult meg	magas inkorporált kulturális tőke meg- szerzése, színtere a család	magas, családi kötelék jelenti	HAGYO- MÁNY
magyar ag- rármodell/ háztájik	kiegészítő tevé- kenység	magas kulturális tőke, nagy részét a közre- működő szakemberek birtokolják	magas, formalizált, termelő-szövet- kezetek keretén belül	SZERVEZETT- SÉG
ökotanyák (SZÖSZ)	viszonylag ma- gas, főleg élelmi- szer-szükségle- tek kielégítése, egyes esetekben önfenntartó	magas kulturális tőke, megszerzése önkép- zéssel, színtere a közösség, képzési programok, internet, szakirodalom (objektívált kulturális tőke)	magas, közösség jelenti	ELHIVATOTT- SÁG

Forrás: Saját szerkesztés

mint fókuszcsoport-vizsgálatok segítségével történt. Kérdőíves felmérést az ökotanyák vizsgálatakor végeztem. A további módszertani elemekre a konkrét programok bemutatásakor térek ki.

A rurális mélyszegénység számára nyújtott önellátást ösztönző támogatások

Ebben a fejezetben a kutatási téma fő irányvonalának elemzése történik. Ahogy arról már korábban szó volt, három támogatási programmal foglalkozom, név szerint a szociális földprogrammal, a Tandem-program kunszentmártoni példájával és a Minden Gyerek Lakjon Jól! Alapítvány önellátást ösztönző támogató tevékenységével. Bár a programok mindegyikében ugyanaz a központi elem, a megvalósítás módja és az elért eredmények mindhárom esetben elté-

rőek. A célom az, hogy az elméleti alap és a fenti példák segítségével az eltérő hatások tudományos szempontból is értelmezhetőek legyenek.

Szociális földprogram – Katymár példája

A szociális földprogramhoz kapcsolódó fő szakmai koncepció az volt, hogy a munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek által leginkább sújtott településeken egy olyan támogatási metódus szükséges, amely úgy biztosítja a megélhetést, hogy abban a támogatottak is aktívan közreműködnek (Bartal 2001). A program egyik sajátossága, hogy a források elosztása és felhasználása is decentralizáltan történik, a gyakorlatban az önkormányzatok vezetésével. Ebből következik, hogy településenként eltérő módon valósult meg a program.

Katymáron a megvalósításának egy speciális formáját találtam.⁹ Katymár többszörösen hátrányos helyzetben levő település egy szintén hátrányos régióban, a Bácsalmási járásban helyezkedik el. 2000 és 2002 között az alacsony ingatlanárak miatt és a könnyebb megélhetés reményében az ország különböző helyeiről körülbelül 150-200 mélyszegénységben élő roma család költözött ide. Ezek a családok sem egymással, sem a település többi lakosával nem alkottak közösséget, nem tudtak beilleszkedni. Becslések szerint a lakosság 10-15 százaléka mélyszegénységben él. A szociális földprogram 2005-ben indult Katymáron. Itt egy egyedülálló modell valósult meg, mivel egy úgynevezett „ölelkező program” indult el egy helyi célcsoport kezdeményezése következtében. A szociális földprogram egy pályázati konstrukcióban kapcsolódott össze a Biztos Kezdet programmal, melynek keretében jöhetett létre a Szivárványsziget Biztos Kezdet Gyerekház.

2006-ban új vezetőség felállítását követően szakmaközi együttműködés jött létre a település vezetőségével, helyi pedagógusokkal, human és pénzügyi szakemberekkel. A további támogatási programokban való részvételnél előnyt élvezett az, aki rendszeresen látogatta a Gyerekházat (szülők és gyerekek együtt), továbbá ingyenes uzsonnával, gyerekprogramokkal tették a célcsoportot motiválttá. Az uzsonnát az édesanyákkal közösen készítették el.¹⁰ Az intézmény maga is önellátó élelmiszertermelésbe kezdett. A munkát a támogatottak végzik az intézmény kertjében, így gyakorlati tudásra tehetnek szert. A termékeket a köz-

intézményeket ellátó önkormányzati konyha használja föl. A támogatottak minden évben otthoni felhasználásra igény szerint vetőmagot és haszonállatokat kapnak. A szakmai „team” rendszeresen, személyesen ellenőrzi a családokat. Az interjú során az is kiderült, hogy a támogatottak maguk is igénylik ezt.

Uniós forrásokat a „Mélyszegénység program” segítségével sikerült bevonni.¹¹ A szociális földprogrammal és a Gyerekházzal összekapcsolódva komplex módon tovább bővítették a szegénységgel kapcsolatos problémák kezelési területeit.¹²

Látható, hogy Katymár esetében messze *többről van szó, mint az önellátó háztáji gazdálkodásról. A megvalósítás eredményei a komplexitásnak, a szakmaközi együttműködésnek, és a probléma számos nézőpontból történő (multi-diszciplináris) megközelítésének és orvoslásának köszönhetőek. Biztató, hogy a támogatottak közösséggé szerveződtek és az is biztató, hogy önként vesznek részt a különböző kapcsolódó projektekben. Tradíció (nagyon sok hátrányos helyzetű család városokból települt ide), és elhivatottság híján a munkájukat hivatásként végző szakértők általi, helyi sajátosságokat figyelembevevő szervezethez vált a program megvalósításának fő mozgatórugójává.*

Tandem program

A Tandem program – „SEGÍTS MAGADON... rászoruló családok önfenntartóvá válása a kunszentmártoni Szent Márton Plébánián” egyházi kezdeményezésű, s 2014-ben az Esélyegyenlőségi Díjra javasolták.¹³ A lehe-

⁹ A Katymári példa esetében a település alpolgármesterével, Zélicityné Vass Andreával készített személyes interjúm (2014. 09. 15.), az Innoserv Katymárra vonatkozó esettanulmánya, ehhez kapcsolódó szakemberekkel és támogatottakkal készített interjúi (2013) és Farkas Zsombor esettanulmánya (2013) volt segítségemre.

¹⁰ Göcseiné Vujkov Anikó beszámolója alapján (Szivárványsziget Biztos Kezdet Gyerekház vezetője) – (Innoresv interjú)

¹¹ TÁMOP-5.1.3.-09/2-2010-0045

¹² Gazdaprogram, aktív közösségfejlesztés, hátrányos helyzetű gyerekek iskolai felkészítése és korrepetálása, adósságkezelés, életvezetési tanácsadás. Összesen 70 család került bevonásra.

tőségek és körülmények figyelembevételével itt is az önellátó élelmiszertermelés tematikája köré szervezték a programot.

Eredetileg 70 résztvevőt szólítottak meg, de amikor kiderült, hogy ez a projekt nem csupán természetbeni támogatást jelent, hanem komoly kötelezettség és elfoglaltság is jár vele, 12 család maradt. A családok mindegyike halmozottan hátrányos helyzetű, mélyszegénységben él. A menedzsmet a helyi plébános vezetésével hivatásszerűen, ingyen végezte munkáját. Munkájukat felkért szakemberek segítették. Két agrármérnök, egy családsegítő és egy munkaügyi szakember segédkezett az elméleti és gyakorlati tudás átadásával. Ősszel és a téli hónapokban intenzív képzés és különböző tréningek valósultak meg (személyiségfejlesztő tréningek, munkaügyi ismeretek, növénytermesztési és állattenyésztési ismeretek). Tavasszal egy magánszemély által felajánlott 2000 négyzetméteres kísérleti konyhakertben a résztvevők gyakorlati tudásra is szert tehettek. A szakemberek és a menedzsmet a családokat rendszeresen látogatták. A tapasztalatok alapján a családok a látogatások során, személyes környezetükben megnyíltak, problémáikról őszintén beszéltek (drog, betegség, családon belüli erőszak). A támogatottak és a plébánia dolgozói között bizalmi kapcsolat alakulhatott ki. A programon kívül otthoni vetőmag és baromfiosztásra is sort került. A Tandem projektben résztvevők kimagaslóan jobb eredményeket produkáltak az ellenőrzések során a többi támogatott és korábbi teljesítményükhöz képest is.

Mivel a Katolikus Egyház volt a program lebonyolítója, így a hitélet is kezdett egyre aktívabbá válni, ami a mai napig tart. A tagok egymást segítettek, motiválták. A közösségi preferenciák közé beilleszkedett a programokban való aktív részvétel, a szorgalom és a megbízhatóság. Gazdasági eredményesség szempontjából egyelőre itt sem értek el kimagasló sikereket. A szervezők hosszú távú céljai között itt is van egy szociális szövetkezet létrehozatala,¹⁴ ami némileg növelheti a gazdasági eredményességet, valamint a bemutatott program alapul szolgálhat a megvalósításban. Ebben a programban is a legjelentősebb elem a tervezés, megvalósítás és monitoring során tanúsított *szervezettség*, de mivel Kunszentmárton hosszú idő óta agrártelepülés *kis mértékben helyet kap a tradíció*, és bár nem a környezettudatos, vegyszermentes életmód a motiváló erő (mint az ökotanyák esetében), hanem a vallási közösséghez való tartozás, mégis helyet kap a program során felszínre jövő *elhivatottság* érzése is.

Az eddigi programok lokális keretek között működő, gondosan kidolgozott, szervezett módon megvalósuló, folyamatosan ellenőrzött tevékenységek köré szerveződtek. Közös pont, hogy nem csak a gazdasági dimenziókat vették figyelembe, hanem a kapcsolódó elemek segítségével a mezőgazdasági területen túllépve egyéb képességek fejlesztését is célként tűzték ki. A következő fejezetben bemutatott kezdeményezés nemcsak lokális szinten valósul meg, hanem egy egész országra kiterjedő támogatási akcióról van szó.

¹³ A pályázat kiírója az Ökumenikus Fejlesztési Alap, helyi megvalósítása pedig a kunszentmártoni Szent Márton plébánia irányításával történik. 2013 októberében a plébánia Karitászt vezetője, a családsegítő szolgálat szakembereivel és a Cigány Nemzetiségi Önkormányzat elnökével közösen 12 roma családot választottak ki a programban való részvételre, akikkel a plébánia együttműködési megállapodást írt alá. A résztvevők ellenőrzése egy pontozásos módszer alapján történt. Pontozták az aktivitást, a képzések látogatását, a munkához való hozzáállást (pontosság, szorgalom). Ezeket a pontokat rendszeres időközönként összesítették és ennek arányában részesülhettek a közös konyhakertben megtermelt élelmiszerből. A pályázat kiírója egy 60%-os teljesítményminimumot is meghatározott, amelynek minden résztvevő megfelelt.

¹⁴ Ez a kézirat lezárása óta megvalósult és eredményesen működik.

Minden Gyerek Lakjon Jól!

A Minden Gyerek Lakjon Jól! civil kezdeményezést 2010-ben hívta életre Hegedűs Zsuzsa szociológus, aki külföldi tapasztalataiból és a magyar agrármodell példájából kiindulva arra a következtetésre jutott, hogy a társadalom periferiáján élő gyerekek alultápláltságát leghatékonyabban mini háztáji gazdaságok életre hívásával lehetne mérsékelni:¹⁵ 2011 óta folyamatosan oszt az alapítvány a vidéken élő rászoruló családok számára vetőmagot és haszonállatokat (kacsát, csirkét, nyulat és ott, ahol az önkormányzat vállalja a takarmányozás segítését, sertést). Félig strukturált interjú összesen 12 önkormányzat településeinek készült, amelyek a megjelent médiatartalmaink alapján illetve szűrőpróba szerűen kerültek kiválasztásra. Ezen kívül még két mélyszegénységben élő sokgyermekes család vonatkozásában történt kvalitatív jellegű adatgyűjtés.

Az önkormányzatok képviselői közül *négy alapvetően sikeresnek értékelte* esetükben a kezdeményezést. *Hat önkormányzat tapasztalatai főleg rosszak voltak, kettő pedig* semmilyen utólagos ellenőrzést nem végzett, így az interjúalanyom *nem tudta eldönteni*, hogy a kezdeményezés eredményes vagy nem.¹⁶ Az első tapasztalat az volt, hogy a siker vagy sikertelenség nagyban *függött a település elhelyezkedé-*

sétől. A hegyvidéki területeken elhelyezkedők tapasztalatai főleg rosszak voltak. Ezeken a településeken korábban bányászattal foglalkoztak, így a helyiek többsége mögött nem áll a mezőgazdasági termelés hagyománya. Ehhez sem életmódjuk, sem kulturális tőkékük nem illeszkedik. Ezeken a településeken vagy kárba vesztett az adomány jelentős része (az állatok elpusztultak, a vetőmagot nem vetették el), vagy néhány vállalkozó jóval a piaci ár alatt felvásárolta a kiosztott adományokat a támogatottaktól. A települések nagysága, a támogatottak száma és a sikeresség között nem mutatkozott összefüggés.

Következő körben az osztott *adományok összetételéből* és az *akció lebonyolításának szempontjából* indultam ki. Mind a sikeres, mind a sikertelen települések esetében említették, hogy az *állattartással jobban meggyűlt a támogatottak baja*, mint a vetőmagokkal.¹⁷ Hét interjú esetén említették, hogy az *alapítvány nem hagyott elég időt az önkormányzatoknak az adományosítás megszervezésére*. Harmadik körben az önkormányzatok, az általuk működtetett szervezetek (családsegítők, védőnői hálózat) és a *támogatottak viszonyát* vizsgáltam. Az interjúk során arra a következtetésre jutottam, hogy azok a települések teljesítettek jobban, ahol a támogatottakkal való kapcsolattartás élénkebb, a szociális háló jobban működik.

¹⁵ Interjú: 2013. május 24. (TV2)

¹⁶ Több településen is kérték, hogy ne írjam le, hogy ők rossz tapasztalatokat gyűjtöttek, mert attól félnek, hogy a következő évben emiatt kieshetnek a támogatottak köréből, így a dolgozatban csak a települések releváns jellemzői, és a felmerülő problémák név nélkül szerepelnek. Konkrét településnevet csak ott említek, ahol ehhez hozzájárultak.

¹⁷ Az állattartás egy magasabb forgatóke igényes mezőgazdasági tevékenység. Problémaként említették meg, hogy ahogy a kapott takarmány elfogyott az állatokat eladták vagy levágták. Sok esetben nem volt megfelelő helye az állatoknak, ezt előzőleg nem ellenőrizték, így a téli hónapokban sok állat megfagyott. Négy helyen is megemlítették, hogy a csirkék és a kacsák eleve rossz egészségi állapotban érkeztek meg a településekre, így nem sokkal az átadás után nagy részük elpusztult. Egy településen egy héttel később érkezett a takarmány, mint az állatok, ami miatt sokan egyszerűen ez alatt az idő alatt nem etették őket. Emiatt is sok állat elpusztult. Amellett, hogy az állatok tartása túlsúlyos, az állatok ára is magasabb a vetőmagnál, így ők gyakrabban cserélték gazdát is.

Az elemzés harmadik irányvonalát a *támogatottak szemszögéből* történő értékelés adta. Két család helyzetét vizsgáltam kutatásom során. Az egyik hatgyermekes család esetében az édesanyával készítettem interjút, ők részesültek támogatásban, a másik nyolcgyermekes család esetében pedig fókuszcsoport vizsgálatot készítettem a család felnőtt tagjaival, ők jelenleg nem végeznek háztáji gazdálkodást. Az önellátó termelésbe kezdett családban rendelkeztek termelési tapasztalattal. A vetőmagot elvetették, az állatokat felnevelték. Elmondásuk szerint viszont a takarmány előteremtése sokszor okoz gondot számukra. Élelmiszer szükségletük több mint felét most sem a háztáji termelés adja. Jövedelmi szegénységüket csak korlátozott mértékben enyhíti a mini háztáji, azonban közvetett hozadéka is volt a háztáji termelésnek. A környéken élők látták, hogy szépen gondozzák a kertjüket és gondoskodnak a háziállatokról, ezért egyre több alkalmi mezőgazdasági munkára kéri fel a családfőt.

Láthattuk, hogy interjúalanyaim rendelkeztek a gazdálkodáshoz szükségek *kulturális tőkével*, és a megfelelő eszközökkel. Véleményem szerint ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy tudtak élni a támogatás nyújtotta lehetőséggel. A gazdálkodás közvetlen módon csak nagyon korlátozott mértékben növelte *gazdasági tőkéjüket*, azonban közvetett módon mégis elindult egy erre irányuló pozitív változás, hiszen a családfő pont ennek köszönhetően kapott több munkát a környéken élőkől. A másik család nyolc gyermeket nevel a dóci tanyavilágban. Elmondták, hogy már a napi élelmiszer-szükségletük fedezése is sokszor problémát jelent számukra. Korábban próbálkoztak önellátó gazdálkodással, kaptak vetőmagot és csirkéket is. A magok egy része kikelt, a csirkéket viszont ellopták. Gondolkodtak azon, hogy önerőből újra megpróbálkoznak vele, de eddig még mindig másra kellett a pénz. Nem biztosak abban

sem, hogy rendelkeznek a megfelelő termelői tudással. A gazdálkodás eredményességét bizonytalanoknak tartják, mint ahogy az egész jövőt is.

Érdekes elemzési szempontot vetett fel számomra, hogy az édesanya rendelkezik okostelefonnal és hozzá tartozó mobilinternet előfizetéssel is. Az internetelérést első ránézésre valószínűleg senki sem sorolná az alapvető, abszolút szükségletek közé. Ennek ellenére az édesanya a gyerekek ruháit, bútorokat, tankönyveket, háztartási eszközöket, élelmiszer szükségletük nagy részét az internet segítségével szerzi meg. Több mint 25 internetes fórum és hirdetési oldal aktív tagja. Vagy adományok, vagy barter formájában szerzi meg ezeket a különféle internetes közösségek segítségével. Számukra az internetkapcsolat azt az eszközt jelenti, amellyel kielégíthetik alapvető szükségleteiket. Az internetes kommunikáció egy nagyon produktív *virtuális társadalmi tőke* felhalmozásához vezetett az édesanya esetében, amely segítségével sokkal gyorsabban, hatékonyabban és célzottabban ki tudják elégíteni szükségleteiket.

Összességében a kezdeményezéssel kapcsolatban arra a következtetésre jutottam, hogy *megfelelő háttértámogatások híján a lehetőség eleve csak bizonyos családok számára válik kihasználhatóvá*. Esetükben eleve adottak olyan potenciálok (termelési tapasztalat, megfelelő környezet, kitörni akarás), amelyek aktivizálásához katalizátorként járul hozzá az adomány. Azok számára, akik nem rendelkeznek ezekkel, csak nagyfokú külső szervezettséggel, kulturális és társadalmi tőkéjük külső segítségével történő tudatos bővítése útján válik valódi segítséggé. Ezek hiányában nincs birtokukban az a Sen-i értelemben vett képesség, ami kimozdíthatná őket jelenlegi helyzetükből.

Logisztikai szempontból is akadnak hiányosságok (például abban az esetben, ami-

kor a takarmány egy héttel az állatok után érkezik), illetve szorosabbra lehetne fűzni az együttműködést az önkormányzatokkal, helyi szakértők bevonása is indokolt lenne bizonyos esetekben. A különféle programok és kezdeményezések bemutatása során végig próbáltam a kapcsolatot tartani a dolgozat elején bemutatott elméleti háttérrel. Az egyes fejezetek végén megpróbáltam ezek figyelembevételével levonni következtetéseimet, azonban az elmélet és a gyakorlati példák kapcsolatának általános összesítésére eddig még nem került sor. A következő fejezetben, a dolgozat összefoglalása kapcsán fog megtörténni ez.

Következtetések

A szociális földprogram, a Tandem program és a Minden Gyerek Lakjon Jól! kezdeményezés esetében is a mélyszegénységben élők önellátó gazdálkodása a központi elem attól függetlenül, hogy állami, egyházi vagy civil kezdeményezésre jött létre. Ennek ellenére mindegyik programban más helyet foglal el. A *Minden Gyerek Lakjon Jól!* kezdeményezés esetében *magá az önellátó gazdálkodás a cél*, illetve ehhez szorosan kapcsolódóan a hátrányos helyzetű gyermekek megfelelő mennyiségű és minőségű *élelmiszerhez jutása*. A szociális földprogram esetében már a *támogatottak köréből való kikerülés első lépéseinek eszközeként* értelmezik az önellátó gazdálkodást. A *katymári példa* és a *Tandem* program kunszentmártoni példája szintén *eszközként* tekint az önellátó gazdálkodásra, azonban esetükben ez csak egy olyan tevékenység, ami köré csoportosítani lehet más, olyan tevékenységet, amelyek a jövedelmi szegénységen túllépve *komplex módon* próbálják kiemelni a támogatottakat a mélyszegénységből.

Az eredmények vonatkozásában elmondhatjuk, hogy a támogatottak *gazdasági tőkéje* mindhárom esetben csak *korlátozott mértékben gyarapodott*. A működtetés anyagi feltételei sok esetben nem adóttak, épp ezért az olyan tőkeigényesebb tevékenységek, mint például az állattartás, megfelelő segítség vagy kiegészítő kereset nélkül nehezen valósulnak meg.¹⁸ Összességében elmondható, hogy *a programok gazdasági és fenntarthatósági szempontból mért sikeressége erősen mérsékelte*.

Mindezek ellenére úgy gondolom, hogy az erősen *mérsékelt sikeresség csak közvetlen, gazdasági szempontból mondható el és csak a rövid távú hatásokra jellemző*, a tanulmány alaptézise pedig éppen az volt, hogy nem elegendő csupán ennek a nézőpontnak a használata. Ez igaz az értékelésre is és véleményem szerint ezt indokoltá tették a kutatás során kapott eredmények is. Eltérő mértékben ugyan, de a programok szociológiai és pszichológiai szemszögből mért pozitív hatásai nyilvánvalóvá váltak. A támogatottak *Sen értelmében vett képessége is egyértelműen gyarapodhat* (és számos esetben gyarapodott is) egy ilyen támogató program megvalósulása következtében, és szubjektív jóllétük is növekedhet.

Ezek az eredmények viszont nagyon *nehezen mérhetőek*, és a *pozitív hatások általában hosszú távon*, akár generációkkal később jelentkeznek. Ebből következik, hogy a programok működőképességének ellenőrzése és nyomon követése is nehéz feladat. Ez leghatékonyabb módon *kis közösségek* esetében *decentralizált módon*, *személyes kapcsolattartás* révén, *szakmaközi együttműködés* segítségével valósulhat meg. Ezek meglete esetén úgy gondolom, a *hatások már azelőtt láthatóak lesznek, mielőtt azok*

¹⁸ Lásd: Minden Gyerek Lakjon Jól!

gazdaságilag mérhetővé válnának.¹⁹ Tehát ezek alapján elmondhatjuk, hogy a programok, ha nem is gazdasági szempontból, de bizonyos nézőpontokból sikeresnek tekinthetők. Következő fontos kérdés, hogy mik ezek a szempontok és összességében melyek azok a tényezők, amelyek hozzájárulhatnak egy program sikerességéhez.

A *tradíció*, illetve a támogatottak esetében elsősorban a termelési tapasztalat *megnöveli a sikeresség esélyeit, de önmagában ez kevés*. Például Kunszentmárton is tradicionális agrártelepülés, mégsem voltak mindenki számára adottak az önellátó gazdálkodás működtetésének anyagi és szellemi feltételei. Az *elhivatottság* nem úgy jelentkezik, mint az ökotanyák esetében. Itt főleg csak *motiválhatóságról* beszélhetünk, ami már a programokba való bekapcsolódás tényét is befolyásolhatja, és hiánya menetközben felléphet erős korlátozó tényezőként. A támogató programok esetében azonban ezek csupán adalékok, a kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a *szervezettség és a komplexitás* az, ami a fő szerepet játssza. Egy program megszervezése esetén olyan elemeket is figyelembe kell venni, mint a támogatottak képességei, kulturális és társadalmi tőkéje, ezek fejlesztésének lehetősége, a támogatottak habitusa és szükségletei. Nem elég a jövedelmi és vagyoni korlátaik figyelembevétele. Ez egyértelműen kirajzolódik, ha a Minden Gyerek Lakjon Jól! kezdeményezést összehasonlítjuk a katymári és a kunszentmártoni példával.

A két lokális program esetében tudatosan próbálták gyarapítani a támogatottak *kulturális és társadalmi tőkéjét*. A kulturális tőke esetében beépítették az elméleti oktatás mellé a gyakorlati tudás megszerzésére irányuló tevékenységeket. Katymár esetében nemcsak

a támogatottak inkorporált kulturális tőkéje, hanem az intézményesült kulturális tőkéje is gyarapodott, hiszen a támogatták az okleveles képzéseket is. Mindkét program esetében elindult egy *spontán társadalmi tőke felhalmozás* is. Katymáron a Gyerekházat látogató édesanyák között, a kunszentmártoni példa esetében pedig a vallás segítségével vált közösséggé a támogatottak csoportja. Úgy gondolom ez már egyfajta sikerként értelmezhető, hiszen a spontán felhalmozódó társadalmi tőke jó eséllyel a program keretein kívül is működőképes lesz. Amellett, hogy a támogatottak élvezhetik a társadalmi tőke által nyújtott kedvező hatásokat, fontos elem, hogy ez egy a többségi értékrendhez jobban illeszkedő közösség, nem úgy, mint a például szegregált területek közösségei.

Láthattuk azt is a különböző szegénység-elméletek kapcsán, hogy közösségeknek saját normarendszerük van, amely részben az egyéni képességek összességén alapul. A mélyszegénységben élők normarendszere nem minden esetben van összhangban az adott társadalom normarendszerével.²⁰ Ha az egyén tartósan tovább szeretne lépni a közösség normarendszerén, közelítve az integrációs zóna "konform" rendszeréhez, képességeit ezentúl ehhez kell mérnie, ami magában hordozza a kockázatot, hogy nem tud megfelelni, önbecsülése sérülhet. Mind úgy gondolhatjuk, hogy egy háztáji gazdálkodás sikeres működtetése jót tenne a támogatott önbecsülésének, azonban akik nem a mélyszegénységben élnek egy más preferenciarendszerint értékelnek. A bemutatott programok azért is voltak egyedülállóak, mert amellett, hogy az *individuális képességeket is igyekeztek kiterjeszteni, egy integrált normarendszeren alapuló közösség létrejöttéhez is hozzájárultak*, amely

¹⁹Többek között ezért is tartottam indokoltnak a kutatási téma kapcsán a kvalitatív módszerek alkalmazását.

²⁰Underclass, milió koncepció, szegénység kultúrája (Lewis)

később képes lehet önmaga szabályozására, és mindezt a többségi társadalom elvárásaihoz igazodva tudja megtenni.²¹

Akár a közösségi aktivitást, akár a kulturális tőke felhalmozását nézzük, feltűnt a példák vizsgálata kapcsán, hogy a programgazdák mellett *nagyon fontos szereplők az édesanyák*. Ez úgy gondolom az életszervezési és demográfiai tényezőkön túl a motiválhatósággal is szoros kapcsolatban áll. Két mélyszegénységben élő család sorsával sikerült megismerkednem a kutatás során. Az egyik családban hat, a másik családban nyolc gyerek nevelkedik. A szegénység pszichológiai vonatkozásaival foglalkozó fejezetben megemlített *jelenre orientált habitus* egyértelműen látszott mindkét család esetében. A jövőt bizonytalanak értékelték, épp ezért *minden jövőre vonatkozó lehetőség az idő függvényében, erősen fokozott mértékben diszkontálódott*. Egyedül az édesanyák esetében jelent meg a hosszú távú, előre átgondolt tervezés, mégpedig a gyerekek jövője vonatkozásában. Ez persze a képességek hiányában nem mindig tud kibontakozni, de megfelelő irányítás és támogatás mellett ez a motiváció produktívvá válhat. Ez, mint láthattuk tárgyasulhat például egy önellátó gazdálkodás formájában is. Nyilván ezek a szerepek és attitűdök családonként eltérőek lehetnek, mégis a tapasztalatok alapján és a programgazdák szerint is egy ilyen támogatási mód esetében érdemes első körben az édesanyákat bevonni.

Ha a támogatottak motivációiról beszélünk, mindenképp meg kell említenünk a *szükségleteket*. A szükségletelméletek tanulmányozása és a gyakorlati példák elemzése

esetén is egyértelművé válik, hogy alapvető szükségletek léteznek, és bár ezek körét az elméletek különbözőképp határolják le, abban mégis egyet értenek, hogy a szükségletek között felállítható egyfajta hierarchia. A példák kapcsán két fontos dolog vált számomra láthatóvá a szükségletekkel kapcsolatban. Az egyik a már említett *idő-tényező*. A mélyszegénység esetében egy jövőben bekövetkező, a szükséglethierarchia alapvető szükségekhez közelebb álló fokán elhelyezkedő szükséglet kielégítésének lehetőségét jellemzően kevesebbre értékelik, mint egy időben hozzájuk közelebb álló, kevésbé alapvető szükséglet kielégülését. Egy önellátó gazdálkodás megvalósítása hiába lehet feltétele a táplálkozás iránti szükségletek kielégítésének a jövőben (ami a létezésünk feltétele, tehát nagyon fontos alapvető szükséglet), a bizonytalanságok és egyes elméletek szerint a kognitív terhelés miatt nagyobb értékkel bír egy jelenben kilátásba helyezett szükséglet kielégítés.²²

Másik fontos elem a szükségletek vizsgálatakor az *alternatív szükséglet-kielégítési módok* figyelembe vétele. A dóci család példája kapcsán láthattuk, hogy az internetet választották egyes szükségleteik kielégítésének eszközéül. Ha ennek segítségével sokkal hatékonyabban, kevesebb befektetéssel tudják kielégíteni szükségleteiket, nem lesznek motiváltak arra, hogy egy nagyobb befektetést igénylő szükséglet-kielégítési módot válasszanak.

Összefoglalás

A bemutatott elméletek és gyakorlati példák kapcsán kutatási lehetőségeim korlátai ellenére is láthattuk, hogy az önellátó gazdálko-

²¹ Ez a közösség persze még nagyon messze van az ökotanya hálózattól, ahol már egy hatékony és gazdaságlag is fenntartható közösségi munkamegosztás jött létre

²² A kunszentmártoni példa esetében is csak 12 támogatott család maradt a 70 megszólítottból, mikor kiderült, hogy nem azonnal jutnak hozzá az adományokhoz, hanem azt maguknak kell megtermelni, és kézzelfogható eredménye csak hónapok múlva lesz.

dás, mint méltányos és hatékony támogatási metódus alkalmazása messze túlmutat azon, hogy vetőmagot és háziállatokat biztosítunk a támogatottaknak. Egyértelművé vált, hogy a háttérben számos olyan elem húzódik meg, amely nem értelmezhető csupán egy vagy két diszciplína keretei között. Ez a hatások többségére is igaz, és mint láthattuk ezek főleg hosszú távon jelentkeznek és nehezen mérhetőek. Mindezek ellenére mégis vannak biztató jelek, még akkor is, ha ezek elsődlegesen lokális szinten, a támogatottakkal személyesen kapcsolatot tartó programgazdák és szakemberek számára mutatkoznak meg. Ezek, mint láthattuk fokozottabban fordulnak elő olyan programok esetében, ahol komplex módon törekednek (ha nem is tudatosan) az olyan elemek beépítésére, mint a támogatottak kulturális és társadalmi tőkájének növelése, a támogatottak Sen értelmezésében vett képességeinek bővítése, motivációjuk, önbecsülésük növelése, szükségleteik figyelembevétele.

Összességében úgy gondolom, hogy a rurális térségekben élő deprivált rétegek esetében mindenképp lehetnek pozitív hatásai egy önellátást ösztönző programnak, azonban ehhez nagyon körültekintő, felelősségteljes és a gazdasági dimenziókon túlmutató tervezés szükséges. A programok kidolgozóinak és a programgazdáknak a felelőssége véleményem szerint óriási. A különféle gazdasági modellek, politikai döntések, társadalomtudományi elméletek megértésekor és alkalmazásakor szem előtt kell tartanunk, hogy a fogyasztó, az állampolgár, a kiilleszkedett vagy a deviáns mögött emberek vannak és minden emberi élet egyedi, megismételhetetlen és értékes. Épp ezért, ha kezünkben van az eszköz a jelentkező problémák orvoslására, azt használunk, és adott esetben tökéletesítenünk, fejlesztenünk kell. Ez a dolgozat a kutatás teljes körű elvégzésének (ha egyáltalán lehetséges ez) hiányában is, a multidiszciplináris tudományok normatív alkalmazásával ezt

hivatott elősegíteni. A kutatási következtetések fényében objektívebben értelmezhetőek a médiában gyakran megjelenő Minden Gyerek Lakjon Jól! támogatási akció köré csoportosuló jelenségek is.

Felhasznált irodalom

- Andorka R. – Spéder Zs. (1994):** Szegénység a 90-es évek elején. In: 1994, Andorka R. Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI, Budapest, 74–106. o.
- Bartal A. M. (2001):** *A szociális földprogramok-avagy az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitika alternatívái a rurális térségekben*. Acta Civitalis, Budapest.
- Benedek D. – Firle R. – Scharle Á. (2006):** *A jóléti újraelosztás mértéke és hatékonysága*. Kézirat, Pénzügyminisztérium, Budapest.
- Berthold N. – Brunner A. (2008):** The Struggle Between Equity and Efficiency – Do Nordic Countries. Have a Free Lunch? *Department of Economics, Discussion Paper*, Würzburg.
- Bokor Á (1987):** *Szegénység a mai Magyarországon*. Magvető Kiadó, Budapest, 281. o.
- Bourdieu, P. (1986):** Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. (szerk) *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest, 138-155. o.
- Budai-Sántha A. (2011):** *Agrár és vidékpolitika*. Saldo, Budapest.
- Castel, R. (2000):** *The Roads to Disaffiliation: Insecure Work and Vulnerable Relationships*. Blackwell, London.
- Coudouel, A. – Hentschel, J. S. – Wodon, Q. T. (2002):** *Poverty Measurement and Analysis, in the PRSP Sourcebook*, World Bank, Washington, 48. o.
- Dennis, I. – Guio A. C. (2003):** *Poverty and social exclusion in the EU after Laeken*. Eurostat kiadvány, Statistics in Focus, 2003, 8.
- Doyal, L. – Gough, I. (1991):** *A Theory of Human Need*. Macmillan, London.
- Durst J. (2001):** „Nekem az élet a gyerek”. Gyermekvállalási szokások változása egy

- kisfalusi cigány közösségben. *Századvég*, 2001, 3, 71 - 92. o.
- Fahey, T. (2010):** *Poverty and the Two Concepts of Relative Deprivation*. University College Dublin, Working Paper 10, 1.
- Farkas Zs. (2013):** *A vidéki szegénység mérséklését szolgáló programok lokális tanulságai Katymáron (Esettanulmány)*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudomány Kutatóközpont, Vidékkutatás 2012-2013, Budapest.
- Fleck G. – Szuhay P. (2013):** „Reménybank” A mélyszegénységben élő családok vállalkozási támogatásának lehetőségei. In Kovács K. – Váradi M. M. (szerk): *Hátrányban vidéken*. Argumentum, Budapest, 171-195. o.
- Frey, B.S. – Stutzer, A. (2002):** What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*, 40, 402–435. o.
- Guardiola, J. – García-Munoz, T. (2006):** *Subjective well-being and basic needs: Evidence for rural Guatemala*. University of Granada.
- Kékesi M. Z. (2006):** A vallás és életminőség néhány összefüggéséről. In Utasi Á. (szerk.) *A szubjektív életminőség forrásai*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 237- 239. o.
- Kozma J. (2003):** A szegénység pszichológiai vonatkozásai. *Esély* 2003, 2, 15-30. o.
- KSH (2013):** A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztődés (Leaken-i indikátorok). *Statisztikai Tükör*, 2013, 66, Budapest.
- KSH (2012):** *A szegénység generációk közötti átöröklése*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Ladányi J. – Szelényi I. (2004):** Roma etnicitás és társadalmi kirekesztettség. In Fedinec Cs. (szerk.) - *Nemzet a társadalomban*. Teleki L. Alapítvány, Budapest. 29-46. o.
- Lannert J. (2003):** A továbbtanulási aspirációk társadalmi meghatározottsága. In Lannert J. (szerk): *Hogyan tovább? Pályaválasztási elképzelések Magyarországon*. Országos Központi Intézet, Budapest.
- Lewis, O. (1968):** *Sanchez gyermekei*. – Európa, Budapest.
- Mani, A. – Mullainathan S. – Shafir E. – Zhao J. (2013):** Poverty Impedes Cognitive Function. *Science*, 2013, 08, 976-980. o.
- Maslow, A. H. (1987):** *Motivation and Personality*. Harper and Row, New York.
- Méreiné Berki, B. (2010):** *Rendszerváltás az agrárstruktúrában, és annak társadalmi hatása Békésszentandrásán*, Szakdolgozat
- Méreiné Berki, B. (2014):** *Agrárátalakulás a rendszerváltás után két eltérő sors termelőszo- vetkezet példáján keresztül*, Szakdolgozat
- Molnár A. – Peták P. – Vercseg I. (2014):** *Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés. (Módszertani útmutató)*. Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja, Budapest.
- Murray, H. A. (1938):** *Explorations in Personality*. Oxford University Press, New York.
- Polányi K. (1976): A gazdaság két jelentése Carl Mengernél. In Berend T. I. (szerk): *Az archaikus társadalom és gazdasági szemlélet*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Rawls, J. (1971):** *Az igazságosság elmélete*. Osiris, Budapest (1997).
- Róbert P. (1997):** Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák. *Szociológiai Szemle*, 2, 5, 48. o.
- Sapir, A. (2005):** Globalization and the Reform of European Social Models, *Bruegel Policy Brief*, Issue 2005, 1.
- Sen, A. (1997):** Inequality, unemployment and contemporary Europe. *International Labour Review*, 136, 2, 155-171. o.
- Sen, A. (2003):** *A fejlődés, mint szabadság*. Európa, Budapest.
- Spéder Zs. (2002):** *A szegénység változó arcai*. Századvég, Budapest
- Stewart, M. (2001):** Depriváció, romák és az underclass. *Beszélő*, 7-8, 82-95. o.
- Szakács S. (1998):** A földosztástól a kollektív vizsgálásig, 1945-1956. In *A magyar agrártársas-*

dalom a jobbágység felszabadításától napjainkig.
Napvilág, Budapest.

Szoboszlai Zs. (2001): A szociális földprogramok hatékonysága. *Esély*. 3, 110-115. o.

Tausz K. (2006): *A gyermeki szükségletek.* Gyerekszegénység elleni program, MTA kiadvány, Budapest.

Townsend, P. (1997): *Poverty in the United Kingdom.* Penguin Books, Middlesex.

Yunus, M. (1997): *Banker to the Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty.* Public Affairs, New York.

Internetes források

<http://minden.cartmen.hu/eredmenyek>,
Letöltve: 2014. 11. 04.

http://hvg.hu/itthon/20110803_min-den_gyerek_lakjon_jol_allatok/http://nol.hu/belfold/eldta_k_a_jotekonysagi_csirkeket_-1157641, Letöltve: 2014. 11. 04.

<http://www.origo.hu/itthon/20110803-elfogynak-az-adomanyba-kapott-allatok-borsodabaujzemplen-megyeben.html>, Letöltve: 2014. 11. 04.

www.worldbank.org, Letöltve: 2014. 09. 11.

www.autonomia.hu, Letöltve: 2014. 10. 05.

<http://www.grameen-info.org/>, Letöltve: 2014. 10. 16.

www.nakvi.hu, Letöltve: 2014. 10. 22.

http://www.emet.gov.hu/felhivasok/szocialis_foldprogram2/, Letöltve: 2014. 10.

23. www.inno-serv.eu/katymar, Letöltve: 2014. 11. 01.

Töprengés a tájban gondolkodás időszerűségéről

Dr. Tóth Albert

Gróf Teleki Pál tanévet megnyitó rektori beszédét 1937-ben, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen *A tájfogalom jelentőségéről* címmel tartotta meg. Előadását a Budapesti Szemle 1937. évi novemberi száma közölte. Ez a nagyformátumú, iskolát teremtő földrajztudós a következő szavakkal indokolta előadásának témaválasztását. *„Az egyetemi életnek ilyen kimagasló ünnepén egy geográfus, úgy gondoltam, leghelyesebben arról beszélhet, azt nyújthatja közönségének, kartársainak, az ifjúságnak és az egyetem barátainak, amivel a földrajz bölcséleti világképünk és józan életrendünk kialakulásához hozzájárulhat.”*

Teleki Pál a tájjal kapcsolatos problémákat a következőképpen értelmezi: *„A tájban vannak, benne érvényesülnek olyan elemek, jelenségek, erők, amelyeket ismerünk, amelyeket jobbára meg is értünk, de vannak olyanok is, amelyeket csak sejtünk, sőt olyanok is – és nyilvánvalóan nem kevés – amelyekről még sejtelmünk sincs. Pedig a táj hozzánk nagyon közel álló valami, otthonunk, életszínterünk.”* (Teleki P., 1937)

Érdemes megfontolni Szabó Zoltánnak a tájfogalom jelentőségéről vallott felfogását is. Ez a különös sorsú író éppen Teleki Pálnak a hatására behatóan foglalkozott ezzel a kér-

déskörrel. A *Szerelmes földrajz* című esszékiötetében többek között így ír a tájfogalom jelentőségéről: *„A tájak békülékenységre, szeretetre, türelemre, életörömrre, az otthon megbecsülésére, és ezzel a más otthonának tiszteletére tanítanak. A tájak nem harcolnak, hanem teremnek, nem vetélkednek, hanem ihletnek: jó lenne időnként figyelni rájuk.”* (Szabó Z., 1964)

Napjainkban divatba jött a tájjal kapcsolatos fogalmak használata, anélkül, hogy ez a gondolkodásban, a szemléletben, mind inkább a gyakorlatban is egyértelműen visszatükröződne. Említhetném a vidékfejlesztés, a területfejlesztés, területrendezés megannyi esetét. Ennek során különösen a felerősödő regionalizmus következtében, az érdekütközések végkimeneteleként, a szerves táji összetartozás figyelmen kívül hagyásával részleges, olykor a pillanatnyi politikai érdekek is megfelelő eltorzult programok születtek.

Különösen gondot jelent a tájjal kapcsolatos, jobbára újonnan keletkezett, vagy újra értelmezett fogalmak egyre bővülő köre. Az egyik legújabb szakmai dokumentum (Környezet-és Természetvédelmi Lexikon, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002) 28 szócikkben foglalkozik a tájfogalommal. Ezek egy része már

régóta használt, kiforrott, viszonylag egyértelműen értelmezhető fogalom: pl.: tájegység, tájféldrajz, tájfásítás, tájtörténet, tájseb, stb. A gondot leginkább azok a fogalmat jelentik, amely jobbra a legutóbbi időben terjedtek el, jelentek meg, mind a szakirodalomban, mind pedig a köznyelvi szóhasználatban, pl.: tájérzékenység, tájtipológia, tájrehabilitáció, tájrekonstrukció, tájökológia, tájhasználati konfliktus, táji szintű biodiverzitás, stb.

A táj az egyik legnehezebben értelmezhető fogalom. Inkább érezzük, mintsem értjük lényegét. Ha az ember és a táj kapcsolatát próbáljuk boncolgatni, rögtön rájövünk, hogy mennyi, szinte zavarba ejtően sok megközelítése van e témának. Abban viszont a legtöbb tájkatató egyetért, hogy a táj nem más, mint a természet és a társadalom különös kölcsönhatásának ellentmondásos egysége. Egyrészt a társadalom anyagi életfeltétele, másrészt magas rendű vizuális-esztétikai kvalitások hordozója. Éppen ezért az ember és a természet kölcsönhatásainak tárgyiasult - az ember alakította — anyagi világban manifesztálódott története.

A tájfogalom devalválódása napjainkban

Vitathatatlan tény, hogy napjainkban a tájfogalom más, rokon fogalmakkal összekeveredik. Helyette gyakran a régió fogalmát használjuk. A problémát szemantikailag az is nehezíti, hogy a Magyar Szóinkcstár (Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára) Bp., 1999. a táj és a régió fogalmát sem disztingválja kellőképpen. *Táj*: tájék, vidék, környék, környezet, terület, térség, *régió*. *Régió*: vidék, országrész, tájegység, terület, térség, tájék, provincia, tartomány, övezet, zóna, körzet, kerület, *táj*.

A táj fogalmi elemeinek tisztázása igen fontos feladatunk. Ma a szakemberek, a kutatók, a tervezők, a fejlesztők lényegében elfogadják,

hogy a táj egy sajátos, többé-kevésbé egységes, homogén térrész, amely a sokféle természeti és társadalomföldrajzi tényező együttes hatására a szomszédos területektől különbözik. Ahhoz, hogy ma a táj, akár mint fontos tervezési és területfejlesztési térfogalom visszanyerhesse az őt megillető helyét, és ezen az alapon hozzájárulhasson a társadalom kedvező (s netán cselekvő) megélt térélményéhez, vissza kell térnie e fogalomnak a modern szintézisre képes geográfiába. (Csatári, 2008.)

A hazai tudománytörténetben nemzetközi mércével mérve is olyan iskolát teremtő tudósgeneráció nevét említhetjük, akinek a tudományos munkássága a jelenben és a jövőben is mértékadó fontosságú. A földrajzi irodalomban Cholnoky Jenő, Lóczy Lajos, Teleki Pál és az őket követő generáció, Kádár László, Bulla Béla, Mendöl Tibor és megannyian a tudóssá lett tanítványaik. Nem feledkezhetünk meg nemzetközi hírnév vízmérnökeinkről sem. Huszár Mátyás, Vársárhelyi Pál, Bodoki Károly, Beszédes József (akinek szavára Széchenyi István is odafigyelt), Kvassay Jenő és még számos vízügyi szakember. Sajnálatos, hogy munkásságuk közkinccsé tételével a társadalom érdemben még mindig adós. Minden olyan kezdeményezést, amely ha megkésve is ezt a mulasztásunkat pótolni igyekszik, kiemelt jelentőségű, értékteremtő tiszteletadásnak kell tekintenünk. (Kralovánszky U. Pál és Ligetvári Ferenc 2009-ben jelentette meg *A hazai vízügyek bölcsőjénél – Kvassay Jenő pályafutása* című monográfiáját.)

Ma már büszkék lehetünk arra is, hogy Kitaibel Pál, Herman Ottó, Kaán Károly és Lóczy Lajos nevével országos tanulmányi verseny születt. Példaértékű, értékteremtő és folytatást igénylő szellemi vállalkozás volt az, ahogyan ebben az évben Herman Ottó Emlékév keretében emlékeztünk meg erről a szellemóriás tudósról.

Göröngyös úton az első kapavágásig - Töprengés a Széchenyi-Vásárhelyi- programot illetőleg

Restanciánk abban is megnyilvánul, hogy nagy elődeink szellemi hagyatékát kellőképpen nem kamatoztatjuk. Ha éppen valamilyen aktuális évforduló adódik, akkor arról valamiképpen megemlékezünk. Eleget teszünk erkölcsi kötelességünknek, de az az érték, amit közkinccsá lehetne tenni, csak töredékesen valósul meg. A magyar szellemtörténetben pedig számos olyan nagy formátumú, iskolát teremtő személyiséget ismerünk, akik életük példájával, s nem utolsósorban maradandó alkotásaikkal, tudományos munkásságukkal, a jelen és a jövő generációi számára is példaként és tanulságként szolgálhatnának. Jelenlegi írásom egyfajta hiánypótlás abból az alkalomból, hogy 2016-ban lesz 170 esztendeje annak, hogy ez a korszakosnak ítéltető füzet a ma emberének is tájörténeti, erkölcsi és politikai útmutatást adhat.

Gróf Széchenyi István 1846-ban, Pesten jelentette meg *Eszmetöredékek különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg* című munkáját. Ez az eredeti gondolatokban oly gazdag írás alapozta meg az Európában példátlan méretű és a vízrendezéssel kapcsolatos, tájálalkítások vonatkozásában pedig egyedülálló következményekkel járó emberi beavatkozást.

Az említett művet a Széchenyi Kör Szegedi Klubjának kezdeményezésére az Alsó-Tisza vidéki Vízügyi Igazgatóság Gróf Széchenyi István születésének 200. évfordulója tiszteletére 1991-ben hasonló kiadásban jelentette meg.

Sajnálatos, hogy ez a „tisza forrás”-nak számító kiadvány csak nagyon szűk körben vált ismertté. Ezzel is magyarázható, hogy a Tisza-völgy rendezésével kapcsolatban megannyi torz ítélet, féligazság, egyoldalú végkövetkeztetés jelent meg és jelenik meg napjainkban. Széchenyi István korát abban is

megelőzte, hogy a Kárpát-medencének azt a nagytáját, amit egyszerűen Alföldnek nevezünk, Ő azt Tisza-völgyként értelmezi. Ez a sokat meghivatkozott fogalom egyértelműen tőle származik.

„*Tiszavölgy alatt én nemcsak a Tisza ágyát értem és azon tért, melyre a kicsapongó Tisza árja terjed, de mind azon folyók és vizek ágyait és kiöntési lapályait is, melyek a Tiszába omlanak, u.m. Szamost, Bodrogot, Sajót, sat.sat.*” — írja a fentebb idézett híres, programindító röpiratában.

Ebben a fogalomértelmezésben, felfogásban az egységes táj szemlélet tükröződik. Ezzel Széchenyi István világosan megfogalmazta, hogy ezt „*az egész roppant vízszerkezetet*” csak átfogóan, a maga teljes egységében lehet érdemben kezelni. Minden ezzel ellentétes beavatkozás csak részleges megoldás.

Jelenkorunkban a fogalomzavar időszakát éljük. Régóta használt, meghonosodott fogalmaink átértelmeződnek, legtöbbször feledésbe is mennek, így vagyunk a táj fogalmával is. Helyette teret, térséget, területet — s újabban, szinte divatos túltengéssel csak régiót mondunk. Természetesen mind a tájnak, mind a régióknak van létjogosultsága, de a kettő nem ugyan az. A régiót a politika hozza létre statisztikai, demográfiai, szociológiai alapon a maga művi határaival, míg a táj egy hosszú, szerves önfejlődés eredménye. Az ember a táj alakító részese, formálója, hiszen abba beleszületett, azzal együtt él.

A Kárpát-medence népeinek sorsát döntően a víz határozza meg. A víz egyszerre volt áldás és átok ezen a tájon. Egyszer ellene, máskor érte kellett küzdeni. Ez a történelmi sorsparancs ezer évekre visszatekintve igaz, de a jövő emberének is megválaszolandó kérdés, megoldandó feladat, örökös küzdelemvállalás.

Jelentős dilemmának tartom azt is, hogy ez még ma sem épült be kellő mélységben nemzettudatunkba. Csak kritikus vészhelyzetekben, ár- és belvíz, vagy éppen aszály

idején kerül ez az ügy egy ország figyelmének homlokterébe. Némán múlnak el jelentős, emlékezésre alkalmat nyújtó dátumaink. Szeged újjáépülésének 125. évfordulóját is bántó csend övezte. Ez az árvíz által romba döntött város egy emelkedő nemzet és Európa hathatós támogatásával épült fel újra. Kiváló alkalom lett volna akár az együttes ünneplésre is.

Erkölcsei szempontból tartom sajnálatosnak azt a képet is, ami a magyar kubikusságról kialakult. A történetírás őket az „agrárproletariátus” szerencsétlen sorsú embereinek mutatja be. Jóllehet, az árvízvédelmi és vasúti töltések több ezer kilométer hosszúságú szelvényeit, hihetetlen erőfeszítések árán, kézi erővel ők hozták létre, ezzel a nemzetépítő tevékenységükkel. Nem elég nekik csak szobrot emelni, a róluk kialakított képet kellene a tisztességes helytállás példájává tenni. Úgy, ahogyan az őket meglátogató Jókai Mór vélekedik róluk: *„A gátemelés rettenetes munka! Herkules feladataival vetekedik. Minden munkás előtt tisztelettel hajtom megfejem, de a Tiszamenti kubikusok előtt levett kalappal haladok végig, mert azok az Isten munkásai”*

Ne feledkezzünk meg az egykori nagyformátumú mecénásokról sem. Erkölcsi szempontból különösen fontos lehet az ő szerepük is ebben a pénz befolyásolta, de moralitásában megbillent világunkban. Érthetetlen számomra, hogy miért vész a feledés homályába — példaként említve — Sina Simon György érdeme, hiszen ez a görög származású bécsi kereskedő és bankár kora egyik leggazdagabb embereként bőkezűen adakozott különféle nemes célokra, köztük a magyarországi vízrendezéssel, folyószabályozással és vasútépítéssel kapcsolatos munkálatok támogatására.

Csak közbevetőleg említem meg, hogy akik oly előszeretettel hivatkoznak Széchenyi István korszakos munkájára, a Hitelre, gyakran figyelmen kívül hagyják a legnagyobb magyar örökbecsű intelmét: *„A Hitelről szólok, s*

a mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről.”

A közelmúltban két olyan dátumra is emlékezhettünk volna, ami alkalmat kínált a tapasztalatok, tanulságok leszűrésére. Sajnos, mind a Tisza-menti táj népeisége, mind pedig az országos közvélemény is némán vette tudomásul a két jelentős évfordulót. A Közép-Tisza-völgy népe Illéssy János nagykun kapitány irányításával 1786. október 4-én kezdte meg a mai Abádszalók térségében a Mirhó-fok elzárását. Gróf Széchenyi István pedig 1846. augusztus 27-én a tiszadobi Andrassy birtokon személyesen végezte el az első kapavágást, amivel a hatalmas tiszavölgyi tájatalakítás kezdetét vette.

Vizsgáljuk meg e két korszakos tájatalakító beavatkozásnak az előzményeit és következményeit. Leginkább a tanulságok leszűrésére összpontosítva. Szögezzük le: valamennyi tájbeavatkozásnak szükségszerű velejárója, hogy egyszerre jár kárral és haszonnal. Külön-külön kétféle következmény nem létezik. Ez bizonyosság. Sőt, ha úgy tetszik: közhely. Ennek ellenére ítéleteinkben, köznapi vitáinkban hányszor, de hányszor csak az egyik oldalt hangoztatjuk a tisztességes mérlegelés helyett. Már ez is alkalmat teremt a meddő, értelmetlen vitára, a helyzet téves megítélésére. Ezen a tévedésen alapuló helyzeten sokat segíthet a múltbeli történések ismerete, a tapasztalatok leszűrése, és nem utolsó sorban a bölcs értelmezés.

Milyen következményekkel járt a Mirhó-gát megépítése?

A Mirhó-gát megépítésével gyökeresen megváltozott az egész Közép-Alföld vízrajzi állapota, s ennek hatására az itt élő emberek gazdálkodási- és életkörülményei. A korábban századokon át a fok- és ártéri gazdálkodást folytató népesség víz nélkül maradt,

hiszen a Tisza rendszeres árvizei már nem töltötték meg a térség lapályait. Ezt a drámai változást igen szemléletesen írja le Győrffy István a Nagykunsági krónikában: *„Nem sürgötte a kun ember a belvizek lecsapolását soha. Ha rajta állott volna, ma is minden úgy lenne, mint régen volt. A vízi életbe hatszáz éve beledöntött, s ma úgy érzi magát, mint a partra vetett hal. Megszámíthatatlan nyája eltűnt, csodálatra méltó tájfajtai teljesen kivésztek. Lecsapolt földjeinek őseréje pár évtized alatt kilobbant. Sívó szik lett a rétek, fertők helyén, mely évről-évre tovább terjedés lassanként megessi az egész határt...”*. Ez a mérlegelés egyik oldala.

Vitathatatlan, hogy ez tájökológiai szempontból egy káros beavatkozás, hiszen a táj természetes ökológiai egyensúlyát felborította.

Másfelől jelentkezett egy társadalmi szorítás, ami szükségszerűvé tette a tájba való beavatkozást. Vagyis: a vízszabályozást a termelőerők fejlődése követelte meg, de igényelte a Habsburg abszolutizmus merkantilista gazdaságpolitikája is, amit jól bizonyítanak az országgyűléseken hozott vízszabályozási törvények is. Sajnos a gyakorlati végrehajtás szépséghibája — függő helyzetünkben eredően — az volt, hogy Bécs a megannyi vízszabályozás ügyét csak járulékos elemnek tekintette, s az összbirodalom érdekének rendelte alá.

Így — bár akadtak állami ármentesítések is — a magánföldesúri és megyei törvényhatósági vízszabályozások voltak többségben. Érthető tehát, ha különösen becsesek számunkra a nép összefogásán és a közös akaraton alapuló munkálatok. Ilyen saját kezdeményezéséből született meg és jól szervezett közmunkában széles társadalmi erőfeszítéssel valósult meg a Mirhó-fok elzárása is. A Mirhó-gát megépítésével az egymás ellen feszülő érdekütközések rendkívüli módon felerősödtek. Korabeli levéltári dokumentumokat tanulmányozva tömegével találkozhatunk szomszédos települések Tanácsaitól

származó olyan jegyzőkönyvi hivatkozásokkal, amelyekből kiviláglik, hogy adott esetben kinek mi a fájdalmas panasz. Egyikük a vízért, másikuk a víz ellen háborog.

Könnyű belátni, hogy a belterjes gazdálkodásra áttért, földművelő lakosság sérelmezi a megújuló árvizek fenyegető pusztításait, a rétgazdálkodóknak, a külterjes állattartóknak pedig a rétek rendszeres megöntése volna a kívánatos. Egyre több panasz hangzik el a kiszáradt terület *„székes volta”* és *„hasznavehetetlen-sége”* miatt. Az érdekütközést jól példázza a szomszédos települések egy időben (1796) keletkezett panasz, igen eltérő helyzetmegítélése. Kunhegyes előljárósága pl., amely korábban *„megsirathatatlanak és kimondhatatlannak”* nevezte veszteségét, hamarosan *„károsnak mondta ki magára nézve”* a Mirhó gátat, mivel *„a nádvágás, halászás, csikászás, kenderáztatásbeli beneficium (= kedvezmény) elmúlt.”* Karcag és Kisújszállás előljárói, bíráló megjegyzéssel emlékeztetik Kunhegyest a gátépítés előtti helyzetére: *„vissza kelltek tekinteni az elmúlt boldogtalan időkre, s meg lehet látni, hogy akkor volt a legsiralmasabb sorsa, amikor azon hasznokkal tetszés szerint élt”* — hangzik a bíráló.

Ezek után nézzük meg, hogy a Mirhó-gát megépítését hatvan évvel követően, miként kellett Gróf Széchenyi Istvánnak megküzdeni igazáért, azért, hogy a Tisza-völgy rendezési programja következtében végbemehessen kontinensünk vízzel kapcsolatos legnagyobb tájtalakítása.

Már most szögezzük le, hogy ez akkor sem volt könnyű vállalkozás! Elég, ha csak Kossuth és Széchenyi történelemből tanult programkülönbözősegeire gondolunk. Kossuth a fejletlen hazai ipar gyorsított gyárolításához fogott a Védegylet-mozgalom meghirdetésével. Számításaiban a kezdeti lelkesültség után csalatkoznia kellett, mivel e vállalkozása — ellentétben a Tisza-völgy rendezésével — gazdaságilag megalapozatlan volt.

A kereslet-kínálat piaci törvényszerűségei helyett a hazafias buzgalomra épített. Talán erre a fiaskóra is gondolt Kossuth, amikor a későbbiekben Széchenyiről a következőket írta: „Ujjait a kornak ütőerére tévé és megértette lüktetését. És ezért, egyenesen ezért tartom Őt a legnagyobb magyarnak...”.

A Tisza-szabályozás ügyének már a maga korában is számos ellenzője volt. Petőfi Sándor is közejük tartozott az egyik legszenvedélyesebb hangú szószólóként. Az 1847. május 14-én kelt, Kerényi Frigyes barátjához íródott útirajzában a következő sorokat veti papírra Poroszlóról Tiszafüredre átkelve a Tiszán. (Ekkor már javában folytak a szabályozási munkálatok!) „Gyönyörködve néztem jobbra balra a tájat, mely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez regényességben. És az az átkozott szabályozás majd mind e regényességnek véget fog vetni, lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! Eddig kénye kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó, most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, s balaghat majd szépen a kerékvágásban, így teszi az élet a lángészt filiszterré!”

Gróf Széchenyi István viszont a haza felvirágoztatásának sorskérdéseit a Tisza-völgy ármentesítésében látta. Érdemes eltöprengeni morális szempontból is figyelmeztető, idevágó hatalmas körmondatán. „Minélfogva én, ki áltáljában véve az érdeket tartom legnagyobb ,indítómnak’, és ezen alapra állítom politikámnak nem egy sakkoonását, mint dunántúli és felföldi, kit a Tisza völgye közvetlenül nem érdekelhet, sőt kinek a Tisza völgy kifejtése provinciális tekintetben és közönséges felfogás szerint még árthatna is, még is nemcsak magasb nemzeti szempontból kívánom a magyarság e bölcsőjének minél előbbi és minél férfiasb kifejlését, hanem azon alárendeltebb ok miatt is, melly szerint világos előttem — s bár ne volna e tekintetben olly sok vak — hogy bizony a dunántúli és egyéb magyarság is nemzetiség dolgában csak hervadozni és kora halálra jutni fog, ha pusztulásnak indul a’ Tiszavölgy.”

Egy politikailag megosztott országban egy ekkora vállalkozás sikeres végrehajtása szinte megoldhatatlan nehézségekbe ütközött. Tépelődsését, naplójának drámai bejegyzése tanúsítja: „Ó Istenem, nem vagyok-e bolond, gyenge és enervált létemre ily nagyot merni?”

Széchenyi tisztán látta, hogy az ellenzék gyenge gazdasági ereje miatt önmagában nem képes e feladatot megoldani, ugyanakkor a kormányzat anyagi támogatása mit sem ér, ha azt az Alföld birtokossága gyanakvással szemléli. A vizek átfogó rendezéséhez sem a kormányzat, sem pedig az érintett megyék nem foghatnak hozzá, mert egyikük sem képes önmagában a munkálatokat következetesen végrehajtani. Meggyőződése volt, hogy az ügy legkitartóbb támaszai maguk a part menti birtokosok és lakosok lesznek. Vagyis a vállalkozást érdemben csak kettős — állami és birtokosi — érdekeltségre lehet alapozni. Ez a felismerés jelenleg és a jövőben is a sikeres végrehajtás záloga. Ebben lehet érdemi szerepe a civil szerveződéseknek is!

Terveinek reális valóra váltási lehetőségét állami funkcióba kerülése jelentette. Az uralkodó 1845-ben megbízta a Helytartótanács Közlekedési Bizottságának elnöki teendőivel. Ez a mai fogalmaink szerint a közlekedési miniszteri pozíciót jelenti. Ezzel viszont Széchenyi népszerűsége egyszeriben jelentősen csorbult. Még a fontolva haladók sem álltak egyértelműen mellé, annyira nem volt előnyös az idő tájt a Helytartótanács megítélése. A megváltozott közhangulatot jól mutatja, hogy még kinevezése előtt 1845 nyarán kocsiját — melyben feleségével utazott — sárral megdobálták, a megyegyűlésen lepisszegték, kifütyülték. Névtelen levélben halálosan megfenyegették.

Ennek ellenére 1845 őszén erőltetett tempóban végrehatja tiszai körútját. Debrecenben népes ünneplő sereglet fogadta. A város és a

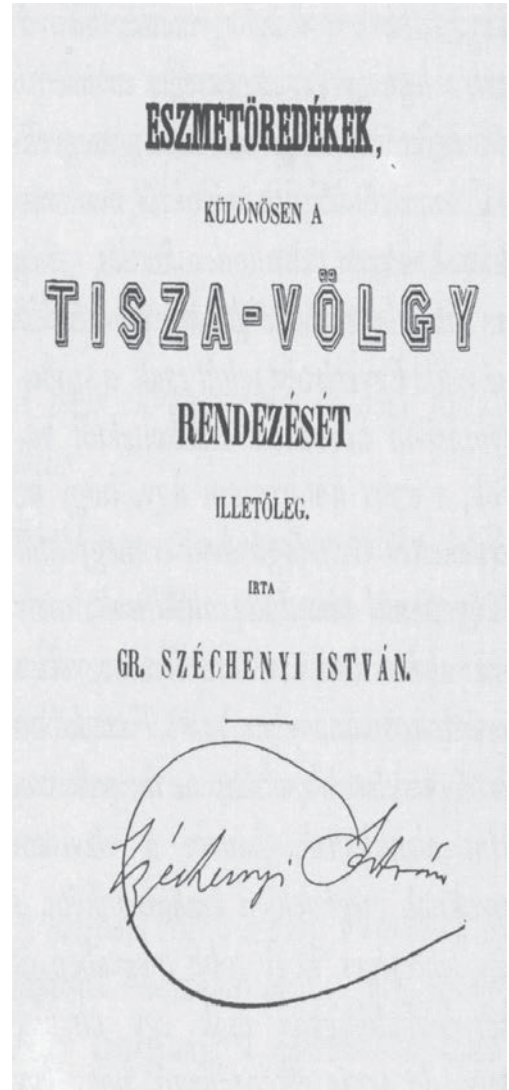
Hajdú kerület küldöttsége díszpolgári oklevéllel köszöntötte. Innen Tiszadobra utazott, ahol megalakították a Tisza-Dobi Társulatot.

Jeles dátum a Tisza-völgy szabályozásának történetében 1845. október 10-e. E napon Kunmadarason, Fegyverneken át érkezett meg Szolnokra, ahol díszbédek és vacsorák helyett macskazene várta. A szegényes kocsmában mindenki maga fizette fogyasztását. Mennyire más volt ez, mint a fényes debreceni fogadtatás! Itt ugyanis attól tartottak a birtokosok, hogy a felsőbb szakaszon majdan elvégzett munkák a nyakukra hozzák a vizet. Ráadásul az ellenzéki urak a grófban a Helytartótanács emberét látták, ezért aztán nem különösebben lelkesedtek a szabályozás gondolatáért. Tiszai útját Szegeden fejezte be, ahol szintén ünnepélyesen fogadták. Szegedről Kecskeméten át október 16-án este érkezett vissza Pestre.

Alig három hét alatt a mérleg: közel ezer kilométer lovas kocsin, számtalan hivatalos találkozó és öt társulati toborzózás. Fényes fogadtatás, teljes támogatás — lehurrogás, kifütyölés, ellenszegülés egyaránt jellemezte ezt a tiszai körutat. És ebben döntően az egymás ellen feszülő, ellentétes érdekek voltak a viszály szülői.

A munka neheze viszont még hátra volt! Az első tiszadobi kapavágásig még tíz hónap volt hátra. Ez idő alatt drámai dolgok történtek...

Széchenyi István felkérésére Vásárhelyi Pál még 1845. június 8-án elkészítette „Elsődleges javaslat”-át, majd 1846. április 1-én keltezve megírta „A Tisza folyó általános szabályozása — tervezet”-ét. Elképzeléseit a Tiszavölgyi Társulat vezéralakjai előtt 1846. április 8-án ismertette. És ekkor bekövetkezett a tragédia: Vásárhelyi Pál a vita hevében, 51 éves korában „a Választmányi ülés alatt szélütés csapása alatt lerokadvá elhunyt”.

Ez a sorscsapás Széchenyit mélyen meg rázta. Erről leghitelesebben Naplója tanúskodik (1846. április 8-án) „Beteg vagyok, de nem csüggedt! Tisza szabályozási ülés... Egyre jobban összeaorodunk — megmutatom a kiutat... Elégedetten állunk fel... Vásárhelyi haldoklik, megütötte a guta! Micsoda óriási veszteség! Micsoda záravar! Megölték Vásárhelyit! — 11 órakor halt meg.”

Ezután Széchenyi gyors lépésre szánta el magát, mivel félt, hogy az elbizonytala-

nodás úrrá lesz az érdekelteken. Ezért harmadnapra a tragédiát követően 1846. április 11-re összehívta korának legbefolyásosabb államférfiait — közöttük az akkori nagykun kapitányt, Illéssy Jánost, Széchenyi egyik leg-hűségesebb támogatóját.

Aláíratta velük a *Tisza-szabályozás vezér-alakjainak szövetséglevele* címen híressé vált dokumentumot. Ez az okmány minden vizs-zsautat, a munkától való eltántorodást kizárt. „A Tiszavölgy: fajtánk bölcsője. Saját magukhoz hűtlenekre nincs áldás. Mennél több nehézség gördüül elé, annál nagyobb szilárdságra fejlik a férfiúi erő. Mi alulírtak ennél fogva...mennyre tőlünk telik — arassunk bár köszönetet, bár ne, s mutatkozzék siker még éltünkben, vagy ne... mi legalább az egész közös hazára nézve olyannyira üdvös cél elérhetése végett felvállalt ebbéli tisztünkben ernyedetlen buzgalommal és csüggedni nem tudó állhatatos közremunkálással akarunk és fogunk bármely előfordulható akadályok daczára erőnk szakadtáig hűn és becsületesen eljárni. Pest ápril 11-dikén 1846.”

Széchenyi István

Ezek után még gyötrelmes napok következtek. Megannyi vitaülés, hírlapi cikk és ellencikk, különböző szakmai vélemény, felkért külföldi szakértő (Pietro Paleocapa) állásfoglalása kereszttüzében érlelődött a végső döntés. Jóllehet, hogy ennek ellenére sem sikerült kidolgozni a tiszai szabályozás részletes és végleges tervét. A Tiszavölgyi Társulat debreceni nagygyűlésének záró-akkordjaként mégis kiadták a jelszót: „*Ásó és kapa minél előbb*”. Az első kapavágást az Andrassy birtokon, a tiszadobi magaslaton 1846. augusztus 27-én Gróf Széchenyi István megtette, s ezzel valójában kezdetét vette a Tisza szabályozása.

Írásomban nem volt szándékom kitérni azokra a szakmai kérdésekre, amelyek a megvalósult koncepció számos vitatott kérdéseit érinthették volna. Ez egy újabb szakmai elemzést kíván, ugyan úgy, mint az *Újraindított Vásárhelyi terv továbbfejlesztése* című, időszerű, jelenleg is zajló programnak a kritikája.

Összegzésként viszont érdemes meg-szívlelni Iványi Bertalan 1948-ban írt értékelő szavait. A kiváló vízmérnök, akinek a Tiszaszabályozással kapcsolatos cikkei és tanulmányai mindmáig alpműnek számí-tanak, ezt írja: „A Tisza szabályozása, illetve az Alföld ármentesítése, mint korszakot alkotó nagy műszaki és gazdasági mű, csak a választott módon, a korba és időbe beleszóve és hosszú idő alatt, tehát sok viszontagság, közdelem, csalódás árán, sok közbenső építési és sorrendi hibával volt végrehajtható, de végeredményben nagy alkotásnak bizonyult.”

Irodalom

- Csatári Bálint:** Táj kutatás-tájökológia, Debrecen, 2008., 394. o.
- DUNKA Sándor—FEJÉR László—VÁGÁS István:** A veritékes honfoglalás. A Tisza szabályozás története. Budapest, 1996., 124. o.
- Györffy István:** Nagy-kunsági krónika, Karcag, 1922., (Hasonmás kiadás, Karcag, 1984. 8.o.)
- Petőfi Sándor:** Útirajzok. III. levél, Helikon Kiadó, 1987., Gyomaendrőd 30. o.
- Szabó Zoltán:** Szerelmes földrajz, Osiris Kiadó, Bp., 1999.
- Széchenyi István:** Napló 2. kiadás, Gondolat Kiadó, Budapest, 1982., 1107. o.
- Gr. Széchenyi István:** Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg. Pesten, 1846., 14. o.

A fiatal gazdák pályázati lehetőségeinek változása 2007-2014 között

Kószegi Irén Rita

Napjainkban hazánk mellett az egész Európai Unió kiemelt problémája a gazdatársadalom folyamatos elöregedése, mivel a fiatalok közül egyre kevesebben választják a mezőgazdaságból való megélhetést. A fiatal gazda pályázat célja, hogy a mezőgazdaságban dolgozók elöregedését megakadályozza azzal, hogy segíti, támogatja a fiatalok gazdaságának elindítását, továbbfejlesztését. Az Európai Unióhoz való csatlakozás után több ízben is lehetőség nyílt a fiatal gazdáknak pályázatok benyújtására. Egy pályázat akkor sikeres, ha segítségével valós gazdálkodást sikerül generálni, kiszámíthatóvá válik a jövő. A tanulmány a 2014-ig megjelent pályázati kiírások pontozási kritériumait hasonlítja össze a főbb eltérések kiemelésével, rámutatva a konzisztens elemekre, kiemelve a pályázat fejlődését.

Európa vidéki térségeiben az elvándorlás már a 19. század közepétől megfigyelhető jelenség volt, míg Magyarországon csak az elmúlt évtizedben erősödött fel a folyamat (Karcagi-Kováts, 2012). A vidéki térségeken az elöregedés, a fejlesztés és a megőrzés közötti feszültségek, a magasán képzettek elvándorlása, az alacsonyabb iskolai végzettségűek magas száma (Szórényiné, 2014), a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának csökkenése és a szolgáltató szektor

arányának növekedése mind nemzetközi, mind magyarországi szinten megfigyelhető jelenség. Ennek háttérében kiemelten szerepet játszanak a más ágazatokban megjelenő magasabb bérek, a kedvezőbb munka- és életkörülmények (Popp, 2014), az ágazat alacsony jövedelmezősége, a magas kockázat, a gazdasági helyzet bizonytalansága, valamint az induló vállalkozás magas befektetési költségei (Kovács, 2004). A vidékpolitika az utóbbi években különböző támogatásokkal próbálta segíteni a vidéki térségek felzárkóztatását, ami azonban a várt eredményekhez képest kevésbé volt sikeres. A sikertelenséghez hozzájárult, hogy a vidéken élők korösszetétele kedvezőtlen, jelentős az idősek, a szociálisan rászorulóak, a gondozást igénylők és az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők száma. A magasabb iskolai végzettségű fiatalok elhagyták a vidéki területeket, így jelentősen csökkent az aktív munkavállalók aránya (Popp, 2014). A hazai szerzők kutatásaikban rávilágítanak arra, hogy a magyar mezőgazdaságot is a gazdálkodók folyamatos öregedése jellemzi. 2000 és 2010 között – a KSH szerint – folyamatosan csökkent a fiatal gazdálkodók aránya az egyéni gazdaságokban. A KSH felmérés alapján 2010-ben 172 ezer fő dolgozott a mezőgazdaságban, amely

az összes foglalkoztatott 4,5 százalékát jelenti (KSH, 2011). Hatékony intézkedések nélkül, a gazdatársadalom előregedésével komoly veszélybe kerülhet a hazai mezőgazdaság, mely negatívan érintheti az élelmiszer-előállítás is. Az előregedés mellett kiemelt problémát jelent, hogy a gazdálkodók szakképzettsége az utóbbi években nem javult, 90%-uk csupán alapfokú mezőgazdasági képzettséggel, illetve gyakorlati tapasztalattal rendelkezik, ami komoly akadálya az alkalmazkodásnak. Popp (2014) azonban rávilágít arra, hogy a magasabb iskolai végzettségű mezőgazdaságú foglalkoztatottak valószínűbb, hogy rövidebb időn belül felhagynak a mezőgazdasági termeléssel.

A fiatal gazda pályázatok célja, hogy ösztönözzék a fiatal mezőgazdasági termelőket saját gazdaságuk beindítására, továbbfejlesztésére. A támogatások azonban önmagukban koránt sem elegendők, hanem kiemelten fontos a megfelelő társadalmi közeg és légkör jelenléte (Forgó, 2006). Egyes családokban, ahol szerencsés a fiatal gazdálkodó – a megfelelő iskolák elvégzése után – szülei mellett szerezheti meg a számára fontos gyakorlatot, majd évek múltával átveheti a gazdaságot, de addig ötleteivel, motivációjával hozzájárulhat annak fejlődéséhez (Csuka, 2012). Ahol ez a lehetőség nincs meg, ott Mikula (2010) szerint nagy segítséget jelentene a „farmgyakornoki program” elindítása. Ez két dolog miatt lenne fontos. Egyrészt a fiatal megtalálná azt a helyet, ahol az elméleti tudás mellé valós szakmai tapasztalatot is szerezhethetne, másrészt egy idősebb, tapasztaltabb gazdálkodótól friss ismeretekre tehetne szert.

Azonban nem csak a gazdatársadalom folyamatos és egyre növekvő tendenciájú előregedése okán, hanem a környezet és az élővilág megóvása, a fenntartható gazdálkodás, és a kis- és közepes családi gazdaságok hosszú távú életképessége miatt kiemelten

fontos a fiatal gazdák támogatása. Az indulásnál vannak olyan beruházási jellegű igények, amelyeket teljesíteni kell. Hiszen ahhoz, hogy egy fiatal felépítse a gazdaságát tőkére, erőforrásokra, beruházásokra van szüksége. Kiemelt helyzetbe lehetne hozni ezt a generációt Európai Unió forrásokból (Mikula, 2010). A generációváltás felgyorsítása kiemelten fontos feladat és nem szabad, hogy csak papíron vagy csak egyes támogatásokhoz való előnyösebb hozzájárulás érdekében történjen. Magyarországra jellemző, hogy nincsenek a generációváltásnak tradíciói, hiszen a mai gazdálkodók többsége a saját önjerejéből építette fel jelenlegi gazdaságát (Bencze-Kiss, 2012).

A legnagyobb nehézség a földhöz jutás lehetősége, ami elengedhetetlen alapfeltétele a gazdálkodásnak. Csuka (2012) szerint, ha könnyebben, olcsóbban kedvezőbb hitelkonstrukciók mellett tudnának a gazdák hitelhez és ez által földekhez jutni, könnyebb volna az indulás. Az Európai Unió a hatékony termelés elérése érdekében nélkülözhetetlen feladatának tartja az agrárnépesség fenntartását, ezért a fiatal gazdákat támogatásokkal ösztönzi saját gazdaságuk kialakítására, életben tartására (Csitári, 2003). Josh (2001) véleményével azonban csak részben értek egyet, miszerint a fiatalokat a mai napig a következő okok tarthatják vissza a mezőgazdasági tevékenységtől:

- az agrárszférára jellemző gazdasági kilátástalanság, bizonytalanság, nehézségek;
- a vidéki élet kevésbé vonzó a fiatalok számára;
- a földárak és a bérleti díjak igen magasak a bevételekhez képest;
- kezdetben jellemzőek a magas induló költségek;
- a gazdaságot nem lehet hatékonyan üzemeltetni mezőgazdasági és vállalkozásirányítási ismeretek nélkül.

Meglátásom, hogy a magyarországi körül-

ményeket figyelembe véve a fenti tényezők mellett jelentős az agrárszakma, a gazdálkodói lét negatív társadalmi megítélése is.

Az Unió csatlakozás után közvetlenül az AVOP (Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program) intézkedésein belül volt lehetőség a fiatal gazdákat támogatni. Az 1. prioritás (a versenyképes alapanyag-termelés megalapozása a mezőgazdaságban) intézkedésein belül került sor a *Fiatal gazdák induló támogatása* jogcím kiírására.

A következő 2007-2013-as időszakban már az Európai Unió Közös Agrárpolitikájába illeszkedtek a mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatások. Az Európai Unió a Lisszaboni Stratégiának megfelelően kiemelt feladatának tekintette a humán erőforrás fejlesztését, különösképpen a fiatal gazdák támogatását. Olyan kiemelt támogatásokra van szükség, amely ösztönzi a fiatalok mezőgazdaság utáni érdeklődését (Forgó, 2006). „Meg kell szeretetni a fiatalokkal a vidéket, fel kell ismerniük, hogy ők lehetnek azok, akik megőrzik és átörökítik a hagyományokat a következő generációknak a mezőgazdaságon keresztül” (Allemenno, 2005., Idézi: Forgó, 2006. 56.o.). A támogatások finanszírozása az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból történt. A *Fiatal gazdák induló támogatása* az EMVA 1. tengelyébe tartozó jogcím. A 2007-2013-as időszakban az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) adott egységes keretet az agrár-vidékfejlesztésnek (Mikó et al., 2010).

Az AVOP-ban a „*Fiatal gazdák induló támogatása*” intézkedés nem írta elő, hogy a pályázó magasabb szintű szakképesítést szerezzen

vagy ilyennel rendelkezzen, így az ÚMVP-ben előírták, hogy a kedvezményezett köteles részt venni a program keretében szervezett képzésen. Ezekkel a lehetőségekkel élve 280 fiatal gazda tudta beindítani, illetve jelentősen fejleszteni gazdaságát (Magda et al., 2010).

Célkitűzésem, hogy elsősorban a 2007 és 2014 között megjelent pályázati kiírások pontozási kritériumait összehasonlítsam a főbb eltérések kiemelésével. Munkámban szekunder adatgyűjtés keretében tartalomelemzést végeztem. Az elemzéshez első megközelítésben a rendelkezésre álló szakirodalmakat, kutatásokat használtam. Az adatok összegyűjtését a Magyar Közlönyben megjelent kiírások segítségével végeztem.

Az EU-hoz csatlakozás utáni első támogatási időszak

A 2004-2006 közötti időszakban a *Fiatal gazdák induló támogatása* jogcímre beérkezett pályázatok száma folyamatosan emelkedő tendenciát mutatott (1. táblázat). 2004-ben 83, 2005-ben 269, 2006-ban 329 pályázat került beadásra. Ez azt mutatja, hogy a jogcím iránt folyamatosan nőtt az érdeklődés. Ez összesen 681 db pályázatot jelentett a vizsgált időszakban (Magda et al., 2010). A későbbiekben a pályázók száma megnövekedett, amelynek hátterében különböző indokok állhattak. Egyrészt kezdetben probléma lehetett, hogy a gazdákhöz még nem jutottak el a megfelelő információk a pályázati kiírással kapcsolatban. Másrészt a pályázatokhoz fűződő tapasztal-

1. táblázat

AVOP keretek százalékos leköttése intézkedésenként, évenként

Intézkedés	Beérkezett pályázatok (db)					
	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	Összesen
1.3. Fiatalközvetítői induló támogatása	83	269	329	0	0	681

Forrás: Gőgös, 2009. in Magda et al., 2010. 133.o.

AVOP keretek százalékos lekötése intézkedésenként

Intézkedés	Keret 2004-2006	Beérkezett igény	Keret %-ban	Támogatott igény	Keret %-ban	Kifizetés	Keret %-ban
1.3. Fiatal gazdálkodók induló támogatása	1 866 000 000	4 762 701 900	255	2 020 658 960	108	1 879 121 478	100

Forrás: Gőgös, 2009 in Magda et al., 2010. 132.o.

talatlanság, bizalmatlanság, a nem ismerés hiánya húzódott a mögött, hogy kezdetben kevesebb volt a pályázók száma.

A *Fiatal gazdák induló támogatása* jogcímre a beérkezett igény kb. 2,5-szerese volt a rendelkezésre álló keretösszegnek, a kb. 1,9 milliárd forintnak (2. táblázat).

A korábbi kormányzatok is számos ösztönző eszközzel segítették a fiatalokat különböző mezőgazdasági támogatásokkal. Ezek a beruházási támogatások ugyan valós segítséget jelentettek a fiatalok gazdaságának elindításához, fejlesztéséhez, de nem voltak elegendők a működő vállalkozásoknak (Takács - Csitári, 2002).

Az ÚMVP intézkedései 2007-2013

A 2007-2013 közötti időszak Új Magyarország Vidékfejlesztési Programjában a „*Fiatal gazdák induló támogatása*” jogcímet a következő célokkal, illetve pénzeszközökkel hirdették meg: Az intézkedés célja a fiatal gazdálkodók kezdő gazdaságalapításának, valamint a birtokstruktúra átalakításának előmozdítása, a mezőgazdasági munkaerő korstruktúrájának javítása, a vidék népességmegtartó képességének növelése és a mezőgazdálkodási tevékenység hosszú távú fenntartása. Az intézkedés hozzájárul a növénytermesztési, kertészeti, állattenyésztési, vegyes gazdálkodási; termék-előállítási tevékenységet végezni szándékozó fiatal gazdálkodók vállalkozásának elindításához. A jogcím finanszírozása a következőképpen alakult: összes közkiadás: 8,946 milliárd Ft,

amelyből az EU hozzájárulása: 6,421 milliárd Ft (69,8%)” (Lukács, 2008).

Összevetve az AVOP és az ÚMVP intézkedéseit megállapítható, hogy az ÚMVP 2007-2013-as időszaka alatt 4,8-szor akkora pénzeszköz állt rendelkezésre erre a jogcímre, mint az AVOP 2004-2006-os időszaka között.

A *Fiatal gazdák induló támogatása* jogcím a következő időpontokban került kiírásra:

1. kiírás 2007-ben a 67/2007. (VII.26.) FVM rendelet alapján
2. kiírás 2009-ben a 113/2009. (VIII.29.) FVM rendelet alapján
3. kiírás 2012-ben az 57/2012. (VI.21.) VM rendelet alapján
4. kiírás 2014-ben 34/2014. (IV. 4.) VM rendelet alapján

Az intézkedéssel kapcsolatos változások a jelenlegi, 2014-2020-as támogatási időszakban

A 2014-2020-as időszakban az Európai Bizottság javaslata alapján a 10 kiemelt prioritás között az egyik, a *Fiatal gazdák integrációjának támogatása*. A legtöbb Európai Unió tagállamban probléma a generációváltás, a jogutódlás kérdése, ezért kiemelt figyelmet érdemel a fiatal gazdák támogatása, a generációváltás ösztönzése.

A *Fiatal gazdák integrációjának támogatásával* a Bizottság ösztönözni kívánja a fiatal nemzedékeknek az ágazatba való belépését, amely nélkül veszélybe kerülhetne az európai mezőgazdaság további fejlődése. A tagállamok közvetlen támogatási forrásaik

legfeljebb 2%-át használhatják fel a 40 évesnél nem idősebb, gazdaságukat az igénylést megelőző 5 éven belül elindító fiatal gazdák támogatására. Ez a támogatás kiegészíti az alaptámogatást, melynek mértéke legfeljebb a támogatási jogosultságok hektárra vetített

nemzeti átlagának 25%-a lehet, legfeljebb 25 hektárra vehető fel, és legfeljebb 5 évig folyósítható. A jogosultság időtartama a gazdaság elindítása és a támogatás igénylése között eltelt évek számával csökken (Magyar Agrárkamara, 2012).

3. táblázat

A jogosultsági feltételek a 2007-2013-as és a 2014-2020-as időszakban

Jogosultsági feltételek	ÚMVP 2007-2013	VP 2014-2020
Pályázó	természetes személy	természetes személy
Életkor	18-40 év	18 éves elmúlt, de 40 évesnél nem idősebb (41. életévét nem töltötte be)
Szakirányú végzettség	legalább középfokú, szakirányú	legalább középfokú, szakirányú
Meglévő termelési potenciál	nem feltétel	legalább 6000, de legfeljebb 25000 STÉ (pl. termőföld)
Egyéni vállalkozóvá válás	támogatási összeg 90 %-ának igényléséig	a pályázat benyújtásától számított 6 hónapnál nem régebben kezdeményezett
Főállású mezőgazdasági termelővé válás	működési időszak 3. vagy 4. év kezdetétől, vállalás alapján	legkésőbb a 4. naptári év elejére
Vállalkozás létrehozása/vezetése	első alkalommal, személyesen	vállalkozói jogviszonyban első alkalommal/személyesen
Korábban benyújtott agrár-vidékfejlesztési célú támogatási kérelem	kizáró ok (kivéve: tejkvóta igénylés, TB bázis öröklés)	csak a vállalkozói jogviszonyban benyújtott kérelem jelent kizáró okot
Pénzügyi, üzleti terv benyújtása	feltétel	feltétel
Üzleti terv megvalósítása	működési időszak 4. évére az üzleti tervben vállalt mértékre növelni	a támogatási döntéstől számított legfeljebb 9 hónapon belül az üzleti terv végrehajtásának megkezdése
Kötelezően elérendő EUME méret:	működési időszak 4. évének végére 4 EUME elérése	nem előírás
Kötelezően előírt mezőgazdasági termelésből származó jövedelem	nem előírás	4. lezárt gazdálkodási évben legalább az előző évi kötelező bérminimummal megegyező
Kötelező képzés	feltétel	feltétel
Aktív mezőgazdasági termelővé válás	nem előírás	a támogatási döntéstől számított legkésőbb 18 hónapon belül

Forrás: Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, 2015.

EREDMÉNYEK

A pályázati kiírások horizontális szempontjainak összehasonlítása

A horizontális szempontokat figyelembe vételével megállapítható, hogy a jogalkotó szemszögéből az ideális pályázó az első, 2007-es kiírásban egy 25 év alatti, felsőfokú agrár-végzettséggel, termelői csoport vagy TÉSZ tagsággal rendelkező fogyatékos, roma nő. Az életkor tekintetében tehát az kapta a legtöbb pontot, aki minél fiatalabb volt.

2009-ben az számíthatott a maximális pontszámra a horizontális szempontokat figyelembe véve, aki 25-29 év közötti, nő, fogyatékkal élő, roma származású és a lakóhelye a kérelembenyújtást megelőzően legalább 1 éve hátrányos helyzetű településen van. A 2007-es kiíráshoz 4 pontjához képest ebben az évben a roma származás igazolása 1 pontot ért.

2012-ben az a pályázó kapott maximális pontszámot, akinek életkora 35-40 év között volt, nő nemű, csökkent munkaképességű, a gazdaságának a legtávolabbi pontja a tartózkodási helyéhez képest legfeljebb 30 km-es sugarú körön belül található és életvitelszerű tartózkodási helye hátrányos helyzetű településen van. Ebben a pályázati kiírásban az kapott több pontot, akinek életkora az idősebb kategóriába esett. Véleményem szerint ez megalapozottabb pályázati átgondolást mutat a jogalkotó szemszögéből. 2012-ben már a roma származás igazolása is kikerült a pontozási rendszerből.

2014-ben több szempontból is változtak a pályázati kiírás horizontális szempontjai. Kikerült az értékelési szempontok közül a korhatár szerinti pontozás, valamint a csökkent munkaképességű ügyfél pontozása. Az a pályázó, aki vállalta, hogy főállásban foglalkoztat több mint 2 főt a működési időszak 4. évétől 6 pontot kapott. Véleményem szerint ez jelentős költségeket és többlet terheket ró a fiatal gazdára, így ennek vállalása alapos

átgondolást igényelt a pályázó szemszögéből. Ebben a pályázati kiírásban is plusz pontszámot kapott az, aki női pályázó, a gazdaságának a legtávolabbi pontja a tartózkodási helyéhez képest legfeljebb 30 km-es sugarú körön belül található és életvitelszerű tartózkodási helye hátrányos helyzetű településen van (4. táblázat). A pályázó életkorának kikerülése a pályázati kiírásból véleményem szerint megalapozott döntés volt a jogalkotó részéről, ugyanis az életkor figyelembe vételével nem dönthető el, hogy a gazdaság mennyire lesz a jövőben életképes, valamint mennyiben tudja tartani a pályázatban vállalt kötelezettségeket.

A pályázati kiírások szakmai szempontjainak összehasonlítása

A 2007-es kiírásban a szakmai és komplex értékelés szempontjai között jelenik meg a vállalkozás pénzügyi és üzleti terve és annak részletezése. A 2009-es évtől már jóval részletesebb és szakmailag is megalapozottabb pontozási rendszert figyelhetünk meg a kiírás alapján.

2009-ben az a pályázó, aki egyetemi végzettséggel rendelkezett 16 pontot kapott. A szakmunkás végzettségek 0 pontot értek. Ebben a kiírásban az egyetemi és a főiskolai végzettség pontozása még elkülönül. Az EUME cél 3. év végéig történő teljesítésének 91-100%-ban való vállalása esetén 8 pont járt. Ebben az évben már kiemelt figyelmet kapott az állattenyésztés, kertészeti termelés arányának növelése és a termelői csoporthoz tartozás vagy tartozni akarás is. Ha a működési időszak 4. évének végéig az ügyfél vállalja, hogy a lakóhelyéhez képest a gazdaságának a legtávolabbi pontja maximum 60 km-es sugarú körön belül lesz, akkor 11 pontot kapott.

2012-ben a főiskolai és egyetemi végzettségre egyaránt 16 pontot lehetett kapni, ami eltér az előző kiíráshoz képest. Ha a pályázó

A horizontális szempontok összehasonlítása

Horizontális szempontok		2009		2012		2014	
Kérelmező életkora	25 év alatt 10 pont 4 pont	Kérelmező életkora	25-29 év 10 pont 2 pont	Kérelmező életkora	35-40 év 20 pont 2 pont	Főállásban foglalkoztatottak száma a működtetési időszak 4. évtől (az ügyfelet nem beleszámítva)	2 fő felett 6 pont 2 pont
Nő	Nő	Nő	2 pont	Nő	2 pont	Női ügyfél	2 pont
Roma származású	Nyilatkozat 4 pont	Roma származású	1 pont	Az ügyfél csökkent munkaképességű	1 pont	A működtetési időszak kezdetétől annak teljes időtartama alatt az ügyfél életvitelszerű tartózkodási helyéhez képest a gazdaság legtovábbi pontja legfeljebb	30 km-es sugárú körön belül található 7 pont
Termelői szervezeti tagság	Termelői csoport, TESZ tagság 10 pont	Fogyatékkal élő	1 pont	A működtetési időszak kezdetétől annak teljes időtartama alatt az ügyfél életvitelszerű tartózkodási helyéhez képest a gazdaság legtovábbi pontja legfeljebb	30 km-es sugárú körön belül található 7 pont	Az ügyfél életvitelszerű tartózkodási helye	hátrányos helyzetű településen van a támogatási kérelem benyújtását megelőzően legalább egy évvel 4 pont
Fogyatékkal élő	Nyilatkozat 2 pont	Az ügyfél lakóhelye a kérelem benyújtást megelőzően legalább 1 éve	Hátrányos helyzetű településen van 5 pont	Az ügyfél életvitelszerű tartózkodási helye	hátrányos helyzetű településen van a támogatási kérelem benyújtását megelőzően legalább egy évvel 6 pont		
 Szak-képzettség	Felsőfokú szak-képzettség 10 pont						

Forrás: Magyar Közlöny alapján saját szerkesztés, 2015.

5. táblázat: A szakmai szempontok összehasonlítása

			<i>Szakmai és komplex</i>	
2007			2009	
A vállalkozás pénzügyi tervének koherenciája	Áfa körtől függően		Szakképzettség	A 2. számú melléklet szerinti egyetemi végzettségek <i>16 pont</i>
	Áfa megfelelő számítása	2	EUME cél 3. év végéig történő teljesítésének vállalása	- 91-100%-ban vállalja <i>8 pont</i>
	Munkabér	4	Állattenyésztés arányának vállalása	a működtetési időszak 4. évére vállalt EUME értékéből 50% vagy azt meghaladó részarány <i>9 pont</i>
Pénzügyi terv valóságtartalom vizsgálata	Pénzügyi tábla adatainak referenciaadatokkal történő összevetése a működtetés alatt		A kérelemben megadott tevékenységgel releváns elismert termelői csoport, vagy zöldség-gyümölcs termelői csoport vagy termelői szervezet tagsági igazolás vagy azokhoz való csatlakozási szándék	<i>8 pont</i>
	Termelési érték	2	A működtetési időszak 4. évének végéig az ügyfél lakóhelyéhez képest a gazdaság legtávolabbi pontja legfeljebb 60 km sugarú körön belül található	<i>11 pont</i>
	Anyagjellegű ráfordítások	2		
	Befektetett eszközök értéke	2		
	Munkaerő-felhasználás	2		
Pénzügyi terv üzemeltetési-hatékonysági vizsgálata		6		
Üzleti terv				

Forrás: Magyar Közlöny alapján saját szerkesztés, 2015

értékelés szempontjai

2012		2014	
Az ügyfél képzettsége	Főiskolai, egyetemi végzettség 16 pont	Az ügyfél képzettsége	Főiskolai, egyetemi végzettség 15 pont
Az ügyfél vállalja a főállású mezőgazdasági termelővé válást a működtetési időszak	2. évének kezdetétől 20 pont	Az 1. mellékletben meghatározott végzettséggel rendelkező ügyfél	vállalja, hogy a 2. melléklet szerinti végzettségek egyike tekintetében a 10%-os kifizetési kérelem benyújtásáig legalább BSc szintű szakirányú végzettséget szerez 2 pont
Az ügyfél vállalja, hogy a működtetési időszak 4. évére vállalt EUME értéket az állattenyésztés, a kertészet, vagy az állattenyésztés és a kertészet együttes aránya adja	84-100%-ban 9 pont	Az ügyfél vállalja a főállású mezőgazdasági termelővé válást a működtetési időszak	3. évének kezdetétől 16 pont
Az ügyfél vállalja, hogy ökológiai gazdálkodást folytat legkésőbb a működtetési időszak első évének végétől a működtetési időszak végéig gazdasága teljes méretének	81-100%-ában 5 pont	Az ügyfél vállalja, hogy a működtetési időszak 4. évére vállalt EUME értéket az állattenyésztés, a kertészet, vagy az állattenyésztés és a kertészet együttes aránya adja	84-100%-ban 9 pont
életvitelszerű tartózkodási helye tanyán vagy a KSH által a kérelembenyújtás évének január 1-jei dátummal közzétett helységnévtár alapján 1000 fő alatti lakosság számú településen van legalább 1 évvel a támogatási kérelem benyújtását megelőzően és vállalja, hogy ezt fenntartja a működtet. időszak végéig.	15 pont	életvitelszerű tartózkodási helye tanyán vagy a KSH által a kérelembenyújtás évének január 1-jei dátummal közzétett helységnévtár alapján 1000 fő alatti lakosság számú településen van a támogatási kérelem benyújtásának időpontjában és vállalja, hogy ezt fenntartja a működtetési időszak végéig.	7 pont
EUME cél 3. év végéig történő teljesítésének vállalása	91-100%-ban vállalja 5 pont	Az 1. mellékletben meghatározott végzettséggel rendelkező ügyfél a támogatási kérelmének benyújtását megelőzően megszerzett	legalább 3 év mezőgazdasági szakmai gyakorlattal rendelkezik 4 pont
Az ügyfél átvevő a gazdaságátadási intézkedésben	8 pont	A kérelemben megadott tevékenységgel releváns elismert termelői csoport, vagy zöldség-gyümölcs termelői csoport vagy termelői szervezet tagság vagy azokhoz való csatlakozási szándék	5 pont
A kérelemben megadott tevékenységgel releváns elismert termelői csoport, vagy zöldség-gyümölcs termelői csoport vagy termelői szervezet tagság vagy azokhoz való csatlakozási szándék	2 pont		

vállalta, hogy a működési időszak 2. évének kezdetétől főállású mezőgazdasági termelővé válik, akkor 20 pontot kapott érte, mely jelentős pontot ért. Ebben a kiírásban még nagyobb hangsúlyt kapott az állattenyésztés, részesedésének növelése, valamint a kertészeti termelés. Új pontként került bevezetésre az ökológiai gazdálkodás lehetőségének bevezetése vagy folytatása. Véleményem szerint az ökológiai gazdálkodás folytatása, elindítása kiemelt szakértelmet, különleges szemléletet és elhivatottságot kíván, melyet csupán a plusz pontokért nem érdemes bevállalni. Egyet értek Ilonka véleményével: „*Ez olyan élethivatás, amelyet egy ember nemcsak a szakmáján keresztül kell, hogy gyakoroljon, hiszen ez szívből- lélekből kell, hogy jöjjön*” (Ilonka, 2010: 7. o.). Az a pályázó, akinek életvitelszerű tartózkodási helye tanyán vagy 1000 fő alatti településen van 15 pontot kapott. 8 pont járt azért, ha a pályázó átvevő gazdaságátadási intézkedésekben. A 2012-es pályázati kiírásban is plusz pont illette azt a pályázót, aki termelő csoporthoz tartozik, vagy csatlakozási szándékát igazolja. 2 pontot kapott a pályázó, ha termelői csoporthoz tartozik, vagy annak szándékát igazolni tudja. Ezzel véleményem szerint a gazdálkodók együttműködését akarták ösztönözni, mely 2014-ben már 5 plusz pontot ért.

2014-ben vállalható feltételként megjelent a 10%-os kifizetési kérelem benyújtásáig legalább BSc szintű szakirányú végzettséget szerezhethet a pályázó.

Új elemként jelent meg a mezőgazdasági szakmai gyakorlat igazolásának lehetősége, mely véleményem szerint biztosítékot is jelent a mezőgazdasági tevékenység gyakorlásáról, valóságáról. A korábbi pályázati kiíráshoz képest az a pályázó, akinek életvitelszerű tartózkodási helye tanyán vagy 1000 fő alatti településen van már csak 7 pontot kapott a korábbi, 2009-es 15 ponthoz képest (5. táblázat).

A pályázati kiírások pénzügyi és üzleti terveinek összehasonlítása

A 2007-es pályázati kiírásban a pénzügyi és az üzleti terv a szakmai és komplex értékelés szempontjai között szerepelt, míg a későbbi évek kiírásaiban elkülönült. A 2007 és a 2009-es kiírás pénzügyi terve megegyezett, az üzleti tervben új elemként szerepelt 2009-ben a kommunikációs terv és a vállalkozás társadalmi felelősségvállalása. A 2012-es pénzügyi tervben megjelent a befektetett eszközök hatékonyságának bemutatása, a támogatás hasznosulása valamint a vállalkozás tervezett jövedelmezősége. Az üzleti tervben külön plusz pont volt kapható a kommunikációs tervre és a társadalmi felelősségvállalásra. A 2014-es kiírás pénzügyi és üzleti terve megegyezett a két évvel azelőttivel. 2014-re a pénzügyi és üzleti tervek részletesebbek, átgondoltabbak lettek a 2007-es kiíráshoz képest.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az ÚMVP 2007-2013-as időszakának egyik kiemelt jogcíme a „*Fiatalkorú gazdák induló támogatása*” volt, melyre e 2007-ben, 2009-ben, 2012-ben és 2014-ben írtak ki pályázatot. A beadott pályázatok száma a kiírási időszakokban növekedett, hiszen egyre többen ismerték mind a pályázatot, mind a pályázat által nyújtotta lehetőségeket is. A 2007-es pályázati kiírásnál a maximális pontszám 100 pont volt, amiből 70 pontot kellett megszerezni a sikeres pályázathoz. A pontozási kiírások a következő években változtak. 2009-ben a maximális 170 pontból 134 pontot kellett összegyűjteni, amely a maximális pontszám 79%-át jelentette. 2012-ben a maximális 164 pont 82%-át kellett teljesíteni a sikerességhez, amely jelentős emelkedést mutat az első két kiíráshoz képest. A 4. kiírásnál maximum 120 pontot lehetett szerezni, melyből 90 pontot kellett elérni, hogy támogatást kapjon a pályázó (75%).

Az első kiírásokhoz képest nagy változás

volt, hogy 2014-ben már nem ért pontot a pályázó életkora és nem kapott pontot az sem, aki roma származásának vallotta magát. A nő nemű pályázó azonban mindvégig előnyt élvezett a férfi gazdákkal szemben. A 2007-es évhez képest a későbbiekben már jóval megalapozottabb, részletesebb és átgondoltabb lett a pályázati kiírás. 2012-ben új elemként megjelent a főállású mezőgazdasági termelővé válás és az ökológiai gazdálkodás lehetőségének bevezetése illetve folytatása. Az állattenyésztést és a kertészeti termelést is kiemelt pontszámmal illették 2012-ben és 2014-ben is. Külön figyelmet kaptak a tanyán élők, az 1000 fő lélekszám alatti településen lakó vagy ezeket tartózkodási helyként megjelölő pályázók. A jogalkotó szempontjából fontos a termelői együttműködés és hajlam megléte. 2014-ben megjelent a pályázó mezőgazdasági gyakorlatának elismerése, mely véleményem szerint realisabb jövőképet mutat a gazdaság életképessége szempontjából a pályázó életkoránál. Véleményem szerint a gyakorlat, a szakmai tapasztalat megléte kiemelt szempont a gazdaság sikeres működéséhez. Munkahelyteremtés céljából a működési időszak 4. évétől kezdve foglalkoztathat a pályázó, mely két fő felett 6 pontot jelentett a kiírásban. Véleményem szerint ez jelentős terheket ró a fiatal gazdára és nem mellékes, hogy valaki kertészeti természet vagy szántóföldi növénytermesztést folytat. A VM (akkoriban Vidékfejlesztési Minisztérium) 2007-2013. között háromszor írt ki fiatal gazda pályázatot, amelyeken 3300-an 32,3 milliárd forinthez juthattak.

A minisztérium a 2014-2020 közötti új uniós vidékfejlesztési program két – úgynevezett rövid ellátási lánc elnevezésű, illetve kifejezetten fiatal gazdáknak szóló - tematikus alprogramjában is kiemelten kezeli az induló fiatal gazdálkodókat. A fiatal gazdák az úgynevezett kettős támogatási pillérbe

tartozó uniós vidékfejlesztési pénzekből hét év alatt 60 milliárdos összeghez juthatnak, és további forrásokat szerezhetnek az egyes pilléres közvetlen kifizetésekből is. Az uniós források ösztönözhetik a generációváltást, amelyre nem csak nálunk, hanem Európában is szükség van. Új lehetőség, hogy az új költségvetési ciklusban az is pályázhat, aki már betöltötte a 40. életévét, míg a korábbi években a felső korhatár 40. év volt. Összességében megállapítható, hogy az eddig megvalósult pályázati kiírások fokozatosan átgondoltabb, megfontoltabb, de nem könnyebb pályázati feltételeket tettek lehetővé a fiatal gazdák számára.

A korábbi, fiatal gazdálkodókkal készített interjúk során megállapítottam, hogy a fiatal gazda pályázatok segíthetnek egy gazdaság elindításában, tovább fejlődésében, de nem elegendő ahhoz, hogy valaki mezőgazdasági tevékenységgel kezdjen el ténylegesen foglalkozni. Véleményem szerint a 2014-es pályázati kiírásban megjelent mezőgazdasági gyakorlat igazolása biztosítékként szolgál arra, hogy a pályázó valóban megalapozott, valós szándékkal rendelkezik a mezőgazdasági tevékenység elindítása, folytatása iránt. A juttatott támogatások fejében a sikeres pályázónak azonban teljesítenie kell a vállalt szempontokat, mely korábbi átgondolatlanság esetén, a plusz pontok reményében veszélybe is sodorhatja a gazdaság jövőjét, elérni kívánt céljait.

A sajtó 2015. október 5-én megjelent híreiben olvashattunk arról, hogy a tanyai tartózkodási helyekkel többen visszaéltek. Akadt arra példa, hogy tizenhatan azonos tanyai ingatlant jelölték meg tartózkodási helyként. A tanyák mellett az 1000 fő alatti lakosságszámú települések is igen népszerűek voltak a pályázók körében, mivel ezekre többletpontot lehetett kapni. Visszaélések történtek a diplomákkal is, hiszen az ok-

levelek megléte is plusz pontot jelentett a pályázónak. A történet esetek miatt a jövőben kiemelt figyelmet fordít a Miniszterelnökség az ellenőrzésekre és a szabálytalanságok kiküszöbölésére.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bencze Sz. – Kiss I. (2012):** A vidéki térségek gazdasági autonómiája megerősítésének lehetőségei. A falu 28. évf. 1. sz. pp. 5-16.
- Csitári M. (2003):** Mezőgazdasági vállalkozást indító fiatalok jövője Gazdálkodás XLVII. évf. 5. számú különiadás pp.87-93.
- Csuka A. (2012):** Generációváltás: fogy a gazdatársadalom. Magyar Állattenyésztők Lapja, Vol.40. No.4. p. 5
- Forgó M. (2006):** A fiatal gazdák támogatása Magyarországon és az EU-ban. Gazdálkodás 50. évf. 2. sz. pp. 49-58.
- Ilonka M. (2010):** Pro Biokultúra 2010. Biokultúra. XXI. évf. 6. sz. 7. o.
- Takács I. - Csitári M. (2002):** Opportunities of beginning of farming and the growth possibilities of Hungarian farms with the accession to the EU approaching. In: & (szerk.) Xth Congress of the European Association of Agricultural Economists. Konferencia helye, ideje: Zaragoza, Spanyolország, 2002.08.28-2002.08.31. Zaragoza: European Association of Agricultural Economists, pp. 1-16.
- Josh C. – Vincenzo F. (2001):** Young people in European farming. The Committee of the Regions. 6 p. <http://www.ceja.org/.../cdr417-2000 fin ac en.doc>
- Karcagi-Kováts A. (2012):** A vidéki népesség csökkenésének tényezői és az EU tagországok stratégiai válaszai. A falu 17. évf. 2. sz. pp. 5-16.
- Kovács M. (2004):** A fiatal gazdálkodók támogatása Franciaországban. Gazdálkodás 48. évf. 4. sz. pp. 84-90.
- Lukács G. S. (2008):** Sikeres Vidék. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest p. 223.
- Magda R. – Marselek S. (szerk.) (2010):** Vidékgazdaságtan II. Fejlesztési lehetőségek a vidékgazdaságban. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest p. 226.
- Mikó Z. – Papp Zs. – Kristó K. – Boros A. – Imre M. (2010):** Agrár- és vidékfejlesztési igazgatás. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- Míkula L. (2010):** A generációváltás a vidéki társadalomban. In: Glatz F. (szerk.), Az európai és a magyarországi agrárpolitika jövője. MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
- Popp J. (2014):** Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban Gondolatok Mészáros Sándor-Szabó Gábor vitáirásához. Gazdálkodás 58. évf. 2. sz. pp.173-184.
- Szörényiné Kukorelli I. (2014):** A vidék fejlődésének motorja. A rurális innováció tulajdonságai és megjelenési formái Magyarországon. A falu 30. évf. 2. sz. pp. 51-62.

Egyéb források

- Magyar Agrárkamara (2012):** Az EU új közös agrárpolitikája 2014-2020. Várható változások az Európai Bizottság javaslata alapján. Magyar Agrárkamara, Budapest
- Magyar Közlöny (2007a):** 67/2007. (VII. 26.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtandó támogatások részletes feltételeiről. No.99. pp. 7408-7411
- Magyar Közlöny (2007b):** 138/2007. (XI. 17.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők számára nyújtandó támogatások részletes feltételeiről szóló 67/2007. (VII. 26.) FVM rendelet módosításáról. No.156. pp. 11183-11185
- Magyar Közlöny (2009):** 113/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők indulásához a 2009. évtől

nyújtandó támogatások részletes feltételeiről. No.122. pp. 35230-35248

Magyar Közlöny (2012): 57/2012. (VI. 21.)

VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgazdasági termelők indulásához a 2012. évben igényelhető támogatások részletes feltételeiről. No.75. pp. 11978-11999

Magyar Közlöny (2014): 34/2014. (IV. 4.)

VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a fiatal mezőgaz-

dasági termelők indulásához a 2014. évben igényelhető támogatások részletes feltételeiről. No.51. pp. 4830-4862

Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (2015):

Új feltételekkel indulhatnak a fiatal gazdák az új Vidékfejlesztési Programban. <http://nak.hu/hu/tamogatások/3043-uj-feltetelekkel-indulhatnak-a-fiatal-gazdak-az-uj-vidékfejlesztési-programban> (2015. április 16.) www.ksh.hu

A „vidéki jövő akadémiája” Felső-Ausztriában

Nagy Gergely

A SPES ZUKUNFTSAKADEMIE¹ - jövőakadémia egy unikális osztrák vidékkutató intézet, ahogy a nevének fordítása is mutatja: egy, a jövő kihívásait, lehetőségeit kutató központ és egyben szemináriumhotel², amely helyet ad az érdeklődőknek fontos társadalmi kérdések mélyebb megismerésére és megvitatására. A kutatóközpont és a hotel együtt és új módon segíti a vidék életképességének javítását, jövedelemszintjének emelését, a vidéki munkahelyek megtartását, újak teremtését. A Jövőakadémia az innováció közvetítőhelye, a tanulás és a találkozások helyszíne, ahol az emberek a jövőjükéről gondolkodnak, továbbadják tapasztalataikat, új megoldásokat keresnek, segítik az önálló kezdeményezéseket.

Egy ilyen kutatóközpont és egyben regionális turisztikai szolgáltató hely a felső-ausztriai Schlierbachban a SPES. Doktori képzésem előtt a 2013/14-es tanévben 8 hónapot töl-

töttem ott gyakornokként. Megismerkedtem mind a tudományos részleg működésével, mind a hotel feladataival. „A közép-európai tanyák és szórványok kutatása” c. doktori témámban a SPES lett az egyik inspirációs forrásom és partnerem.

Tevékenysége nagyon összetett: nemcsak oktatóközpont, kutatóintézet, hotel, de egyfajta életfilozófiát is közvetít. Már maga a név is jelzi a küldetését: megmutatni azt, hogy *szükséges és lehetséges fenntartható módon és jövőképeket építve megújítani vidéki környezeti, társadalmi, gazdasági struktúráinkat*. A betűszó azonban latin jelentéssel is bír: reményt jelent. A SPES reményt nyújt a vidék sajátos fejlődéséhez, az érdeklődők kezébe bevált és új eszközöket, használható modelleket ad ahhoz, hogy ez valósággyá váljon. (Gemeinde Schlierbach 2000)

¹ SPES Zukunftsakademie - Studiengesellschaft für Projekte zur Erneuerung der Strukturen (Strukturamegújító projektek Oktatótársasága) Jövőakadémia; <http://www.spes.co.at/>

² Szemináriumhotel – speciális osztrák turisztikai szálláshely-kategória, mely funkcióorientált és célspecifikus szolgáltatót jelöl, ahol a szervező tanfolyamokat kínál kis létszámú csoportoknak magas kvalitású szállásslalattal.

A SPES rövid története és alapítója Johannes Millendorfer professzor

„Ti nem a tegnap utolsóí vagytok, hanem a holnap elsőí!” – Ezt az üzenetet adta útravalóul az ott élőknek az 1970-es években az intézet szellemi atyja, Johannes Millendorfer³ professzor, jövőkutató. (Riegler et al. 1997) Mái ez a Jövőakadémia küldetése: megmutatni és megtanítani az embereknek a jövőben, ott helyben hasznosítható tevékenységeket és módszereket.

Johannes Millendorfer fizikát tanult az egyetemen, majd 11 évig kutatóként dolgozott. Ottani munkája során arra a következtetésre jutott, hogy „az emberek sokat tudnak a technikáról, de nem tudják, hogy mit is kezdjenek ezzel a tudománnyal”. Ezért később társadalom- és gazdaságtudományi tanulmányokat is folytatott, hogy a technikai-módszertani know-how-t a társadalomtudományokban is hasznosítani tudja. Ennek eredménye az általa is művelt társadalmi rendszerelemzések módszertana lett. (Baaske 2002)

Nemcsak tudományos körökben, egyetemeken tartott előadásokat, hanem az egyszerű embereket is magával ragadta: parasztokat, kézműveseket, a vidék embereit. Gyakorta megfordult Schlierbachban is. A bécsi egyetemi professzor körül idővel egy sokszínű csoport gondolkodott együtt a jövőről, a társadalomról és alakított ki víziókat. Az idősebb SPES-tagok még ma is lelkesen mesélnek a 70-es évek éjszakába nyúló beszélgetéseiről, vitáiról.

1982-ben ezekből a beszélgető csoportok-

ból alakult ki az az egyesület⁴, amely ezeket a gondolatokat konkrét modellekbe és projektekbe ültette át, mint pl. a Karl Sieghartsleitner⁵ (Moser et al. 2008) vezetésével megvalósult „steinbachi út”⁶, a fenntartható, endogén településfejlesztés Ausztria-szerte ismert példája, vagy a schlierbachi parasztpiac kezdeményezése és sok más innovatív lokális mintaprojekt.

Az egyesület tovább is akarta adni a tudását, a kidolgozott modelleket. Ehhez új szervezeti formára volt szüksége. 1987-ben megalapították a SPES Bildungs- und Studien GmbH & CO KG-t (SPES Képzési és Oktatási Kft.). A visszaemlékező beszélgetések során többször megemlítettek egy számomra szinte elképzelhetetlen dolgot. A szemináriumi színhely keresése során rábukkantak Schlierbachban a mai központ eredeti épületére, amely akkor egy lepusztult „Jausenstation” (speciális osztrák vendéglátóegység, büfé a kirándulók számára) volt. Megvétele és a felújítás költsége először irreálisnak tűnt. Az egyesület akkori vezetője, Alois Tragler azonban 14 nap alatt 500.000 eurónyi schillinget „kalapozott össze” környékbeli egyszerű gazdálkodó emberektől, akik a beruházás kiszérvényesei lettek.

Az 1987-ben megnyílt képzési központ az eredeti víziók megtestesülése, ahol embereknek, szervezeteknek és vállalkozásoknak kínáltak szellemi otthont és találkozási helyet. Elkezdődtek a SPES első projektjei az egészség-, a család-, a település- és regionális fejlesztés területein, majd 1995-ben egy, a kistérségi ellátást szolgáló projekt is beindult. (Pro Nah – Lebensqualität durch Nähe – Életminőség a közelség által). 1998-ban a „Jövőké-

³ Prof. Dr. Johannes Millendorfer – (1921-2001) osztrák tudós, a rendszertudományi kutatás osztrák úttörője, a Global Systems Dynamics társalapítója, az empirikus társadalomkutatás új módszerének, a társadalmi és gazdasági fejlődés prognosztizálásának kifejlesztője.

⁴ SPES Verein

⁵ Karl Sieghartsleitner – Steinbach an der Steyr volt polgármestere, a híres steinbachi modell elindítója, a SPES alapítóinak egyike

⁶ steinbachi út – <http://www.agenda21-ooe.at/gemeinden-regionen/gemeinden-und-regionen/gemeinden/steinbach-an-der-steyr.html>

pes gazdálkodás” projekt kezdődött el, s 2002-ben létrehozták a Család-akadémiát. (Baaske 2002) Egy átfogó épületbővítés után 2002-ben megnyitották a SPES ÖkoHotelt is, majd 2009-ben, egy évnyi építkezés után, megnyílt a megújult szemináriumhotel. A cég szervezeti formája is megváltozott: a SPES GmbH és a SPES GmbH&CoKG nevű vállalkozások már a 2009-es felső-ausztriai tartományi kiállítás létrejöttében is közreműködtek.

A SPES szervezeti keretei

A hatalmas fejlődést azok az önkéntesek és szakemberek tették lehetővé, akik a millendorferi úton elindulva, a professzor szellemi örökségét őrizve a kezdetektől segítették e folyamatot, úgy, hogy anyagi, szellemi és kapcsolati lehetőségeiket adták a közös célért. A *SPES Egyesületnek* jelenleg körülbelül 50 tagja van, ők biztosítják a Jövőakadémia keresztény értékek által is meghatározott alapját. A *SPES GmbH & CoKG*-t alkotó 106 résztulajdonos folyamatosan investált és investál az építkezésekbe, a fejlesztésekbe. A 37 magasan kvalifikált munkatárs – a *SPES GmbH dolgozói* – munkájának és tevékenységének középpontjában a vidéken élő ember áll.

A SPES munkatársai a helyi társadalom központi kérdéseivel foglalkoznak, gazdasági, tudományos, politikai partnereikkel hatékony kezdeményezéseket karolnak fel, melyek az érintett települések, a térség problémái megoldásában segítenek és támogatják azok erősségeinek kihasználását. E folyamatban kikerülhetetlen a fennálló „szerkezetek” teljes körű és kritikus szemlélete, illetve azok pontos vizsgálata.

Konkrét modelljeik - ezek multiplifikálhatósága, közérthetősége révén - sok ember számára hozzáférhetőek. Munkájukban *szociális, szellemi, intézményi innovációk* állnak előtérben, ezzel a települések, a kistérség és Felső-Ausztria tartomány jövőjének alakításához minőségileg járulnak hozzá.

A SPES Jövőakadémia Európában példaértékűen valósította meg a *nyitott képzési intézményük összekapcsolását a tartalmi kérdések megoldására szerveződött munkacsoportokkal*. Hatásuk érezhető egyrészt a képzésben, másrészt az embereknél, akiket összefognak munkacsoportjaikban mind az üzemekben, mind a különböző tájegységi szervezetekben, közigazgatási intézményekben. Ezt az egyedülálló képzési intézményi pozíciót folyamatosan építik ki és fejlesztik tovább.

Az intézetben a különböző tanácsadó, ill. kutatási részlegek koordinált munkája a jelen s a jövő generációk érdekeit szolgálja és nem profitorientált. Őt projektcsapat dolgozik az oktatási programok, projektek, modellek kidolgozásán: a Települések és tájegységek (Gemeinden & Regionen), a Jövőképes gazdálkodás (Zukunftsfähiges Wirtschaften), az Átalakuló munka (Arbeit im Wandel), a Munka(hely)teremtés (Arbeitsstiftung) és a Család-akadémia (Familien-Akademie).

A munkacsoportok felelősek eredményeikért és terveikért. Az ISO 9001 minőségbiztosítási rendszer, mint a minőségbiztosítás hosszú távú eszköze segít minden csapatot abban, hogy hozzájáruljon az akadémia sikeréhez és fokozza az ügyfelek elégedettségét. A munkatársak folyamatosan ápolják a kapcsolatot a SPES Egyesülettel, a SPES résztulajdonosaival és a támogató, szimpatizáló barátokkal, valamint együttműködő partnereikkel és ügyfeleikkel. Ez a hálózat a biztosítéka a kutatóintézet fennmaradásának. A tudományos partnereknek ideális helyszínt biztosít, hogy tudásukat átültsék a gyakorlatba (Scientist in Residence). Ők együttesen jelentik a mai SPES kereteit.

Számos osztrák és külföldi településről jönnek tanulmányi kirándulásra Schlierbachba, hogy saját szemükkel, helyben lássák a konkrét projekteket, amelyek megélhető és megtapasztalható kifejeződései a kutatóintézet filozófiájának.

Első magyarországi kapcsolatuk a Magyar

Ökoszociális Fórum volt, amely rokon fenntarthatósági alapokon állva azonnal meglátta a schlierbachi modellekben rejlő vidékfejlesztési újdonságot, s idehaza ennek lelkes ismertetőjévé vált. A MÖF szervezésében az évek során több magyarországi kistérség és település mértékadó emberei, polgármesterek, jegyzők, helyi vállalkozók, gazdálkodók, vidékfejlesztők, egyetemisták jártak a schlierbachi és steinbachi projektek helyszínein. A MÖF ismertetői és tanulmányi útjai nyomán a SPES iránt érdeklődők köre jelentősen kibővült. Többek között kisebbségi (erdélyi) magyar szervezetek is bekapcsolódtak a példa népszerűsítésébe. Magyarországon talán a Bács-Kiskun-megyei tanyás települést, Csólyospálost kell kiemelni azok közül, ahol a schlierbachi példa a legtermékenyebb talajba hullott.

A kutatóintézet elméleti alapjai

A Jövőakadémiába való beruházás már maga is sajátos módja a vidéki életminőség biztosításának. Alapvető az, hogy korszerű innovációt, tudást kell a vidékre vinni, ugyanakkor meg kell tartani a vidéken nevelődött fiatalok sokoldalú szülőföld-ismeretét és -szeretetét, tovább kell erősíteni a lokális identitást is a felnövekvő nemzedékekben. A SPES sok fiatal munkatársa éppen a SPES-t létrehozó parasztemberek családtagja, akik már eleve azzal a céllal mentek az osztrák nagyvárosok felsőfokú intézményeibe, hogy az ott megtanulható tudást hazavigyék és otthon, a szűkebb szülőföld gazdaságának keretei közt kamatoztassák. Így nemcsak ők maguk érezhetik magukat munkahelyükön nagyobb biztonságban, hanem a küldő kö-

zösség szeme előtt, annak állandó minőség- és teljesítmény-elvárásai fókuszában végzik nagy lelkesedéssel napi munkájukat. Ez a multik gazdasága és munkaerő-gazdálkodási elveivel homlokegyenest ellenkező, olyan utánpótlás nevelés, amely sem emberi, sem szellemi értelemben nem hagy veszendőbe menni egyetlen morzsányi megszerezhető vagy megtartható lehetőséget sem. Ezzel pedig egy nagyon új, minden szempontból *hatékony és krízisálló mintát adott a helyi társadalmak biológiai és szellemi öngondoskodására*, jövője biztosításának megoldására.

Ez a szellemiség volt az egyik alapja annak is, hogy az osztrák vidék meg tudta erősíteni szellemi bázisát és ezáltal megvédeni a pusztulástól, elértéktelenedéstől az osztrák falvakat, s a hegyi szórványok régióit. Ennek talán a legjobb példája az egyszerű judenburgi stájer parasztcsaládból származott *Josef Riegler*⁷, aki mezőgazdasági és vidékfejlesztési miniszterként jegyzi mások mellett az 1996-ban megjelent *„Aufstand oder Aufbruch? Wohin gehen Europas Bauern?”* (=Felindulás vagy elindulás? Merre tartanak Európa parasztszökei?) című könyvet.

E könyv egyik kulcstanulmánya a legreménytelenebbnek tűnő *hegyi paraszti tanyavilág* fenntarthatósági kérdéseit veti föl európai szinten akkor, amikor nálunk például a tanya még az agrárpolitikai definíció szintjén se létezik, és szinte értéktelen lakóingatlanként külföldiek vásárolhatják hazánk kiszolgáltatott vidékein. *Thomas Widmann*⁸ *„Az apróstruktúrás alpi mezőgazdaság jövőesélyei”* című tanulmányában ugyanazt mondja ki, ami az ekkor már futó SPES-projektek és a steinbachi modell irányelve: *a válság nem vészhelyzet, hanem esélyeket adhat.*

⁷ Josef Riegler – az ÖVP politikusa, volt osztrák mezőgazdasági miniszter, alkancellár és ÖVP pártelnök, az Osztrák, majd az Európai Ökoszociális Fórum alapítója és elnöke, az ökoszociális piacgazdaság elméletének kidolgozója, a Global Marshall Plan Initiative osztrák koordinátora

⁸ Thomas Widmann – a SVP (Dél-Tiroli Néppárt) politikusa, a dél-tiroli parasztszövetség elnöke

A SPES-kezdeményezésekben is mindenütt az első helyeken szerepel, hogy *a paraszti önértéket maguknak a vidéken élőknek, a lokális gazdaság szereplőinek kell felismerniük, de ezzel együtt a velejáró hatalmas felelősséget is*. Ugyanakkor a politikának az alpi szórványtérsegre mint egészre kell tekintenie, amelynek létalapja a mezőgazdasági termelés. Termékeik azonban legyenek természetközeli és „otthon-ízűek”, mert ezt várják a városi fogyasztók is. Velük pedig nem hosszú szállítási utakkal, hanem a városközeli ellátás szintjein kell közvetlen, felelős embertársi kapcsolatban lenni. (Riegler et al. 1997)

A politika és a helyi kezdeményezések találkozása elengedhetetlen ahhoz, hogy a lokális kezdeményezési modellek bátorítólag hasznának más fejlesztendő, innovációra nyitott térségekben is. Legalább ilyen fontos annak számbavétele, hogy a politika által esetleg elterjesztésre méltatott helyi modelleknek mik a törvényi, kulturális-mentalitásbeli, gazdaság-hagyományi stb. alapjai, mert vágyképek helyett *az adaptációs szándékot mindig a kollektív ön-, környezet- és közösség-ismeret kell vezérelje*. Ezért volt és van szüksége a vidékfejlesztésnek Ausztriában és Magyarországon is Millendorferekre, valamint olyan vidéken élőkre is, akik megértik a maguk Millendorferét, és tudásukat összeadva, összefogva eredményeket tudnak elérni.

Jövőbemutató projektek

A SPES mintegy *megújuló sejteket* képez a társadalomban, s ezeket olyan módon támogatja, hogy azok akár önállóan is *megújító hatásúak* lehessenek a saját környezetükben. Ez a megújulás elsősorban az értelmes feladatok keresésével párosul, mert reményteli, jövőbeni távlatok és víziók nélkül nem lehet megújulni. Ezek megnyilvánulási formája ugyanakkor *az egészséges, résztvevő gondolkodás és a cselekvés*.

A Jövőakadémiának a helyi vállalkozáso-

kat bátorító, helyi gazdaságot generáló projektje volt például a *schlierbachi parasztpiac* (Bauernmarkt). A szűkebb régió termelői a kis tételekben, nemzedékről nemzedékre hagyományozott tájismerettel, környezetkímélő technológiákkal, megbízható (nagy részten ellenőrzött ökológiai gazdálkodásból származó) élelmiszert termelő, öntudatos „ösvállalkozók”, akik Schlierbach környékén zömmel nem is a falvakban élnek, hanem az *ösi hegyi tanyákat* működtetik.

Ennek a paraszti rétegnek teremt színvonalas elárúsító helyet a schlierbachi parasztpiac. Magam is nem egyszer fordultam meg itt azzal a tanyai parasztcsaláddal, akiknek *a 15. században alapított gazdaságában* gimnazista koromban egy egész nyarat dolgoztam. Ők elsősorban bio-pulykahúst és egyéb késztermékeket, kolbászt, szalámit, szalonnát árultak a standjukon. De volt itt tésztás, borász, gyümölcsös és pálinkás stand is. A szombati piacnapra steril vágószobában készítette elő az egész család a másnapi készletet. Az áru termelési és feldolgozási körülményeit bárki megtekinthette, ezzel a lehetőséggel nyilván sokan éltek is. De azoknak, akik a tanyatulajdonos családot ismerték, garancia volt az áru minőségére a gazda jó híre, műveltsége. Házukban legalább hatféle vidéki sajtótermékeket, mezőgazdasági szaklapot láttam. Jókedvű, sokat dolgozó emberek voltak. De ilyenek lehettek a többiek is, mert mind egymással, mind a bevásárolni Schlierbachból és a környékből ide érkezett emberekkel elmélyült beszélgetéseket folytattak, mintha a bevásárlás csak amolyan mellékes dolog lett volna mindkét fél számára.

Beszélgetéseikből nem azt éreztem, hogy nemcsak formálisan „tartják a kapcsolatot” a vevőkkel, hanem azt, hogy egymás élete és mindennapjai iránt is őszintén érdeklődnek. Bizalmi légkör, és nem a „pénzcsinálási hangulat” uralta a parasztpiacot. Amolyan igazi SPES-hangulat, amely nem biztos, hogy a Jövőakadémiából, a parasztpiacot megvalósító

kutatóhelyből áradt ki ide. Az is lehet, hogy ez épp fordítva volt: azoknak a parasztembereknek az egymás iránti jóakarata és bizalma volt itt jelen, akiket egy közülük való, hiteles parasztember egy pillanat alatt meg tudott győzni arról, hogy érdemes megalapítaniuk összeadott pénzükből a SPES reményteljes, lokalitást erősítő és fejlesztő kezdeményezését. A parasztpiacon megforduló vásárlókat, egyszerű helyi és környékbeli gazdákat és családtagjaikat sokszor láttam viszont a Jövőakadémia legkülönbélebb szemináriumain, kulturális és közéleti rendezvényein.

E schlierbachi parasztcsalád legnagyobb fiával jártam a Gmunden fölötti Traunstein csúcsát megmászni. Ez már annak a Salzkammergut nevű turisztikai régióknak a területére esik, amelyet az 1800-as években tárt fel turisztikailag az osztrák császári család és a mérvadó osztrák értelmiség (Barta 2008). Ez az országmegismerő hajlam, a saját tájnak a szeretete mélyen beleivódott az osztrák emberbe. A parasztember is gyönyörködve jár abban a tájban, amelyben gazdálkodik és lakik, de látogatja is saját hazájában belöldi turistaként a lakóhelyéhez közeli vagy távolabbi vidékeket.

A gmundeni túránk idején figyeltem föl először arra, hogy kirándulótársainknak a hegy lábánál parkoló autói is szinte kivétel nélkül osztrák rendszámot viseltek, s ők voltak társaink a hegymászás utáni ebédnél a város vendéglőiben is. Érdekes, hogy szinte nincs olyan osztrák település, ahol ne lenne legalább egy túraegyesület, nagyszámú, aktív tagsággal.

Ez a *szolidáris elv* jelenik meg a gazdaságban is, ez indíthatja útjára a SPES másik vállalkozását, az *öko-üdülőfalú projektet* is. Ez olyan turisztikai szolgáltatás, amelynek egy-egy nagycsalád elhelyezésére alkalmas nyaralóházat egy-egy helyi család építtette a hotel

alatti hegyoldalban. A 11 db szép kivitelű, jó anyagokból készült üdülőház kényelmes és kellemes turisztikai környezetet biztosít. A bérbeadási helyi alkalmazott bonyolítja, de az üdülőházakat a tulajdonosok takarítják, tartják rendben. A projekt ötletgazdáinak elgondolását a kihasználtság tökéletesen visszaigazolta: lelkiismeretes munkával és jó kezdeményezéssel fizető keresletet lehet teremteni akár egy kis faluban is, amely környezetet terhelő, embereket kizsákmányoló mamutvállalkozások nélkül is el tudja tartani a helyben élőket, ha ők maguk is megbecsülik és szeretik a lakóhelyüket.

A *lokális szolgáltatások szinergikus rendszerébe* természetesen még sok egyéb helyi együttműködő kapcsolódik be: a parasztpiacon a helyi termelők, a schlierbachi kolostor hatalmas épületét hasznosító panorámás sajtüzem és üzlete, ahol schlierbachi festett üvegtárgyakat és egyéb kézműves termékeket is árulnak. Természetesen helyi termék és alkotás mind.

A SPES a *fenntartható fejlődés* elveit követi, ez a *jelenlegi és a jövőbeni generációk, az egymás iránti felelősségen* alapul. Munkatársai felelős munkájával úgy nyújt segítséget az *egyéni és közösségi öngyámolításhoz*, hogy közben erősíti az ember alkotóerőit, amelyek képessé teszik őt arra, hogy önszerető ötletekre leljen, saját magát és a helyi társadalmat fejlessze, lehetőségeit meglássa és kihasználja.

Példaként említem még meg a nyugat-európai országokra jellemző előregedő társadalom öngondoskodási modelljét, a Zeitbank (=Időbank) projektet⁹, amelynek elveit egyik közigazdász munkatársunk dolgozta ki. A modell lényege az, hogy a magukra maradó, kevésbé tehetősekre nagyon sokféle, „maradék képességeit és készségeit” használják „fizető eszközül” egy kölcsönös segítő rendszerben. A Zeitbank-hálózatban így olyan emberek kerülnek egymással közvetlen érintkezésbe,

⁹ Zeitbank - <http://www.zeitbank.at/>

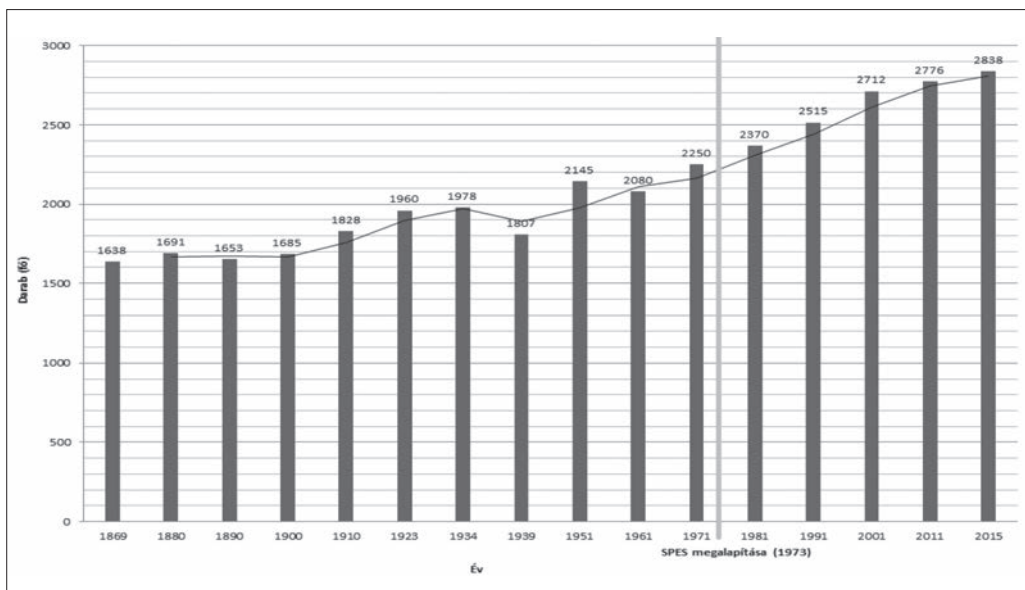
akik, bár egymáshoz elérhető közelségben éltek korábban, nem ismerték egymást. Ezeket az egymásnak nyújtott, nem föltétlenül kölcsönös „szolgáltatásokat” teljesítményórában fogalmazzák meg. Ez beváltható a Zeitbank-tagság körében olyan szolgáltatásra, amilyent az ilyen bonusszal rendelkező időbank-tag éppen kíván. Pár évvel ezelőtt Magyarországon is megkísérelték ezt a modellt meghonosítani, hiszen a magukra maradó idős emberek gondjai nálunk is megoldatlanok. Jellemző módon a magyar munkajogi szabályzás merevségén bukott meg a kísérlet, míg pl. Németországban kiválóan sikerült az osztrák minta átvétele.

A saját hely szeretete mellett tehát a *mindenről gondoskodó, következetes aktivitás* a másik kulcskérdése a hatékony és fenntarthatónak nevezhető vidékfejlesztésnek. A közösségi szintű gondoskodás formája Schlierbachban is, akárcsak az osztrák és a német kultúrterület más tájain, az egyesület. Itt az összlakossághoz képest igen nagyszámú

egyesület van. Ennek az az értelme, hogy *valamit nemcsak létre kell hozni, hanem működésében kísérni, hosszú távú fenntartásáról gondoskodni is szükséges*. Erre nem az önkormányzat vagy valami hivatal köteles. Ezt a faluközösség bizonyos csoportjai érzik feladatuknak és meg is teszik.

Kiszámítottam a schlierbachi egyesület-sűrűséget. Körülbelül minden 30 emberre esett egy egyesület. Az egyesületek azonban ennél általában sokkal nagyobb létszámúak. Ez azt jelenti, hogy sokan egyszerre több egyesületnek is tagjai. Ebből persze nem elsősorban azt a következtetést kell levonnunk, hogy akkor alapítsunk minél többet mi is! Fontosabb *megfejtenuink azt a mentális hátteret*, amely minden *ellenkezés és ellentételezés nélkül* képes és hajlandó másokkal társulni, rendszeres munkát kifejtetni azért, hogy valami a közösség számára fennmaradjon és jó minőségben, sokáig szolgálja azt.

Másrészt elméletileg fontos meglátni azt, hogy az eltérő múltú, szerkezetű és kulturális

Schlierbach lakossága 1869-2015 között

(Forrás: Statistik Austria 2015, szerkesztés: Nagy Gergely).

alkatú társadalmakban nem ugyanolyanok a fenntarthatóság feltételei, összetevői, de még ezek arányai sem.

Összegzés

Az intézet keretei lehetővé teszik az együttműködést nemzetközi szinten, tudósokkal, jövőkutatókkal és projekt-ötletgazdákkal, valamint azt, hogy a know-how-t célzottan ide, Felső-Ausztriába hozzák, majd ezt a tudást itt hasznosítsák. Több mint 1000 projektet, eljárást, modellt, képzést valósítottak meg sikeresen az elmúlt évtizedekben. Ezért lett a SPES mára elismert innovációs- és kutatóközpont, ahol kreatív emberek a jövő kérdéseinek gondolkodni, megosztva és felhasználva egymás sokrétű tapasztalatait, s erre alapozva új oktatási programok, fontos projektek és modellek születnek meg.

A modell pozitív eredményeit mi sem szemlélteti jobban, mint hogy meg tudták őrizni a társadalom folyamatos egységét.

Míg más közép-európai kis- és közép méretű településen az 1960-as évektől jellemzően elvándorlás következett be az új helyzetek miatt, mint pl. az elavult infrastruktúra, a világpiacon versenyképtelen szolgáltató, gazdasági és (paraszti) mezőgazdasági szerkezet, a helyi politikai széthúzás, a konkrét célok, iránymutató fejlődési pályák hiánya, az egyéni élettér értékének devalválódása következtében, addig Schlierbach lakosság száma 1960 óta töretlenül növekszik. Ez szinte példa nélküli, s ezt jól mutatja a fenti ábra.

Érdekesség, hogy a Josef Riegler vezette, top-down kezdeményezett ökoszociális mozgalom (Rademacher et al. 2011) viszonylag későn találkozott szervezeti és megfogalmazott

eszméi szinten is a SPES-gondolatokkal és gyakorlattal. Ennek formája sem elsősorban az volt, hogy a „lent” kereste meg a „fent”-et. Sokkal inkább a fordítottja. Ez ismét arra utal, hogy az osztrák vidéken létezik egy szerves, jól képzett, önmagáról is gondolkodni tudó, összefogás-képes, kontinuos parasztság, amelyre azért lehet jövőt építeni, mert neki magának is vannak jövőképei. Ez a schlierbachi üzenet lényege, amellett, hogy a „millendorferi szikra” mindenütt nélkülözhetetlen.

Irodalomjegyzék

- Baaske, W. 2003:** Aufbruch zum Leben – Wirtschaft, Mensch und Sinn im 21. Jahrhundert – Universitätsverlag Rudolf Trauner, Linz. passim
- BARTA, B. 2008:** Künstler&Kaiser im Salzkammergut. Christian Brandstätter Verlag, Wien–München. pp. 13-21.
- Gemeinde Schlierbach 2000:** Heimat in Geschichte und Gegenwart – Moserbauer Druck und Verlag, Ried im Innkreis. pp. 193-194.
- Moser, R. – Sieghartsleitner, K. Lichtenwörther, H. 2008:** Miteinander Bürger gewinnen: Leitfaden für Bürgeraktivitäten und Projekte - Manzsche Verlags- u. Universitätsbuchhandlung. pp. 18-19.
- Rademacher, F. J. – Riegler J. – Weiger, H. 2011:** Ökosoziale Marktwirtschaft – oekom, München. p. 25.
- Riegler, J. et al 1996:** Aufstand oder Aufbruch? Wohin gehen Europas Bauern? – Leopold Stocker Verlag, Graz – Stuttgart. pp. 66-78., pp. 215-225.

A természetszerű gazdálkodás lehetőségei az Ős-Dráva program területén

Leidinger Dániel,
Molnár Géza

A hazai vidék átalakulása

Az elmúlt évszázadokban, de különösen az elmúlt évtizedekben a vidéki Magyarország jelentős változásokon ment keresztül. E változások mind a táj arculatában, mind pedig a helyi társadalom életmódjában tetten érhetők.

A hagyományos, a táj eredeti adottságaihoz illeszkedő gazdálkodást – eleinte lassan, majd egyre gyorsabb ütemben – felváltotta egy **iparszerű, a táj működését figyelmen kívül hagyó tájhasználat**. Ez az átalakulás jelentősen kihatott a természeti környezetre, idővel pedig a vidéki közösségekre is. A környezeti átalakulás eredménye egy **elszegényedő, egyveretű táj**, a társadalmi átalakulásé pedig, egy szintén **elszegényedő, széteső vidéki társadalom**.

A mezőgazdaság iparszerűvé válásával fokozatosan megszűnt a hagyományos önellátó – a környezetét még éltető – paraszti gazdálkodás, majd később a '80-as éveket követően rohamosan csökkenni kezdet az úgy nevezett háztáji gazdálkodás jelentősége is. Megszűnt a vidék önfenntartó jellege, illetve élelmező szerepe – míg korábbi időszakokban a vidéki társadalom egy jelentős része élelem

szempontjából legalább részben önellátó volt, addigra ez mára szinte teljesen megváltozott.

Napjainkban kevés élőmunka, ugyanakkor jelentős külső (fosszilis) energia, illetve vegyszerek ráfordításával – a táj eredeti adottságait figyelmen kívül hagyva – folyik a termelés. Itt ki kell emelni az iparszerű gazdálkodás tájhoz való viszonyát, **miszerint nem a természeti környezet által meghatározott körülmények szabják meg a gazdálkodás, illetve az egész tájhasználat jellegét, hanem a gazdálkodás módja, illetve eszközháttere szabja meg a táj arculatát**, aminek jelentős környezet átalakítás az eredménye. A táji környezet ilyen jellegű átalakítása, hosszútávon **a táj működőképességének, illetve eltartó képességének romlását eredményezi**, aminek viszont az a következménye, hogy **a vidéki társadalom életkörülményei, illetve megélhetési feltételei is romlanak**.

Napjaink vidéki társadalmá mind demográfiai, mind kulturális, mind pedig gazdasági értelemben „mélyrepülésben” van. Szűkülnek a megélhetés feltételei, a lakosság fogy, illetve cserélődik.

Úgy véljük, hogy a táji környezet és a helyi társadalom leépülése között szoros összefügg-

gés van. Éppen ezért, a vidéki társadalom felemelését segítő egyik fontos eszköznek a táji környezet helyreállítását tartjuk. Ehhez **a jelenlegi iparszerű tájhasználatot, legalább részben fel kell váltsa egy a táji adottságokhoz igazodó, természetszerű gazdálkodás**, amelynek keretében lehetőség nyílna a vidéki lakosság szélesebb rétegeit eltartó gazdálkodási módok kialakítására.

A tájhasználat váltás szükségessége

Az iparszerű tájhasználat – azon belül is jellemzően a szántóföldi növénytermesztés – hazánkban jelentős arányban érint olyan területeket, amelyek egyébként adottságikat tekintve nem alkalmasak az ilyen jellegű gazdálkodásra. Ennek egyik oka, hogy Magyarország szántóterületeinek egy jelentős részét egykori árterek, vízjárta területek lecsapolásával alakították ki. Ezek a területeken víz hatására kialakult talajok találhatók, amelyek például, a természetszerűbb réti- és legelőgazdálkodásra, vagy erdőgazdálkodásra kiválóan megfelelhetnek, ellentétben a szántóföldi hasznosítással. Az egykor vízjárta területek szántóként való hasznosíthatóságát – a talaj minősége mellett – tovább rontja az is, hogy ezek jelentős részén állandóan vízszatéró gondot jelent a belvív.

Az iparszerű tájhasználat fenntarthatatlansága

Az iparszerű tájhasználat a természeti környezet szempontjából számos fenntarthatósági kérdést vet fel. Egyik oldalról a **jelentős külső erőforrásigényt** kell kiemelni. – Itt elsősorban az iparszerű mezőgazdaság jelentős fosszilis energia-, illetve vegyszer-szükségletére gondolunk. Az üzemanyagok, a műtrágya, a növényvédő szerek, stb. mind

olyan szükségletek, amelyek végesen állnak rendelkezésre, és amelyek hiánya, illetve a hozzáférés korlátozódása termelési rendszer összeomlását eredményezheti.

Másik oldalról a táj – mint élő rendszer, s egyben, mint termelési helyszín – pusztulását kell említeni. Az iparszerű mezőgazdaság – azon belül is jellemzően a szántóföldi növénytermesztés – hosszú távon számos szempontból **rontja a gazdálkodás feltételeit**. A nehézgépek alkalmazása tömöríti a talaj szerkezetét, emellett a talaj állandó forgatása a tápanyagtartalom csökkenését eredményezi, amit csak tovább fokoz a műtrágyák alkalmazása. Az év nagy részében fedetlen felszínen – különösen a nagy táblaméretetek esetén – fokozódik az erózió és a defláció hatása (Európában a mezőgazdasági területeken átlagosan 17-szer gyorsabban pusztul a termőtalaj, mint ahogy megújul). Mindemellett pedig, a növényvédő szerek alkalmazása mérgezi a felszíni és a felszín alatti vizeket, valamint a talajt. A mély fekvésű területeken folytatott szántóföldi növénytermesztés szükségessé teszi a nedves időszakok víztöbbletének elvezetését, ami hosszú távon a táj kiszáradását eredményezi (mivel a szántóterületek egy jelentős része egykori ártereken található, ott az időszakos víztöbblet természetes jelenség). A nagy táblás szántók esetében, az év nagy részében fedetlen felszín kedvezőtlenül befolyásolja a táj vízháztartását, illetve mikroklímáját is, növelve azok szélsőségeit. Összességében azt mondhatjuk, hogy az iparszerű mezőgazdasági módszerek alkalmazása **egyveretű, agrársivataggá teszi a tájat**.

Ahogy arra már utaltunk, hazánk szántóterületeinek egy jelentős része korábbi vízjárta területeken került kialakításra. Ezek szántóalkalmasság szempontjából többnyire a közepes, illetve gyenge minőségi kategóriába tartoznak¹. Gazdaságossági számítások

¹ A szántóosztályok, illetve az aranykorona értékek alapján végzett vizsgálat szerint.

alapján megállapítható, hogy az ilyen szántókon agrártámogatások nélkül a szántóművelés jövedelmezősége meglehetősen alacsony, vagy akár veszteséges is lehet. Mindez nem azt jelenti, hogy ezeknek a területeknek ne lehetne gazdasági haszna, csupán csak azt, hogy léteznek olyan tájhasználati módok, amelyek a szántóműveléshez képest sokkal kevesebb energia, illetve tőke befektetése mellett, több haszon nyerhető – s mindez környezeti szempontból fenntarthatóbban. Az iparszerű mezőgazdaság – azon belül is elsősorban a szántóföldi növénytermesztés – **fenntarthatósága tehát, számos esetben gazdaságilag is megkérdőjelezhető.**

Ahol a nagytáblás szántóföldi növénytermesztés az uralkodó tájhasználati forma, ott a mezőgazdaság – a kis élőmunka igény miatt – csak általában a népesség egy szűk rétege számára képes megélhetést nyújtani (Magyarország területének majdnem a felén szántóföldi kultúrákat találunk). Ezt a problémát tovább fokozza a mezőgazdasági eszközháttér „fejlődése”. A gépek, eszközök egyre nagyobb teljesítménye, a kedvezőbb határfok elérése érdekében, az optimális birtokméret növekedését eredményezi. Ez a folyamat hosszútávon a földbirtokok koncentrációjához vezethet, ami viszont a helyi lakosság további kiszorulását eredményezi a mezőgazdaságból.

Azokban a vidéki térségekben, ahol a mezőgazdaságon kívüli megélhetési lehetőségek szűkek, ott a dologtalanság, illetve a munkanélküliség a lakosság jelentős részét sújtja. Ennek igen súlyos következményei az elvándorlás, a lakosság kicserélődése, illetve mentális és fizikai leépülése.

A tájhasználat váltás mintatérsegei

Az iparszerű tájhasználat által okozott környezeti károk mellett, sok esetben a gazdasági fenntarthatóság is megkérdőjeleződik, nem

beszélve a kedvezőtlen társadalmi következményekről. Ezeket mérlegelve belátható, hogy számos térség, terület esetében célszerű lenne a jelenlegi tájhasználatot megszüntetni, illetve annak mértékét csökkenteni, míg helyette egy másfajta – a táj eredeti működéséhez jobban igazodó – tájhasználatot bevezetni. Ahol a feltételek a legkevésbé alkalmasak a szántóföldi növénytermesztés számára, ott szükségesek a legnagyobb beavatkozások annak fenntartása érdekében. Ebből kifolyólag rendszerint ezeken a helyszíneken tekinthető a legkevésbé gazdaságosnak a termelés, tehát itt érdemes leginkább változtatni a tájhasználaton. Ezek a területek lehetnek tehát a tájhasználat váltás mintatérsegei.

Hazánkban számos ilyen térséget találhatunk. Ezek között vannak az egykori vízjárta területek, árterek, amelyeken csak az ármentesítéseket követően kezdtek szántóföldi növénytermesztést folytatni. Ilyen területeken a gazdálkodás megváltoztatásával nem pusztán a gazdaságossági fenntarthatóság javítható, hanem a táj egészsége is (pl. vízháztartás, mikroklíma, tápanyagforgalom, stb. szempontjából) helyreállítható. Mindez pedig kedvező hatással lehet, azon területek gazdálkodására is, amelyeken a jelenlegi gazdálkodás folytatása mellett döntünk: Ha pl. egy belvizes szántó gyakran vizes foltjain, a víz pufferelésére alkalmasabb vizes rétet, vizes élőhelyet hozunk létre, azzal a környező – egyébként nem belvizes – szántók vízháztartását, illetve mikroklímáját is kedvezően befolyásolhatjuk.

Az egykor vízjárta területek közül, a tájhasználat váltás különösen indokolt lehet azok esetében, amelyeknél azáltal egyéb problémák – pl. árvíz-, belvízveszély, a táj kiszáradása – is megoldhatók. Ilyenek pl. a Tisza mentén a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése (VTT) által érintett területek, vagy a Dráva egykori árterét érintő Ős-Dráva program tervezési területe.

Az Ős-Dráva program tervezési területének adottságai

A program tervezési területe

Az Ős-Dráva program egy a kormány által – elvileg – kiemelten kezelt vidékfejlesztési program, amely hazánk egy meghatározott területét érinti. E területről, illetve magáról a programról az „a falu” előző – 2015. őszi – számában megjelent már egy írás, amely a térség általános fejlesztési lehetőségeit vizsgálta (LIGETVÁRI, 2015). Ezúttal a térség adottságait egy szűkebb – ám kulcsfontosságú – szempontból, a természetszerű gazdálkodás lehetőségeinek oldaláról vizsgáljuk.

Az Ős-Dráva program területe természet-földrajzi értelemben a Dráva-sík és a Fekete-víz síkja kistájak területét érinti (DÖVÉNYI, 2010), s egyben nagyjából lefedi az Ormánság néprajzi táj területét. A program által érintett térség nagy része a Dráva egykori árteréhez tartozik, amelyen belül valamennyi ártéri szint (mély-, alacsony, magas ártér, illetve ármentes szintek) megtalálható. Ezeknek a szinteknek a váltakozása jelentette az alapját a korábbi mozaikos tájszerkezetnek.

A térség egykor a Kárpát-medence leg-gazdagabb vidékei közé tartozott, az elmúlt évszázadok folyamán azonban a természeti környezet, illetve az azzal együttműködő közösségek elsorvadása következett be. *„A korábbi gazdag természeti környezet helyén ma egyveretű iparszerűen működtetett tájat találunk, amely csupán a lakosság egy szűk rétege számára képes megélhetést biztosítani. Az egykor itt élő, a tájat éltetni képes népség kipusztult, illetve kicserélődött. A korábbi Ormánság helyén ma „rabszolga” tájat találunk „rabszolga” emberekkel. A természeti környezet tönkretételével, illetve a népességi folyamatokkal szoros összefüggésben a helyi gazdasági és kulturális élet teljes leépülése*

is végbement. A társadalmi-gazdasági folyamatok szorosan összekapcsolódnak a tájban, a természeti környezetben lezajlott változásokkal (a táj sokszínűségének megszűnése, élőhelyek pusztulása, felszíni vizek lecsapolása, kiszáradás, stb.).” (LEIDINGER, 2014, 69. o.)

A korábbi tájhasználat

„Az Ormánság lakossága XIX. századig nem elsősorban szántóföldi művelésből élt, hanem – Andrásfalvy Bertealan szavaival² – a táj sokoldalú kihasználásából. Ekkor még működött a Dráva menti ártéri gazdálkodás, amelynek keretében a halászat, a gyümölcsészet, a legeltető állattartást, a méhészet, illetve különböző kézműves tevékenységek jelentették a legfőbb haszonvételeket. Szántóművelést csak kiegészítő jelleggel folytattak az itt élők. A közösségek gazdálkodása, illetve egész életmódja a táj éltetését szolgálta (ma divatos kifejezéssel élve fenntartható volt), a táj pedig ezért gazdagon ellátta a vele együttműködő embert (ezt a fajta természeti környezettel való együttműködést nevezhetjük tájgazdálkodásnak).” (LEIDINGER, 2014, 69. o.) A térségben jellemző tájhasználat korábban tehát a természeti környezet sokoldalú hasznosítására irányult úgy, hogy általa a táj diverzitását fenntartották. Ez a tájhasználat egyben hozzájárult a térség vízháztartási egyensúlyának fenntartásához is. A táj vízpuffer-kapacitása lényegesen nagyobb volt, mint napjainkban. A kanyargós vízfolyások, a számos vizes élőhely, valamint a felszíni növénytakaró ugyanis, jelentős víz felvétele, illetve visszatartására volt alkalmas. A nedves időszakok víztöbblete így tartalékként megőrződött a szárazabb időszakokra. A tájszerkezetnek tehát a vízjárás szélsőségei kiegyenlítésében is óriási szerepe volt, ami elmondható a klimatikus szélsőségek tekintetében is. Ehhez hozzájárult az is, hogy

² Andrásfalvy Bertalan az „Elfeledett tájakon: Az Ormánság” című ismeretterjesztő filmben (Duna TV, 1999. 07. 07.) beszél a szóban forgó tájegységről.

a vizes élőhelyek, illetve a felszíni növénytakaró elősegítették a kistáji vízkörforgás működését, ami a jelenlegi felszínborítás mellett nem mondható el.

Az Ős-Dráva program tervezési területének korábbi, ármentesítések előtti tájszerkezete markánsan különbözött a jelenlegitől. Az I. katonai felmérések idején az egyes felszínborítási kategóriák a következőképpen alakultak:

1. erdő: 85-90 százalék
2. rét-legelő: 5-10 százalék
3. vizes élőhely: 5-10 százalék
4. szántó, kert, település: 1-2 százalék

Ma ugyanezeket a kategóriákat alapul véve, napjainkban a következő arányokkal számolhatunk:

1. erdő 26 százalék
2. rét-legelő 10 százalék
3. vizes élőhely 1 százalék
4. szántó, kert, település 64 százalék

Egymással szembeállítva ezeket az arányokat, világosan látszanak a táj degradációjára utaló szerkezeti változások. A XX. században az iparszerű mezőgazdaság rohamos térhódítása számos kedvezőtlen folyamatot indított el, amelyek leglátványosabb következménye a tájkép elszegényedése, a régi változatosság eltűnése. Az erdők megritkultak, szerkezetük átalakult, a facsoportokat, cserjéseket, erdősávokat kivágták, majd a régi kis földeket egybeszántva több száz hektáros óriási táblákat hoztak létre.

A jelenlegi tájhasználat és következményei

Az iparszerű tájhasználat, illetve az azt kiszolgáló vízgazdálkodási gyakorlat következtében a táj kiszáradása zajlik. A jelenlegi tájszerkezet (szántók miatt lecsupaszított felszín, vízelvezetésre kialakított felszíni vízrendszer) nem alkalmas a víz visszatartására, így egyre nagyobb a terület aszályérzékenysége. A szabályozottságból következően Dráva és mellékvízfolyásainak bevágodása

jellemző, ami a talajvíz süllyedését eredményezi a térségben. A kiegyenesített medrek, illetve az árterüktől megfosztott vízfolyások nem képesek vizet visszatartani. A táj vízpuffer-kapacitásának jelentős lecsökkenése következtében, illetve a gazdálkodás jellege (szántóművelés) miatt, a nedves időszakok víztöbblete „káros vízként” jelenik meg. A mély fekvésű szántóterületeken csapadékos időszakok, illetve a téli olvadást követő időszakokban gyakori problémát jelent a belvív.

Míg a térség korábbi tájhasználat a vizek visszatartását eredményezte, addig a jelenlegi, elsősorban a vizek elvezetésére törekszik. Mindez hosszú távon a táj kiszáradását okozza. A jelenlegi tájhasználat problematikája éppen az, hogy azt a víztöbbletet vezeti el, ami száraz időszakokban tartalékként szolgálhatna a tájban, amikor pedig vízhiány lép fel, pótolni akar. Ekkor azonban nincs honnan pótolni (legfeljebb a felszín alatti vizekből). Ez a fajta, sajnos országosnak számító gyakorlat, nem gazdálkodik a vízzel, hanem elpazarolja azt.

Ahogy arról már írtunk, az iparszerű szántóföldi növénytermesztéssel folyamatosan romlik a talaj termőképessége. Ez az Ős-Dráva program tervezési területén is igaz (a térségben jellemző talajtípusok amúgy sem elsősorban a szántóművelésre alkalmasak).

Az egykori gazdag élővilág, a tájhoz kapcsolódó gazdasági haszonvételek nagy száma helyett, ma egyveretű, élőhelyekben szegény tájat találunk, ahol az iparszerű szántóföldi növénytermesztés és az inkább faültetvényeken alapuló „erdőgazdaság” jelentik a fő haszonvételeket. A legeltető állattartás viszszaeszozott, pedig a terület egy jelentős részét korábban vizes rétek alkották, amelyeken számos állatot (elsősorban szarvasmarhát és lovat) legeltettek. Ezeknek az egykori réteknek a helyén ma jelentős részben gyenge minőségű, belvizes szántókat találunk. Az egykoron nagykiterjedésű hagyományos gyümölcsösöknek és gyümölcsényeknek már

csak a nyoma van meg, általában az is elvadult formában. A halászatra, természetes halivadék nevelésre alkalmas vizes élőhelyek (természetes vízfolyások, tavak, pallék, mocsarak, az év egyes szakaszaiban elárasztott vizes rétek) nagyrészt megszűntek. Napjainkban ezek helyén jelentős részben szintén belvizes szántókat találunk. Helyenként iparszerű halgazdaságnak helyet adó halastavakkal találkozni lehet ugyan, de ezek aránya, illetve működése alapvetően különbözik az egykor oly gyakori vizes élőhelyekétől. Bár az Ormánság halastavakban gazdag terület lehetne, azokat mégis csak két településen jegyez a statisztika (Okorág, Sósvertike). A halastavak egy része a csapadékhány és a tápláló csatornákból történő vízkivételek miatt, az év egy részében ki van száradva. A holtágakban, illetve a Drávában kiterjedt horgásztevékenység jellemző.

A jelenlegi tájhasználatról összefoglalva a következőt mondhatjuk: Jelenleg a fő problémát az jelenti, hogy az egyes területeket nem arra használjuk, amire valók, illetve nem úgy, ahogy azokat kellene. Ennek következménye a táj elsorvadása, az eltartó képesség romlása. Ez a megállapítás nem csak az Ős-Dráva Program területére igaz, hanem a vidéki Magyarország mezőgazdasági területeinek jelentős részére is.

Társadalmi folyamatok

A jelenlegi tájhasználat következménye, a természeti környezet folyamatos leépülése – aminek a következménye az eltartó képesség csökkenése – valamint az, hogy a helyi lakosságnak csak egyre szűkebb rétege számára a képes a táj, illetve a mezőgazdaság megélhetést nyújtani. A nagytáblás iparszerű szántóföldi növénytermesztés csak kevés élőmunkaerőt köt le. Ezt a helyzetet súlyosbítja a földbirtokok koncentrációja is, valamint az a tény, hogy a háztáji gazdálkodás – leginkább

az állattartás – szinte teljesen megszűnt. Ami még valamennyire jellemző, az a konyhakerti növények termesztése, de sok háztartás ma már ezzel sem foglalkozik az Ormánság területén (sem). Mindez szoros összefüggésben van a helyi társadalom leépülésével, aminek ez egyik oka éppen a helyi természeti környezettől, a tájtól való elidegenedés.

„A táj állapota, annak természeti környezetében bekövetkező változásai visszahatnak a helyi emberek életére. A táj változásai nyomom követhetők az emberek életvitelében, gondolkodásában, egészségi állapotában, stb. (és természetesen ez igaz visszafelé is). Az elmúlt évtizedekben, évszázadokban az Ormánság természeti környezetében bekövetkező változások, az itt élőkben is nyomot hagytak. A táj leépülése, szegényedése – más hasonló sorsú hazai vidéki térségekhez hasonlóan – egyben a helyi társadalom szegényedését, illetve leépülését is okozta.” (AQUAPROFIT ZRT. 2012, 36. o.)

A szegénységből, a rossz gazdasági és szociális helyzetből, az emberek mentális állapotából, illetve motivátlanságból, a dologtalanságból adódó rendszertelen életvitel kedvezőtlenül hat a lakosság egészségi állapotára. A térség országos összehasonlításban a legrosszabb egészségügyi mutatókkal rendelkező területek közé tartozik (REMÉNYI – TÓTH, 2009).

Javasolt tájhasználat váltás az Ős-Dráva Program területére

A táj további leépülésének és elszegényedésének megakadályozása, a kedvezőtlen folyamatok megállítása, illetve megfordítása érdekében tájhasználat váltásra van szükség. A táj állapota hatással van a helyi emberek életére, ezért úgy véljük, **a tájhasználat váltás az egyik fontos és nélkülözhetetlen alapja, nem csak a táj, hanem a helyi társadalom felemelésének is.** Olyan tájszerkezet kialakítására van szükség, amely jelentősebb külső

erőforrás bevitele nélkül is fenntartható,³ továbbá megélhetést nyújt a helyi lakosság – jelenlegihez képest – nagyobb része számára.

„Az Ős-Dráva Program keretében a fejlesztési koncepció alapja – a helyi társadalom „helyreállítása” mellett – a vízvisszatartás és a táj fenntartásához, különféle tájelemek tartamos kezeléséhez kapcsolódó haszonvételek kialakítása. E két elem természetesen kapcsolódik össze, hiszen a víz megtartása egyben a tájfenntartás eszköze is.” (AQUAPROFIT ZRT., 2012, 106. o.) E megálgalítás kapcsán ismét fontos megjegyezni, hogy az Ős-Dráva program területe egykori ártér, tehát a víz jelenléte ott természetesen.

Az Ős-Dráva Program tájgazdálkodási koncepciója szerint, az egyik fő cél, az ártér reaktíválása szabályozott vízkivezetéssel éppúgy, mint ahogy azt eredetileg a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése (VTI) esetében is tervezték. Bár itt a kivezetendő vizet elsősorban a Zselic és a Mecsek vízgyűjtőiből érkező vízfolyásokra alapoznák, és csak kis részben a vízrendszer főütő-erének számító Dráva folyóra. (AQUAPROFIT ZRT. 2012) (A Vízügy elképzelései ezzel ellentétesek. A vízkivezetést elsősorban a Drávából tervezik. Ami ezzel kapcsolatban problémát jelent, hogy a kivezetett vizet az öntözés biztosítására fordítanák. Ez a jelenlegi – túlnyomó részben szántóföldi növénytermesztésen alapuló – gazdálkodás feltételeit javítaná, ami így végső soron a jelenlegi tájszerkezet konzerválásához járulna hozzá. (Ős-Dráva Program Vízügyi műszaki terv, 2007))

Mivel az Ős-Dráva program területe egykori ártér, a vízvisszatartással éppen az ártéri viszonyokat kellene szabályozott körülmények között, egy jól körülírható területi kompromisszum mentén visszaállítani. A tájhasználati elemeket ennek megfelelően úgy kell tervezni, illetve azokat az elemeket kell a lehetséges készletből kiválasztani, melyek valamilyen

szinten az ártérhez, az ártéri tájgazdálkodáshoz köthetők. Így a **gazdálkodás egyben a táj fenntartását, illetve gyarapítását is szolgálja.** (Az, hogy a természetvédelmi, tájfenntartó kezelések és a gazdasági haszonvételek összekapcsolhatók, nem valamiféle új megközelítés következtetése. A Kárpát-medence folyói mentén a táj arculatát, természeti adottságait alakító, fenntartó, s évezredekken keresztül őrző természeti rendszerek mind-mind emberi közreműködéssel alakultak ki.)

A kialakítandó gazdálkodási rendszerrel szemben megfogalmazott elvárások az alábbiakban foglalhatók össze:

1. A **természeti adottságokhoz és terület-használati alkalmassághoz leginkább igazodó terület-használatok valósuljanak meg**, figyelembe véve ezek várható változását is.
2. Alapvetően olyan ökológiai szolgáltatásokat nyújtó és haszonvételeket biztosító tájgazdálkodás valósuljon meg, amely a jövőben a gazdálkodásból származó jövedelmeket kedvezően befolyásolja. Azaz, a gazdálkodás **javítson a természeti környezet állapotán**, oly módon, hogy **közben a gazdálkodók életkörülményei is kedvezőbbé válnak** (megfelelő ökológiai szolgáltatásokat ellentételező kifizetés – támogatási rendszer – kialakításával).
3. A vízvisszatartáson alapuló tájgazdálkodásnak (területhasználati és művelési módoknak) hozzá kell járulnia a hasznosítható vízkészletek mennyiségi és minőségi megőrzéséhez,
 - a. a talajok vízgazdálkodásának javításához (a talajok vízraktározó képességének javulásához)
 - b. a területen keletkező, illetve a területre be- és onnan kivezetett vizek minőségének megőrzéséhez.

³ Azaz maguktól működnek benne a természetes rendszerekre jellemző körfolyamatok. A táj eltartó képessége nem csökken.

Mindehhez fontos, hogy az Ós-Dráva program megőrizze a komplexitását. **A vízügyi beavatkozásokkal párhuzamosan, szükség van a tájhasználat váltás magvalósítására is.** Ehhez természetesen egy olyan vízkormányzási rendszer kialakítása szükséges, amely eleve egy természetszerűbb gazdálkodás feltételeinek megteremtésére irányul – nem pedig a nagytáblás iparszerű szántóföldi növénytermesztést kiszolgáló öntözési lehetőségek kialakítására. Nem szabad tehát, hogy az Ós-Dráva program a VTT-hez hasonlóan, egy pusztán vízügyi beruházással silányuljon. Különösen ne úgy, hogy annak keretében egy a jelenlegi táji és gazdasági szerkezetet fenntartó, illetve erősítő vízrendszert hozzanak létre.

Területi kompromisszum

Az egykori ártér lecsapolásával, illetve a szántóföldi növénytermesztést támogató vízi infrastruktúra kialakításával, a vízvisszatartással ellentétes folyamatok indultak el. Jelenlegi körülmények között a vízfolyások medre bevágódik, a táj folyamatosan vizet veszít. Ezt a problémát kell a megfelelő eszközökkel megakadályozni egy szigorú szakmai szempontok alapján kötött területi kompromisszum által.

A területi kompromisszum lényege, hogy **az egyes területeket termőhelyi adottságuknak megfelelően kezeljük és csak az iparszerű szántóművelésre alkalmas területeken tartunk meg a jelenlegi gazdasági szerkezetet.** Az erre alkalmatlan területeken viszont az eredeti, természetes jelleg és működés fenntartása mellett szervezzük meg a lehetséges haszonvételek körét. A lényeg tehát, hogy az arra alkalmas területeken **rekonstruáljuk a természetes ártér viszonyait**, értve ezalatt elsősorban a tájszerkezetet, másodsorban a természetes elárasztásokat. A végső cél, hogy az egyveretű „rabszolga” táj helyett, egy olyan **mozaikos tájszerkezet** ala-

kuljon ki, amelynek vízpufferelő kapacitása, a jelenlegihez képest lényegesen nagyobb. Ez egyben azt is jelenti, hogy ebben az esetben **az időszakos víztöbblet nem kárként, hanem haszonként jelentkezik.**

A mozaikos tájszerkezet lehet az alapja egy önfenntartó ökológiai rendszernek, amelyben a gazdálkodási feltételek fenntartásához viszonylag kismértékű emberi beavatkozásra van szükség. (Ezzel szemben jelenleg, önmagában csak a gazdálkodási feltételek megteremtése rengeteg energiát igényel.)

A lényeg tehát, hogy azokon a területeken, ahol az iparszerű tájhasználat a legkevésbé jövedelmező, ott tájhasználat váltást hajtsanak végre. Elsősorban a szántóalkalmasság szempontjából leggyengébb, gyakran belvizes területekről van itt szó, amelyek esetében a művelési ág megváltoztatására van szükség.

A területi kompromisszum megkötésének előfeltétele a gazdálkodók és döntéshozók képzése, a természetes folyamatok, rendszerműködések megismerése és megértése, a táji adottságokhoz illeszkedő haszonvételek gazdasági és társadalmi lehetőségeinek megteremtése.

Javasolt haszonvételek

Az Ós-Dráva Program keretében kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani azoknak a tájhasználati formáknak, melyek elősegítik az egykori mozaikos tájszerkezet visszaállítását és jövőbeni fenntartását, mint pl.:

1. Gyümölcsészet: gyümölcsösök és gyümölcsény alapú erdőkezelés;
2. Természetes rét-legelőöntözésen (vízviszszatartáson) alapuló állattartás
3. Réti halászat
4. Tógazdálkodás
5. Kistáblás „szőrös mezsgyés” földművelés
6. Tájtagoló elemek kezelése
7. Állandó borítású erdők művelése

(AQUAPROFIT ZRT. 2012)

Ezek mellett – a területi kompromisszum

lényegéből fakadóan – a jelenlegi nagytáblás szántóművelés is megtartható azokon a magasabban fekvő – belvív által nem veszélyeztetett területeken – amelyek szántó alkalmassági szempontból a legjobb minőségűek, így a jelenlegi tájhasználat mellett a legnagyobb gazdasági hasznot biztosítják. A javasolt tájhasználat váltással a megmaradó szántóterületeken is várhatóan javulnak majd a gazdálkodási feltételek (talaj vízháztartása, mikroklíma).

A mezőgazdasági ösztönző rendszer megváltoztatása, mint a tájhasználat váltás alapja

A szántóföldi növénytermesztés az Ős-Dráva program tervezési területének jelentős részén **kizárólag az agrártámogatásoknak köszönhetően tekinthető nyereségesnek**. E nélkül a terület sok esetben nem „terem” akkora jövedelmet, ami miatt megérné folytatni a termelést. Ráadásul eközben – ahogy erre már többször utaltunk – folyamatosan romlik a táj eltartó képessége (csökken a talaj termőképessége, egyre több méreganyag halmozódik fel a környezetben, s közben növekednek a vízháztartási, illetve klimatikus szélsőségek, stb.).

A szántóosztályok, valamint az aranykorona értékek alapján végzett vizsgálat szerint, az Ős-Dráva program tervezési területén, a szántók túlnyomó része a közepes, illetve gyenge kategóriába esik. Ráadásul ezek a területek nagyrészt egybeesnek a gyakran belvizes részekkel. Mindez azt eredményezi, hogy ezen szántókon a gazdálkodás sok esetben csak a mezőgazdasági támogatások mellett tekinthető nyereségesnek. Számításaink szerint, az Ormánság gyenge szántó alkalmassági kategóriába eső területein, a gazdálkodók jövedelmének 90%-a támogatásokból származik.

A kedvezőtlen szántóadottság ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a területen ne lehetne nyereségesen gazdálkodni. Attól, hogy va-

lahol nem lehet gazdaságosan és környezeti szempontból fenntartható módon szántóművelést folytatni, még egyéb haszonvételekre alkalmas lehet. A legelőgazdálkodásra való áttérés például a kedvezőtlen adottságú szántók esetében jelentős jövedelemnövekedést eredményezhetne a gazdálkodók számára. Ehhez viszont arra, van szükség, hogy a mezőgazdasági támogatások ne tegyék érdekeltté a gazdálkodót a jelenlegi – önmagában egyébként veszteséges – gazdálkodás fenntartásában.

Olyan kifizetési rendszer kidolgozására van tehát szükség, amely egyrészt **ösztönzi a gazdálkodókat a környezeti adottságokhoz igazodó területhasználatok folytatására**, másrészt egy természetszerűbb gazdálkodás esetén **kisebb birtokméret mellett is megfelelő jövedelmet biztosít** (ezzel, a mezőgazdaság a lakosság szélesebb rétegei számára nyújthat megélhetést). Egy ilyen ösztönző rendszernek tekinthető az úgynevezett „zöld-pont” rendszer, amely napjainkban több európai uniós tagállam területén már működik.

A „zöld-pont” rendszer egy önkéntes módon működő, a gazdaságok környezeti teljesítményeinek mérésén alapuló értékelési, és ehhez kapcsolódó kifizetési rendszer, amely integrálható az uniós támogatási struktúrába. Mivel hazánkban a „zöld-pont” rendszer egyelőre nem működik – nem is igazán ismert – a hazai támogatási rendszerbe való integrálása további jogszabály-alkotást igényel. (AQUAPROFIT ZRT. 2012)

Az Ős-Dráva Program egyik legfontosabb programeleme a tájhasználat váltás. Éppen ezért úgy véljük, hogy az Ős-Dráva Program területén – a mezőgazdasági ösztönző rendszer átalakítása mellett – **az agráriumot érintő pályázatoknak is elsősorban a tájhasználat váltás, illetve tájgazdálkodás megvalósulását kell segíteniük**.

Fontos látni, hogy amíg a pénzügyi ösztönzők, illetve jogszabályi feltételek nem változnak meg, addig a jelenlegi iparszerű

tájhasználat fennmaradásával kell számolnunk – legalábbis egészen addig, míg azt a természeti környezeti feltételek engedik, illetve a szükséges külső erőforrások rendelkezésre állnak. Ez a probléma jelenleg nem csak az Ormánságban, hanem a vidéki Magyarország jelentős részén is fennáll.

Irodalomjegyzék

Aquaprofit Zrt. 2012: Az agrárgazdaság értékelése és fejlesztési lehetőségei az Ős-Dráva Program területén – Különös tekintettel a tervezett vízvisszatartásra és a tájhasználat-váltási lehetőségekre; Budapest, 422 p.

Aquaprofit Zrt. – Dél-Dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság 2007: Ős-Dráva Program – Vízügyi műszaki terv; 172 p.

Dövényi Z. (szerk.) 2010: Magyarország kistájainak katasztere; MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest

Leidinger D. 2013: Helyi szintű környezeti és társadalmi folyamatok a globális folyamatok tükrében – Múlt, jelen és a kilábalás lehetőségei az Ormánságban. – Szociális szemle 2013/1-2. pp. 68-76.

Ligetvári F. 2015: Az Ős-Dráva fejlesztési lehetőségei. – a falu XXX. évf. 2015. ősz. pp. 67-78.

Reményi P. – Tóth J. (szerk.) 2009: Az Ormánság helye és lehetőségei – Az Ormánság társadalmi-gazdasági viszonyainak komplex feltárása; IDRResearch Kft, Pécs, 750 p.

Hagyományok és megújulás – Beszámoló a hetedik Warsaw Regional Forumról

Lennert József

Immár hetedik alkalommal gyűltek össze idén október 14. és 16. között a tértudományok művelői a lengyel fővárosban, hogy rész legyenek a kétévente megszervezett „Warsaw Regional Forum”-on. Az eseményere a korábbi hat alkalmat is beleszámolva eddig összesen több mint 30 országból érkeztek előadók, és a résztvevők száma alapján a rendezvény népszerűsége öröndetesen növekszik.

A rendezvény főszervezője a korábbi alkalmaknak megfelelően a Lengyel Tudományos Akadémia Földrajzi és Térsszervezési Intézete (PAN IGI/PZ), társszervezői pedig a Lengyel Köztársaság Infrastrukturális és Fejlesztési Minisztériuma és a Lengyel Földrajzi Társaság voltak. A Fórum előzményének tekinthető az a lengyel és magyar akadémiai társ-kutatóintézetek közötti kétoldalú tudományos együttműködés is, amely még az 1960-as években kezdődött. Ezért most is a magyar delegáció volt az egyik legnépesebb és e sorok írója is fél évet tölthetett állami ösztöndíjasként a rendező intézet Vidékföldrajzi Osztályán.

Bár a résztvevők többsége Lengyelországból és a környező kelet-közép-európai országok-

ból érkezett, a konferencia jóval távolabbról is vonzott érdeklődőket, például Olaszországból, az Egyesült Királyságból vagy Izraelből.

Az egyes fórumok programja mindig valamilyen központi problematika, sok oldalról megközelíthető tágan értelmezhető témaköré szerveződik: Így a korábbi alkalmak során már terítékre került a centrum és periféria régiók dilemmája, a hálózatosodás vagy a területi tőke. Idén a „területi bizonytalanság és sérülékenység”, valamint az egyes „területek rezilienciája” (azaz rugalmas ellenállóképessége) került a központba. A különböző környezeti, gazdasági, intézményi vagy éppen aktuális geopolitikai problémák, ill. fenyegetések hatását több, egymásba ágyazódó léptékekben (európai, határokon átnyúló, nemzeti, regionális, városi és vidéki-lokális) keresztül tárgyalták ki az előadók. A konferencia választott témája most jól illeszkedett az Európai Unióban a területi fejlesztéspolitikával kapcsolatban jelenleg is zajló vitákhoz.

A konferencia programja október 14-én egy egynapos terepbejárással vette kezdetét. A szervezőknek ugyanis kimondott szándé-

kuk volt, hogy az előadások megtartásán és meghallgatásán túl a szakmai kapcsolatok ápolásához, vagy újak létrehozásához is minél tágabb teret biztosítsanak. A jól szervezett szakmai kirándulás kötetlenebb hangulata pedig kiváló alkalmat teremt erre. A főváros déli előterének az agglomerálódó-rurális területeitől a vidékies peremzónájáig tartó bejárása során a „területi bizonytalanság és sérülékenység” témaköre is többször előkerült. Először a Varsó környéki autópálya-beruházások kerültek szóba. Lengyelországban – történelmi okok miatt is – nem főváros centrikusan kezdődött meg a gyorsforgalmi úthálózat kiépülése. Kezdetben a déli (A4-es) autópálya élvezett prioritást, és az országot észak-déli, valamint kelet-nyugati irányban átszelő, félkész A1-es és A2-es autópályák sem a fővárosnál metszik egymást. A területi egyenlőtlenségek oldásának szempontjából példaértékű ütemezés velejárója viszont, hogy a kelet-nyugati autópálya Varsót elkerülő szakaszának kulcsfontosságú, a Visztulát is áthidaló részei mai napig sem készültek el. A jelentős átmenő forgalom addig is – mivel a fővároson történő áthaladást korlátozzák – a Varsó déli előterére zúdul. Visztula hídjai miatt különösen Góra Kalwaria szenved meg a forgalom ráterhelését.

A terepbejáráson a Varsóval szomszédos Lesznowola gminában (gmina = a lengyel közigazgatás alapegysége, általában több, földrajzi értelemben önállóknak is tekinthető települést is magában foglal) folytatódott, ami a népességét megtöbbszörözve, a rendszerváltás óta eltelt idő alatt csendes mezőgazdasági jellegű településből a fővárosba ingázók alvóvárosává, számos vállalkozás telephelyévé vált. A gyors növekedés és a laza építési szabályozás miatt a településkép meglehetősen kaotikus, és az önkormányzattól igen nagy erőfeszítéseket követel lépést tartani a szociális infrastruktúrával szemben támasztott megnövekedett igényekkel. Ennek

ellenére – előadásaik alapján – optimistán tekintenek a jövőbe. A következő megálló Czersk volt, ahol a mazóviai hercegek vára áll. A glaciális morénasíkság pereméről a Visztula árterére tekintő erődítés a lengyel történelem korai időszakában a térség és a Mazóviai fejedelemség első számú hatalmi központja volt. Azonban a Visztula medrét változtatva idővel eltávolodott a peremtől, így a majdani lengyel főváros, Varsó immár alkalmasabb fekvésű volt a folyón való átkelés és vámolás felügyeletére. A területi bizonytalanság ékes példája, hogy ennek is köszönhetően az egykori királyi jogú város ma csak egy megközelítőleg 600 fős település.

A méltán híres lengyel alma jelentős része a Grójec és Warka központú, a Pilica folyótól északra, széles sávban húzódó gyümölcs-termelő övezetből kerül ki. A közelmúlt politikai eseményei (oroszbombagó az uniós élelmiszerekre) különösen aktuálissá tették az egyik almatermelővel történő elbeszélgetést a termelés és értékesítés bizonytalanságáról, valamint a sérülékenység csökkentésének lehetséges módjairól (pl. a termékpaletta differenciálása). A terepbejárás végül Pruszków városában ért véget, ahol megtekinthettük az egykori ceruzagyárat, amit egy vállalkozó lelkiismeretes munkával, az eredeti épületelemek és hangulat megőrzésével alakított át étteremmé.

A fórum második napján a plenáris előadások az Infrastrukturális és Fejlesztési minisztérium épületében hangzottak el. Először Professor Marek Degórski, a Földrajzi és Térszervezési Intézet igazgatója köszöntötte az egybegyűlteket, majd Kai Böhme osztotta meg gondolatait a jövő Európájával kapcsolatos víziókról. Az öt követő Marija Bogataj előadása óvatosságra intett minket a nagyszabású jövődölelésekkel kapcsolatban, ahogy mérlegre tette William Alonso immár negyedszázados jóslatait. Elmaradt ugyanis a

„szocialista blokk” összeomlásának küszöbén megjósolt súlypont-áthelyeződés pl. Berlin, Bécs és Trieszt javára – legalábbis az Alonso által várt mértékben. Hozzájuk kapcsolódva Király Gábor pedig ismét a jövő felé fordította figyelmünket Magyarország hosszú távú társadalmi és gazdasági fejlődési pályájának előrejelzése tekintetében, aki előadásában egy új kutatási projekt eredményeit ismertette. A továbbiakban a hallgatóság megismerkedhetett például Ukrajna területi fejlődésével kapcsolatos kihívásokkal (Lenonid Rudenko), három nyugat-balkáni ország területi tervezési intézményrendszerének összehasonlításából levonható következtetésekkel (Erblin Berisha, Giancarlo Cotella), valamint a lengyel helyi erőforrások menedzsmentjét célzó területi együttműködések fejlődési pályájával (Marek Furmankiewicz).

A harmadik szakaszban – talán a legizgalmasabb téma – a régiók rugalmas ellenálló-képessége került terítékre. Simin Davoudi a reziliencia és területi kohézió fogalmait és a hozzájuk kapcsolódó politikai filozófiákat boncolgatta, Tomasz Komornicki geográfus, az EURÓPA XXI kiadvány főszerkesztője és az intézet igazgatóhelyettese pedig gazdasági válság kistérségekre gyakorolt hatásával kapcsolatos új eredményeit osztotta meg a hallgatósággal, Gregorz Masik pedig a lengyel régiók gazdasági válsággal szembeni ellenálló-képességét vizsgálta, újszerűen és módszeresen. A sort Paweł Churski zárta, aki lengyel vajdaságok székhelyeinek EU forrás abszorpciók képességét, és az ezzel kapcsolatos aránytalanságokat mutatta be. Ezt az előadást hallgatva egyértelműen az a véleményem alakult ki, hogy a magyar nagyvárosokról is érdemes lenne hasonló kutatást elvégezni.

A pénteki napon a Földrajzi és Térszervezési Intézetben került sor a párhuzamos szekciókra, ahol kiállításra kerültek a poszterek, és

kilenc blokkban hangzottak el a párhuzamos előadások, végül a konferencia egy újabb plenáris szekcióval zárult.

Hazánkat az Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézetének munkatársai képviselték. A párhuzamos szekciókban Tagai Gergely a gazdasági válság hosszú távú társadalmi hatásairól tartott előadást. A többek referátuma vagy posztere a „Magyarország hosszú távú társadalmi és gazdasági fejlődési pályájának előrejelzése” c. kutatási projekthez kapcsolódott. Király Gábor (társ szerzők: Czirfusz Márton, Koós Bálint, Tagai Gergely és Uzzoli Annamária) a projekt célkitűzéseinek és felépítésének bemutatása után a demográfiai munkacsoport eredményeiről számolt be, így pl. a járási szintre kalkulált hazai demográfiai előrejelzésekről, vagy – kiemelten elemelve – a klímaváltozás Magyarországon kimutatható egészségügyi hatásait, pl. a hóhullámok okozta többelhalálózást.

A párhuzamos szekcióban elhangzott előadásában Lennert József (társ szerzők: Farkas Jenő, Hoyk Edit és Kovács András Donát) a kutatási projekt „földhasználati munkacsoportjának” már meglévő eredményeit mutatta be. Mondanivalójuk lényege szerint bár a klímaváltozás potenciálisan a jövőbeli felszínborítás-változások fontos mozgatórugója lehet, a modellkészítésre felhasznált 1990-2006 közötti időszak magyar földhasználat-váltásának (pl. a művelés alól kivont területek jelentős növekedése) fő hajtóerejét a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági változások adják, és a földhasználat-változás alakulásában a nemzeti és európai szakpolitikák, a különböző korlátozások és ösztönzések várhatóan a jövőben is kulcsfontosságú szerepet töltenek be.

A poszter szekcióban pedig Hoyk Edit, Uzzoli Annamária és Kovács András Donát

a fentebb említett kutatási projekt alapvető célkitűzéséhez – adaptáció elősegítése a klímaváltozáshoz – kapcsolódva az energia-megtakarítással, energiahatékonysággal kapcsolatban megtehető lépésekkel, a hőhullámok idején tett intézkedésekkel, illetve a zöld infrastruktúrában rejlő lehetőségek témakörével foglalkozott Kecskemét példájából kiindulva.

A tanácskozás legfontosabb előadásait a jövőre megjelenő EUROPA XXI angol nyelvű lengyel társintézeti kiadványban lesznek olvashatók. Jó lenne egyébként, ha a mi inté-

zetünk is tudná folytatni e Fórum társrendezvényét a Kelet-Közép Európai Regionális Szemináriumot, amely általában a vidékről való közös gondolkodást helyezte előtérbe, s amit eddig, 2004. és 2010. között négyszer szerveztek meg.

Köszönetnyilvánítás: A kutatások és konferencián való részvétel a „Magyarország hosszú távú társadalmi és gazdasági fejlődési pályájának előrejelzése” c. kutatási projekt az EGT Alapok támogatásával valósult meg. Pályázati azonosító: EEA-C12-11.

Új módszertani lehetőség bevezetése a mezőgazdasági szakképzésben- innováció a Herman Ottó Intézet koordinációjában

**Karácsony Zoltán,
Mezőszentgyörgyi Dávid,
Kovácsné Nagy Emese**

Napjainkban szinte pedagógiai közhely a szakképzésben résztvevők körében az, hogy a tanulók tanulmányi téren alul motiváltak, teljesítőképességük gyenge, a közoktatás és a szakképzés teljesítménye mindezek miatt gyengülőben van. Egyre gyakoribb a tanulók között a magatartásban, a közösségi viszonyokban tapasztalt deviancia és agresszivitás, egyre nehezebben tudja az intézmények többsége a tolerancián, egymás elfogadásán alapuló nevelés elveit elfogadtatni a tanulókkal.

A fent vázolt folyamat elsősorban az egyre nagyobb számban az országban élő hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű, szegény és mélyszegény családból érkező, illetve a roma származású gyermekeket érinti negatívan – a bennük szunnyadó tehetség fellelése és gondozása komoly kihívás minden oktatási-nevelési intézmény számára. Ugyancsak komoly szakmai feladat ezeknek a gyerekeknek esély teremtése az önmegvalósításra, társadalmi felzárkóztatásukra. Külön problémakör a szintén egyre népesebb sajátos tanulási igényű tanulók, átlagos és átlagon felüli képességekkel

rendelkező tanulók integrált oktatása a fenti alapelvek szem előtt tartásával.

Az oktató-nevelő munkát folytató intézményekben a pedagógusok fent vázolt feladatai, a velük szemben támasztott társadalmi-szakmai igények rendkívül magas szintűek és összetettek. A pedagógusok tisztában vannak ezekkel az elvárásokkal. Többségük sikertelenséget érez mindennapi oktató – nevelő munkája során, egyre több szakmai kutatás irányul a pedagógusok kiegészének vizsgálatára.

Az elmúlt évtizedben – elsősorban az uniós forrásokból támogatott pedagógus-továbbképzéseknek és kompetenciaalapú programfejlesztésnek köszönhetően – az országban komoly előrelépés történt a pedagógiai kultúra fejlődése terén. Terjedni kezdtek a tevékenység-központú oktatási módszerek, elfogadóbb attitűd kezdett kialakulni a hátrányos helyzetű, illetve roma tanulók iránt, kezdett teret nyerni a képességfejlesztés és a fejlesztő értékelés. Igazi áttörésről azonban korántsem beszélhetünk. Az iskolák többségében ma is az ismeretközpontú, alapvetően frontális oktatás és a személytelen tanár-di-

ák kapcsolat uralkodik. A pedagógus munkája azon kevés tevékenységek közé tartozik, ahol az elszigetelődés a szabály, és a kooperáció, a kommunikáció a kivétel. Az iskolákban ritkaság a kiscsoportos szakmai megbeszélés (igaz, idő és alkalom is alig lenne rá), a pedagógusok alig látogatják egymás óráit, legtöbbször fogalmuk sincs egymás szakmai munkájáról, legfeljebb annak alapján, amit maga a kolléga vagy éppen a tanulók mondanak el erről. A belső hospitálást az idő hiányán kívül a tanóra intimitásának mítosza is akadályozza: a legtöbb helyen egyszerűen tolakodásnak számít bekéredzkedni a kolléga órájára. Még kevésbé beszélhetünk az iskolán túlmutató szakmai kapcsolatokról, netán vitákról, kölcsönös intézménylátogatásokról.

Hazánkban számos törekvés, fejlesztés, program hivatott elősegíteni az integrált oktatás, az esélyegyenlőség elvű, méltányos oktatási környezet megteremtését. A jelenleg modellértékű tevékenységet vagy pedagógiai fejlesztést végző intézményekről még nem áll rendelkezésre olyan adatbázis, mely a hazai programok egészét tartalmazza, módszereik adaptálhatóságát leírja. A modellértékű oktatási tevékenységet folytató programok és módszerek csak szűk szakmai körben ismertek, jelenlétük nem épült be a tágabb szakmai köztudatba, többségük csak lokális viszonyok, helyzetek megoldására használt. Céljaik viszont egy irányba mutatnak, hiszen alapvetően a hátrányos helyzetű (köztük roma) gyermekek felzárkóztatását, integrációját tekintik feladatuknak.

A Miskolci Egyetem ezen a téren végzett kutatásainak egyik legígéretesebbnek tűnő eredménye egy új módszertani kultúra, a Komplex Instrukciós Program (KIP) kialakítása és bevezetése.

A KIP módszer bemutatása

A KIP módszert eredetileg a Stanford Egyetem fejlesztette ki E. Cohen és R. Lotan vezetésével. A középiskolákban alkalmazott

pedagógiai módszer alkalmazási célja eredetileg a spanyol anyanyelvű gyermekek amerikai, angol nyelvű iskolákba történő integrálása volt.

Magyarországon a programot a hejőkeresztúri iskola adaptálta, majd vezette be 2001-ben dr. K. Nagy Emese PhD, egyetemi docens asszony, a hejőkeresztúri általános iskola igazgatójának vezetésével.

A KIP egy tanórán alkalmazható, az esélyegyenlőtlenség csökkentésének feladatát vállaló, elsősorban a kooperatív tanulási módszereket előtérbe állító, komplex, alapelvekből, módszerekből, a tanórákon alkalmazott szabályokból felépülő rendszer. Olyan, a pedagógusok számára rendelkezésre álló módszer-együttes, mely a tanórákon a pedagógus és a tanulók által végzendő tevékenységek egy jól alkalmazható sémáját adja meg.

A KIP pedagógiai szempontból a tanulói státuszkezelésre, az esélyegyenlőtlenség csökkentésére és az együttműködésre fókuszál, melyeket csoport- és egyéni munka során ér el. Az órai munka nyomán szinte észrevétlenül alakul ki a tanulóknál empátia és tolerancia, válik belsőleg sajátjukká a kooperáció, a konfliktuskezelés, a kommunikáció és a kompromisszumkészség, miközben vitakultúrájuk, szervezőképességük csiszolódik.

A csoportmunka fázisában a kiscsoportoknak azonos témában, nyílt végű feladatokat kell megoldaniuk, amely komplex, többféle-képpen megközelíthető, és többféle megoldással rendelkező feladatokat jelent. A feladatokat úgy kell összeállítani, hogy lehetőséget adjanak a digitális eszközök használatára. A feladatok - építve Gardner többszörös intelligencia elméletére - sokféle képesség, intelligencia mozgósítását igénylik, amelyek megoldásában a tanulók eltérő, jelentősen különböző előzetes tudásai játszhatnak szerepet.

Tanórai tapasztalat, és általánosan is jellemző a KIP-es iskolákban tartott tanórákon zajló tevékenységre, hogy – ellentétben a frontális módszertan alkalmazása során tapasztaltakkal

- a lassabban haladók, a gyengébb eredményeket elérők, a sajátos nevelési igényűek, valamint a roma tanulók ugyanolyan módon vesznek részt a tanórai tevékenységekben, mint a többi tanuló. A nyitott végű csoportfeladatok és a differenciált egyéni feladatok hozzásegítik a tanulókat a hátrányok leküzdéséhez, esélyt teremtenek a tudáshoz való egyenlő hozzáféréshez, és végső soron az egyén mobilitását segítik elő.

Ezek a feladatok fejlesztik a kreativitást, felkeltik az érdeklődést, az ismeretlen megismerése és a felfedés iránti vágyat, fejlődnek az ismeretszerzési és gondolkodási képességek. Igyekszik feltárni, kezelni és kiküszöbölni a tanulási kudarcot. A feladatok megismerésének és megoldásának velejárói az eredményes tanulási technikák elsajátítása, az értő olvasás fejlesztése. Eredményeként a tanulók tudásuk legjavát adják, sőt továbbfejlesztik azt.

A KIP alkalmas a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességének növelésére, a leszakadás megakadályozására; nem alakul ki, illetve megszűnik a káros szegregáció a közösségen belül. Az együttes tanulás a tanulásban lemaradóknak jelentős segítséget ad.

A tehetség gondozás, az egyéni képességek kibontakoztatása az órán kapott differenciált, személyre szóló, képességekhez mért feladatokon keresztül történik.

A KIP-es tanórák széleskörűen biztosítanak lehetőséget a tananyaghoz való igazodásnak, a kreativitásnak, és az IKT eszközök használatának.

A KIP fontos jellemzője, eredményességének és hatékonyságának is fontos összetevője, hogy a digitális eszközök használata mellett minden ízében benne van a helyzethez, a tanulóhoz való alkalmazkodás, és egy szükséges mértékig, határozott szabályok betartására „kényszerít” minden résztvevőt, pedagógust és diákot egyaránt.

Fontos annak a megemlítése a KIP módszer bevezetésével kapcsolatban, hogy a pedagógiában, módszertanban nincs „szent grál”, nincs

egyedül üdvözítő módszer – az eredményes oktató-nevelő munkához továbbra is alapvető tétel a pedagógiai módszerek sokszínűségének alkalmazása. Így szükséges hangsúlyozni azt aényt, hogy a KIP módszer nem helyettesíti, nem zárja ki eltérő pedagógiai módszerek (pl. frontális oktatásszervezés, csoportmunka, kooperatív oktatás, projekt módszer) alkalmazását – sőt, megkívánja azok használatát. Egy, a KIP módszer alkalmazásában jártas iskolában alapelv, hogy KIP-es órákat átlagosan minden hatodik órában tartsanak – így valósul meg az az elvárás, hogy tanuló csoportonként legalább heti két alkalommal KIP módszer segítségével tartsanak tanítási órát.

A KIP módszer eredményei

A KIP módszer alkalmazása esetén rövid távú hatásként az alábbi eredmények várhatóak:

- szociális viselkedésükben javuló, tanulásban, tevékenységben motivált tanulók;
- a módszer csoportkohéziót erősítő hatása a közösségekre;
- iskolai fegyelmi helyzet javulása: csökken a gyerekek közötti agresszió;
- roma és nem roma származású diákok együttműködésének és együtt tanulásának javulása, melynek eredményeképpen csökkenek az előítéletek, megnő a bizalom és a társadalmi tőke, javulnak a megértésre irányuló kommunikáció feltételei;
- tanórán alkalmazott módszertani eszközök bővülésének megvalósulása;
- a digitálisan írástudók számának növekedése a tanárok és diákok között egyaránt;
- a diákok és tanárok közötti együttműködés minőségének javulása, a közös produktumok
- az iskola valóban a társadalmi hátrányok csökkentésének eszközévé válik;
- javulnak a fiatalok elhelyezkedési mutatói, a foglalkoztatás bővül, a munkanélküliségi ráta csökken.

A felmérések szerint a módszert alkalmazó iskolában erősödik a szülőkkel való együttműködés és javulnak a diákok eredményei. A hejőkeresztúri iskolából a több mint 70%-os hátrányos helyzetű tanulói összetétel ellenére minden gyerek továbbtanul, 65-70%-uk érettségét adó intézményben (a hasonló tanulói összetételű iskolákban ez az arány 40%). A KIP-et alkalmazó iskolákban egy év elteltével 5-28%-ban csökkent a 10 napnál hosszabb igazolatlan hiányzások száma, a bukások száma közel 50%-os csökkenést mutat.

A KIP a módszert alkalmazó pedagógusoktól összetettebb munkát, pedagógiai kultúraváltást kíván – azonban a pedagógusok véleménye biztató: felmérések szerint a KIP-et használó iskolákban a pedagógusok 79%-a úgy véli, hogy ő maga is tanul, szakmailag fejlődik a program alkalmazása során. A pedagógusok 92%-a véli úgy, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek ismeretszámát, viselkedését javítja, formálja a program alkalmazása, 69%-uk pedig elismeri, hogy a program jó a tehetséges gyerekeknek is. Biztató, miszerint a pedagógusok 82% úgy véli, hogy a gyerekek szívesen vesznek részt a tanítási órákban.

A tapasztalatok szerint egy szellemiségében önálló, kreatív, ugyanakkor módszertani kultúrájában szakszerűen felkészített, egymással rendszeresen színvonalasan kommunikáló, jó munkahelyi klímában élő pedagógusközösség jön létre, amely képes megtalálni a napi kihívásokra a megfelelő pedagógiai válaszokat (a pedagógusok szellemi frissessége kulcsfontosságú elem a súlyos szociokulturális problémákkal küzdő iskolák esetében).

A KIP módszer disszeminációja

A Miskolci Egyetemen felismerték a KIP módszerben rejlő lehetőségeket. A módszer 2001-ben történt iskolai alkalmazásának bevezetését követően mára a hejőkeresztúri IV. Béla Általános Iskola az Egyetem bázisiskolája. A Stanfordi Egyetemen kötött megállapodás

értelmében az Egyetem Bölcsésztudományi Kara a tanárképzésben alkalmazza a KIP néven kidolgozott, a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek integrálását célzó innovatív iskolai módszertant a tanárjelöltek módszertani felkészítése során. A hejőkeresztúri iskolában a miskolci tanárképzésből kikerülő tanárjelöltek személyesen tapasztalják meg a KIP által elérhető sikereket: minden hallgató köteles legalább az egyik iskolai gyakorlatát Hejőkeresztúron teljesíteni.

A Tanárképző Intézet kollektívája egységes és önkéntes elhatározása alapján 2014. elején elsajátította a KIP-et és a 2014/15. tanévben egy teljes tanárképzős évfolyamon próbálta ki a KIP szerinti képzést. Ezt követően 60 órás továbbképzést akkreditáltattak, amelynek birtokában már a Miskolci Egyetem gesztorálásával folyhat a KIP-adaptáció az egyes iskolákban.

A sikerek arra inspirálták a Miskolci Egyetem munkatársait, hogy a TÁMOP-3.1.16-13 kódszámú „DIGITÁLIS ÚTON-ÚTFÉLEN. Komplex iskolai innováció és digitális szemléletformálás hátrányos helyzetűek körében” című kiemelt projekt keretében kidolgozzák a KIP módszer terjesztésének módszertanát, és elvégezzék a megvalósítás kezdeti feladatait.

A „DIGITÁLIS ÚTON-ÚTFÉLEN” pályázat ismertetése

A TÁMOP-3.1.16-13 kódszámú „DIGITÁLIS ÚTON-ÚTFÉLEN. Komplex iskolai innováció és digitális szemléletformálás hátrányos helyzetűek körében” című kiemelt projekt 2014. március 1-jétől kezdődően 2015. november 30-ig zajlik.

Projektgazdaként a Miskolci Egyetem konzorciumi partnereket keresett, melynek eredményeképp a projekt országos szintű elterjesztését az ország legfiatalabb egyetemével, a Kaposvári Egyetemen, illetve a Herman Ottó Intézettel valósítja meg.

A projektgazda átgondolt fejlesztési tervvel pályázott a projekt megvalósítására. Szakmai

tevékenységének homlokterében a hátrányos helyzetű tanulók általános iskolai képzése állt – elsősorban a hálózatfejlesztést szem előtt tartó fejlesztési stratégiával, az ország oktatási-nevelési intézményeinek többlépcsős bevonásának tervével állította össze programját, melynek főbb programelemeit az alábbiakban részletezve ismertetjük.

1. Szükséglet és állapotfelmérés a bevont köznevelési intézményekben; folyamatelemzés; vélemény- és eredményelemzés

A képzések megindításához, és az adaptációs tevékenység folyamatosságának biztosításához elsődlegesen szükséges megismerni a programba bevonni kívánt intézmények pedagógusainak pedagógiai kultúráját, digitális kompetenciájának fejlettségét, társadalmi érzékenységét, hátrányos helyzetű tanulókkal kapcsolatos pedagógus attitűdjét, és az ezekhez kapcsolódó fejlesztési területek meghatározását.

A szükségletfelmérés és állapotfelmérés a kiválasztott iskolák eszközparkjára, műszaki állapotára, szoftveres ellátottságára illetve a bevont kívánt pedagógusok pontos végzettségére, specializációira és előzetes tudásuk felmérésére koncentrálnak.

Sor kerül egy intézményi klíma teszt elvégzésére, melynek célja egyrészt a szervezeten belüli komfortérzés, a munkahelyi közérzet és légkört mérése, másrészt a vezetők hatékonyságának, demokratizmusának, és a tantestületek egységességének, bensőségességének vizsgálata.

A társadalmi szükséglet és állapotfelmérés eredményeinek tükrében választhatók ki és rangsorolhatók azok az iskolák, ahol elkezdhető az átképzés.

2. Vezetői coaching

A pedagógiai kultúraváltás tekintetében kiemelt fontosságú az intézményvezetők támogató attitűdje, a gátló tényezők fennállásával kapcsolatos konstruktív, alapvetően pozitív hozzáállásának fejlesztése, a dinamikus és kreatív testületi légkör megteremtésére irányuló

hajlama és képessége. A coaching célja, hogy a kiválasztott vezetők a szemléletváltáson túl, a tantestületben megvalósuló munka gyakorlati támogatására, illetve az iskolák közötti hatékony együttműködés megteremtésének módjára vonatkozóan képességeikben, készségeikben gyarapodjanak, megerősödjének. A módszertan bevezetéséhez elengedhetetlen az iskolák és a tantestületek közötti, valamint a tantestületen belüli együttműködés, a horizontális tanulás érvényesülése - ehhez pedig értő, kellően érzékenyített iskolavezetőkre van szükség. Ennek elősegítése pedagógiai pszichológiában jártas szakemberek segítségével történik.

3. Bevont intézmények és pedagógusok kiválasztása

A programba bevonni kívánt intézmények kiválasztásánál kritérium, hogy legalább 100 fős tanulói létszámmal rendelkezzenek, a tanulócsoportok optimális nagyságának érdekében. Fontos feltétel, hogy a bevont kívánt intézmények legalább felszereltek legyenek számítógépekkel, illetve, hogy a programba kerülő iskolában az adott tanévben ne legyen a megvalósítást nehezítő nagyobb más projekt. A szakközép- és szakiskolák esetén a magasabb arányú hátrányos helyzetű tanulóval rendelkező iskolák előnyt élveznek a bevonásnál.

4. Gyakorlatközösségek kialakítását célzó továbbképzés

Képzési jellegű tevékenységként első körben a bevont intézmények 3-5 fős tanári munkacsoportjaiból szervezett 5 gyakorlatközösség 30-30 órás, alapvetően projektpedagógiai jellegű továbbképzése történik meg, melynek célja a halmozottan hátrányos és hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatásának segítése, a tanulásban lemaradt tanulók esélyegyenlőségének megteremtése iskolai környezetben, az együtt-tanulás elvének erősítése, törekedve ezzel a viselkedésváltozás elérésére. A képzés további célja, hogy a képzésben résztvevők váljanak képessé önálló, intézmény-specifikus, horizontális tanulási projekt megtervezésére

annak érdekében, hogy történjen meg a tudásátadás, a multiplikáció. Cél az is, hogy a projektben együttműködő intézmények pedagógusai bővítsék ismereteiket, megismerjék egymás munkáját, s az így felhalmozódott új tudást elsajátítsák, saját arculatukra formálják, majd a gyakorlatban alkalmazzák. A gyakorlatközösségekkel való munka során fokozott a törekvés arra, hogy a megszerzett tudás átterjedjen a különböző intézményekre, a képzésben részt nem vevő pedagógusokra is.

A képzésszervezés során csoportok kialakítása úgy történik, hogy az egymáshoz közel működő intézmények pedagógusai kerüljenek egy csoportba, ezzel is elősegítve egy későbbi együttműködés lehetőségét akár a jelen projekt megvalósítása kapcsán is.

5. KIP módszertani továbbképzés szervezése

A „Komplex Instrukciós Program támogatott adaptációja a hátrányos helyzetű gyereket nevelő iskolákban” című 60 órás akkreditált pedagógusképzési program célcsoportja egy-egy intézmény teljes nevelőtestülete. A tréninget a Miskolci Egyetem oktatói és a hejőkeresztúri pedagógusok végzik a miskolci egyetem docensével, aki egyben a KIP szakmai vezetője.

6. A KIP intézményi bevezetéséhez szükséges feltételek megteremtése

Külön munkacsoport foglalkozik a KIP intézményi bevezetéshez szükséges feltételek megteremtésének iskolai segítségével (például a pedagógiai program átdolgozásához szükséges tanácsok adása, célzott iskolai eszközbeszerzés és programszervezés, szakmai kapcsolat teremtése). Mindez a fenntarthatóság jegyében azt a célt szolgálja, hogy a megindított folyamatok szilárd alapokra és befogadó környezetbe helyeződjenek.

7. Informatikai továbbképzés

A módszertani képzésben *résztvevő pedagógusok oktatási hatékonyságuk növelése* érdekében a helyszínen 10 órás számítástechnikai képzésen vesznek részt, melynek célja az általános IKT kompetencia fejlesztése, a kooperatív tech-

nikához, KIP módszerhez kapcsolódó tanórák digitális eszközrendszerének kibővítése, továbbá a gyakorló pedagógusok digitális világról alkotott szemléletének formálása.

E továbbképzés elvégzése lehetővé teszi a pedagógusok számára, hogy alapvető elméleti és gyakorlati ismereteket szerezzenek a számítógépek, a projektorok, szoftverek és internetes felületek használatáról, mely lehetővé teszi a digitális eszközök által támogatott tanulászervezés önálló lebonyolítását.

A résztvevők elsajátíthatják, hogyan lehet az oktatáshoz szükséges segédanyagokat, képeket, videókat a világhálón megosztani, a későbbiekben tananyagaikba linkként beintegrálni, offline üzemmód esetén letölteni. Megismerkedhetnek az Internetes csoportmunka lehetőségeivel, valamint a népszerűbb on-line kommunikációs felületekkel. Megismerik a közösségi oldalak előnyeit, hátrányait, hatékonyan irányítani tudják ezen oldalakon keresztül tanítványaik otthoni tanulási folyamatait. A digitális eszközök és a kooperatív tevékenységek együttes alkalmazása elősegíti a tantárgyak közötti átjárhatóság megteremtését, a multidiszciplináris szemlélet kialakításának elősegítését.

8. Az adaptáció és utókövetés szakmai mentorálása

A tantestület szakmai munkájának módszertani átalakítása akkor hatékony, ha illeszkedik az iskola kultúrájához, figyelembe veszi a tanárok eltérő igényeit, az egymástól tanuláson, együttműködésen alapul és fenntartható. Ez utóbbit segíti a KIP disszemináció legerősebb, a ma Magyarországon alkalmazott tréningektől eltérő pontja, amely a képzett iskolák munkájának egy éven keresztül történő utókövetését jelenti.

Az óratervet átnézése online módszerrel (javítás, tanácsadás) történik, folyamatosan, egy „utókövetett” pedagógus esetében 1 óraterv/hét formában.

A továbbképzés során elsajátított ismeretek iskolai, tanórai adaptálását a mentor folya-

matosan nyomon követi, a pedagógusok által heti rendszerességgel elkészített óravázlatokat előzetesen ellenőrzi, s szükség esetén több körben javításra, kiegészítésre visszaküldi, majd újra ellenőrzi. Ennek érdekében folyamatos elektronikus kapcsolatot tart fenn a mentor a pedagógusokkal.

Az adaptáció nyomon követésének részeként iskolánként minimum havi 6 órát hospitálnak is a mentorok – így legalább egy alkalommal minden tanár személyes mentori támogatást is kap a tanóráját követően. Az adaptáció segítésének részeként állandó a konzultációs lehetőség.

A kiképzett pedagógus munkacsoportok a futamidő második felében saját iskolájukban egy-egy informatikai-digitális alapú pedagógiai projektet vezényelnek le tanórán kívüli keretek között. Ebben az időszakban a tanórán kívüli oktatást végzők módszertani-mentori támogatását, konzultációs – szupervíziós lehetőség biztosítását, s ezzel a projektek elkészítésének segítségét illetve a pályáorientációs tevékenység végzésének támogatását biztosítja a Miskolci Egyetem. Az Egyetem a szakkörökön alkalmazható modulárisan felépített tananyagot módszertani útmutató formájában rendelkezésre bocsájta, melynek célja, hogy a pedagógusok számára a tanórán kívüli tevékenység módszertani eszközeit összefoglalja.

A KIP módszer bevezetését segítő szakmai támogatások intézményi feltételei a Miskolci - Hejőkeresztúri KIP Regionális Módszertani Központ létrehozásával valósulnak meg, ahol kialakításra kerül a módszertan folyamatos fejlesztéséhez, és a módszertannal dolgozó oktatók támogatásához szükséges infrastruktúra, a műszaki, technikai háttér.

A KIP regionális központ alapvető feladata, hogy segítse a módszer terjesztését, fejlesztését. Hosszú távú célja és feladata szakmai anyagok kidolgozása, tananyagfejlesztés, pedagógus továbbképzések lebonyolítása, háttérutalások elvégzése. Kiemelt célja az elvégzett

továbbképzések utókövetése, illetve ehhez szorosan kapcsolódva annak minőségbiztosítása, hatástanulmányok készítése.

A KIP Regionális Módszertani Központban Stratégiai Tudományos Tanácsadó Testület alakul országosan és nemzetközileg elismert, a projekt tárgyhöz szorosan kötődő szaktevékenységekből. A tanácsadó testület feladata stratégiai iránymutatás, az Egyetem hazai és nemzetközi tudományos és szakmai életbe való célzott bekapcsolása, kapcsolatépítés, illetve elemző – idegen nyelvre lefordítandó – részletes esettanulmányok elkészítése.

A konzorciumi partnerek feladata a disszeminációban

A Miskolci Egyetem, mint projektgazda a KIP módszer elsősorban a Miskolc és járási körzetében elhelyezkedő, főként általános iskolákban történő elterjedésében vállalt szerepet. Ugyanakkor elkötelezett abban, hogy a módszertan elterjedése országos viszonylatban, nem csupán általános iskolákban is megtörténjen. Ezeknek a céloknak a megvalósításában a Herman Ottó Intézet és a Kaposvári Egyetem segíti a Miskolci Egyetemet.

A Kaposvári Egyetem feladatai a projekt megvalósításában

A Kaposvári Egyetemet a Magyar Országgyűlés 2000. január 1-jével alapította a korábbi Pannon Agrártudományi Egyetem Állattudományi Kara és a kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola integrálásával. Az egyetem így az ország egyik legfiatalabb felsőoktatási intézménye. Pedagógiai Kara a hagyományos pedagógusképzés mellett bölcsészettudományi- és társadalomtudományi területen folytat oktatási tevékenységet, kapcsolati rendszerét legfőképpen a hazai és európai intézményekkel való szoros együttműködés jellemzi.

A Kar pedagógus alapképzéseket, továbbá

felsőoktatási szakképzéseket folytat. Az oktatók képzéseik meghatározó értékeként tartják számon a képzés egészét átszövő gyakorlati képzést, amely sajátos felépítésével, tartalmában, időtartamában és az elmélyülés mértéke szempontjából is fokozatosan bővülő módon, a reflektivitást mindvégig előtérbe helyezve, lépésről lépésre teszi lehetővé a hallgatók számára a szakma megismerését és az egyre önállóbb munkavégzést.

A Miskolci Egyetem konzorciumában a Kaposvári Egyetem földrajzi elhelyezkedését tekintve ideális. A Dél-Dunántúl régió népesedési viszonyai az országos átlagnál kedvezőtlenebbül alakulnak, melyben alapvető szerep jut a térség aprófalvas településszerkezetének - az ország Európai Unió csatlakozása óta folyamatosan csökken a két megye lakóinak száma, foglalkoztatási rátájuk alacsony.

A Dél-dunántúli régió három legjellemzőbb nemzeti illetve etnikai kisebbsége közül a cigány etnikum népessége országos összehasonlításban az Észak-Magyarországi és az Észak-Alföldi régió után a Dél-Dunántúlon a legmagasabb. A Magyarországon élő cigányok közel 5%-a él Somogy megyében. Baranya megye cigány lakossága főleg az Ormánság falvaiban koncentrálódik.

Az általános iskolába beírt gyermekek száma a hazai átlagnál jelentősebben csökkent a régióban, ezzel egyidejűleg az általános iskolai feladat-ellátási helyek megszűnése is tapasztalható. Bár Somogy megye népességének iskolázottsági szintje az elmúlt évtizedekben folyamatosan javult, a megyében a befejezett legmagasabb végzettség tekintetében az országos átlag alatt van a közép-és felsőfokú végzettségűek aránya. A csak 8 osztályos, illetve a 8 osztály alatti végzettségűek aránya is kedvezőtlenebb képet mutat az országosnál. Baranya megyében a csak 8 osztályos, illetve a 8 osztály alatti végzettségűek aránya kedvezőbb képet mutat az országosnál, azonban a szakmunkás végzettségűeket tekintve már

nem ennyire kedvező a helyzet, jellemző a megyére a területi differenciáltság. A Pécsi kistérség, különösen Pécs mutatói pozitívak, míg az Ormánság, elsősorban a Sellyei kistérség lakossága iskolázottsági mutatói kedvezőtlenek. Baranya megyében a befejezett legmagasabb végzettség tekintetében az országos átlagot meghaladja a közép- és felsőfokú végzettségűek aránya.

Fenti okokból eredően a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karának a feladata a projekt keretén belül a KIP módszer Baranya és Somogy megyében történő általános iskolai elterjesztési lehetőségeinek vizsgálata.

A Herman Ottó Intézet feladatai a projekt megvalósításában

A Herman Ottó Intézet változó neveken 1994. óta szolgálja az agrárszakképzést az agrárszakképzésért felelős minisztérium fenntartásában. Az Intézet feladatköre ezen kívül is rendkívül összetett, igazgatóságai szerepet vállalnak a természetmegőrzés, a tájfenntartás, a közösségi fejlesztések, a környezet-egészségügy terén. Ezt a sokrétű tevékenységet a Képzési igazgatóság munkája révén a jelenleg a Földművelésügyi Minisztérium fenntartásában lévő 63 mezőgazdasági szakképző iskola számára igyekszik közvetíteni, az iskolák munkáját segítő, támogató és koordináló tevékenységével.

A Herman Ottó Intézet feladata a projektben többrétű. A KIP bevezetésének és fenntartásának korábban részletezett elvei ismeretében átvilágítja a Földművelésügyi Minisztérium által fenntartott agrárszakképző intézményeket és javaslatot tesz mintegy tíz olyan intézményre, melyek szociális tekintetben, személyi és tárgyi feltételrendszerük, attitűdjük következtében a leginkább alkalmasak a KIP módszer középiskolai adaptációja során a módszer bevezetésére, és a disszemináció során pilotiskolaként történő működésre. A javaslatot egyezteteti a Miskolci Egyetem munkatársaival,

valamint az intézmények fenntartói feladatait ellátó Agrárszakképzésért Felelős Helyettes Államtitkársággal.

A projekt keretében az Intézet az agrárszakképző intézmények lehetőségeinek, helyzetének, adottságainak figyelembe vételével módszertani ajánlást dolgoz ki a középiskolákban használható módszertan disszeminációjában szerepet játszó mentor hálózat kifejlesztéséhez és működtetéséhez.

Az Intézet megvizsgálja egyes meglévő digitális tananyagok középiskolában, a KIP módszer keretében történő használatának lehetőségeit – ez utóbbi tevékenységéhez segítséget nyújt infokommunikációs, informatikai anyagok és eszközök beszerzésében.

Magyar nyelvű források:

- A heterogén tanulói csoport kezelése In: Harmatiné Olajos Tímea – Pataky Nóra – K. Nagy Emese: A kétszeresen kivételes tanulók tehetség gondozása 2014. 123-195 Géniuszt Könyvek G30 ISSN 2062-5936
- A komplex instrukciós módszer hazai adaptálását és innovációját végző iskola munkája. In: Knausz I. – Lubinszki M. – Sarka F. (szerk.): Tehetség: Előnyök és hátrányok metszéspontján. Miskolci Egyetem, 231 oldal 167-185. ISBN: 978-963-358-052-3
- A Komplex Instrukciós Program alkalmazása a szakképző iskolákban. MBE
- A pedagógushallgatók érzékenyítése tudásban és szocializáltságban a heterogén tanulói csoport kezelésére. In: Kozma T. – Kiss V. Á. – Jancsák Cs. – Kéri K. (szerk.) Tanárképzés és oktatáskutatás. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA). 81-110. ISBN 978-615-5372-31-5 (print); ISBN 978-615-5372-32-2
- A pedagógushallgatók felkészítése a heterogén tanulói csoport kezelésére a komplex instrukciós program segítségével. Budapest, MATEHETSZ. Géniuszt Műhely 7. ISSN 3-24. 2064-5449
- A tanulói aktivitás és a társas kapcsolatok erősítési heterogén csoportokban. Lévai Dóra-Szekszárdi Júlia (szerk.): Digitális Pedagógus Konferencia 2013. Konferenciakötet. ELTE Pedagógikum Központ. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. 2013. május 25. ISBN 978-963-284-338-4
- A tanulói státusz hatása a tanulók órai szereplésére. Új Pedagógiai Szemle 55, 5:35-46.
- A tanulók kommunikációs készségének a fejlesztése csoportmunkával In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.): Tudomány, technolektus, terminológia, Budapest, Éghajlat Kiadó 389 oldal 381-388 ISBN: 978-963-9862-63-0
- A társas interakció mint tudásgyarapító tényező a heterogén osztályokban. Iskolakultúra 15, 5:16-25.
- Egy hátránykompenzáló iskolai program (társszerző: Nagy Zita Éva). Új Pedagógiai Szemle 54, 4-5:172-190.
- Innovatív tanulási környezet. Interdiszciplináris pedagógia, tanárok, értelmiségiek. VI. Kiss Árpád Emlékkonferencia. Debrecen, 2009. szeptember 18-19. ISBN: 978 963 473 410 9
- Komplex Instrukciós Program. In: Klein Sándor – Soponyi Dóra (szerk.): A tanulás szabadsága Magyarországon. EDGE 2000, 2011. 357-367. ISBN: 9789639760158
- Pedagógiai kultúraváltás. A szakiskolai tanulók ismeretelsajátításának a segítése csoportmunkával. In: Tóth Péter - Duchon Jenő (szerk.): Kutatások és innovatív megoldások a szakképzésben és a szakmai tanárképzésben - Trefort Ágoston Szakmai Tanárképzési Konferencia 2012 Tanulmánykötet. Budapest. 212-227. 2012. 10. 20. ISBN 978-615-5018-39-8
- Több mint csoportmunka. Nemzeti Tankönyvkiadó. 2012. ISBN 978-963-19-7283-2

ÖSSZEFOGLALÓK

A FIATAL GAZDÁK PÁLYÁZATI LEHETŐSÉGEINEK VÁLTOZÁSA 2007-2014 KÖZÖTT – AVAGY LESZ VIDÉKEN ÉLET?

Kőszegi Irén Rita

Napjainkban hazánk mellett az egész Európai Unió kiemelt problémája a gazdatársadalom folyamatos elöregedése, mivel a fiatalok közül egyre kevesebben választják a mezőgazdaságból való megélhetést. A fiatal gazda pályázat célja, hogy a mezőgazdaságban dolgozók elöregedését megakadályozza azzal, hogy segíti, támogatja a fiatalok gazdaságának elindítását, továbbfejlesztését. Az Európai Unióhoz való csatlakozás után több ízben is lehetőség nyílt a fiatal gazdáknak pályázatok benyújtására. Egy pályázat akkor sikeres, ha segítségével valós gazdálkodást sikerül generálni, kiszámíthatóvá válik a jövő. A tanulmány a 2014-ig megjelent pályázati kiírások pontozási kritériumait hasonlítja össze a főbb eltérések kiemelésével, rámutatva a konzisztens elemekre, kiemelve a pályázat fejlődését.

AZ ÖNELLÁTÓ GAZDÁLKODÁS KORLÁTAI A VIDÉKI MÉLYSZEGÉNYSÉG ESETÉBEN

Méreiné Berki Boglárka

Magyarországon több olyan program és kezdeményezés van, amelyik az önellátó gazdálkodáson keresztül próbálja összekapcsolni a méltányosság és hatékonyság elemeit a szegénység támogatása esetében. Kérdés azonban, hogy a hatékonyságot csupán gazdasági oldalról vizsgáljuk meg, vagy fontosak lehetnek egyéb, ehhez szorosan nem kapcsolódó elemek is. Jelen tanulmány multidiszciplináris szakirodalom elemzéssel és gyakorlati esetek empirikus elemzése révén kíván e kérdéskörhöz hozzájárulni. A kutatás legfontosabb következtetései között szerepel, hogy a gazdasági hatékonyság a vizsgált támogató programok esetében mérsékelt, viszont más megközelítésben jelentkezhetnek hosszú távú pozitív hatások. A következtetések között az is szerepel, hogy a multidiszciplináris elméletek és az empirikus kutatás összekapcsolása után mely tényezőket találtam egy ilyen támogatási program megvalósítása mögött meghatározónak.

A TERMÉSZETSZERŰ GAZDÁLKODÁS LEHETŐSÉGEI AZ ŐS-DRÁVA PROGRAM TERÜLETÉN

Leidinger Dániel, Molnár Géza

Az Ős-Dráva program által érintett Ormánság egykor a Kárpát-medence leggazdagabb vidékei közé tartozott, napjainkban azonban hazánk „leghátrányosabb” vidéki térségei közé soroljuk. Az iparszerű tájhasználat térhódítása a vidéki Magyarország nagy részén, így az Ormánságban is jelentős mértékben hozzájárult a táj elsorvadásához, s ezzel együtt a helyi társadalom leépüléséhez. Az iparszerű mezőgazdaság, a természeti táj és a benne élő lakosság nagy részének érdekeit egyaránt figyelmen kívül hagyja. A kedvezőtlen folyamatok megállításához, illetve megfordításához, egy az eredeti természeti adottságokhoz igazodó tájhasználat bevezetését tartjuk szükségesnek. A természetszerű gazdálkodás megteremtésével lehetőség nyílhat fenntartható megélhetési lehetőségek biztosítására a lakosság szélesebb rétegei számára.

SUMMARIES

THE CHANGING OF THE YOUNG FARMERS' TENDER OPPORTUNITIES BETWEEN 2007 - 2014 - OR WILL BE ANY LIFE IN COUNTRYSIDE?

Rita Irén Kőszegi

The continuous aging of farmer's society is a special problem in Hungary, and also in the European Union, because less and less young people choose to subsistence themselves from the agriculture. The aim of the young farmer tender is to prevent the aging of the agricultural labourers, by helping and supporting to start or develop farmland by young people. The young farmers had more possibility to apply for tenders after the accession to the European Union. A tender is successful, when its result is a concrete farming, and the future become predictable. The study compares the scoring criteria of the tenders issued until 2014, by the highlighting of the main differences, pointing the consistent elements, and emphasizing the development of the tender.

THE LIMITATIONS OF SELF-SUPPLYING FARMING FROM THE PERSPECTIVE OF RURAL DEEP POVERTY

Bogláraka Méreiné Berki

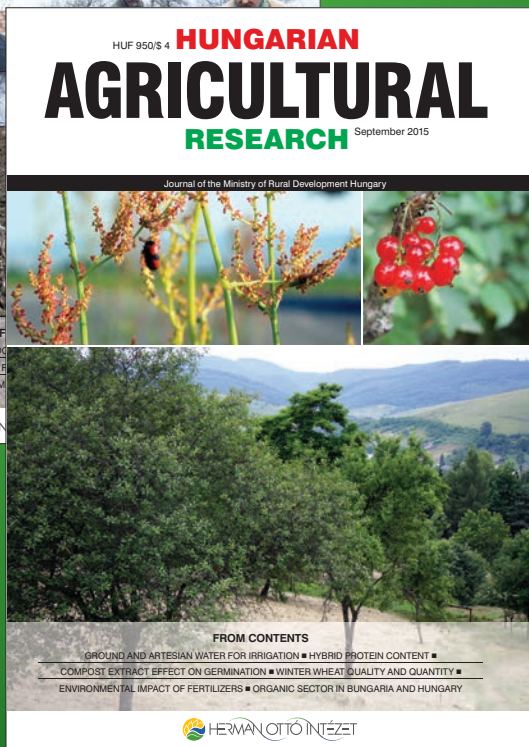
There are several programs and initiatives in Hungary that try to link the elements of efficiency and fairness through self-supplying farming with regard to the fight against poverty. A question emerges, whether to examine effectiveness only from an economic perspective, or further elements that are not directly attached to this matter can be important as well. Present paper attempts to contribute to this issue by multi-disciplinary literature survey and the empirical analysis of practical examples. One of our most important conclusions is that the economical effectiveness is moderate in the case of the analysed support programs, but with regard to additional aspects long term effects may emerge. I also provide a list of factors that were found to be decisive on the basis of theoretical insights and empirical analysis with regard to the success of anti-poverty initiatives.

POSSIBILITIES OF NATURAL FARMING IN THE FRAMEWORK OF THE ŐS-DRÁVA PROGRAMME

Dániel Leidinger, Géza Molnár

Ancient Drava programme related Ormansag was one of the richest regions of the Carpathian Basin, but nowadays is listed as one of the most disadvantaged regions of Hungary. The expansion of the industrial land use contributes significantly to the amortization of the landscape in the large part of the rural Hungary, and in the case of the Ormansag too, as a consequence of the degradation of the local society. It ignores the interests of the industrial agriculture, of the natural landscape and the interests of the majority of inhabitants. A land use adapted to the original natural features is needed to stop or reverse the negative trends. The natural farming can provide possibilities for sustainable livelihood opportunities concerning a wider range of the population.

MAGYAR ÁLLATORVOSOK LAPJA

Magyar Állatorvosok Egyesülete
H-1047 Budapest, Fehérvári út 161. sz. Tel.: 06 1 462 1111

2015. június 15. 100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

100 Életrajzok
100 Életrajzok
100 Életrajzok

HUNGARIAN AGRICULTURAL RESEARCH

Journal of the Ministry of Agriculture and Rural Development
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar mezőgazdaság helyzete és jövője
2. A magyar mezőgazdaság szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar mezőgazdaság szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar mezőgazdaság szerepe a vidéki gazdaságban

HALÁSZAT

Magyar Halászati és Vízgazdálkodási Szakmai Egyesület
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar halászat helyzete és jövője
2. A magyar halászat szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar halászat szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar halászat szerepe a vidéki gazdaságban

NÖVÉNYTERMEELÉS

Magyar Növénytermelési Szakmai Egyesület
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar növénytermelés helyzete és jövője
2. A magyar növénytermelés szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar növénytermelés szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar növénytermelés szerepe a vidéki gazdaságban

a falu

Magyar Falvakért Egyesület
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar falvak helyzete és jövője
2. A magyar falvak szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar falvak szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar falvak szerepe a vidéki gazdaságban

ÁLLATTENYÉSZTÉS ÉS TAKARMÁNYOZÁS

Magyar Állattenyésztési és Takarmányozási Szakmai Egyesület
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar állattenyésztés helyzete és jövője
2. A magyar állattenyésztés szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar állattenyésztés szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar állattenyésztés szerepe a vidéki gazdaságban

GAZDÁLKODÁS

Magyar Gazdálkodási Szakmai Egyesület
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar gazdaság helyzete és jövője
2. A magyar gazdaság szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar gazdaság szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar gazdaság szerepe a vidéki gazdaságban

KERTGAZDASÁG HORTICULTURE

Magyar Kertgazdasági Szakmai Egyesület
100 oldal, 1000 példány, 1000 forint

FROM CONTENTS
1. A magyar kertgazdaság helyzete és jövője
2. A magyar kertgazdaság szerepe a társadalmis gazdaságban
3. A magyar kertgazdaság szerepe a környezetvédelemben
4. A magyar kertgazdaság szerepe a vidéki gazdaságban

